

Wetenschappelijk Instituut voor het CDJ

Boektransactie

CHRISTEN
DEMOCRATIE

□ KUNST

□ POLITIEK

ERRATA

Op pagina 8 is de volgende tekst weggevallen:

Inleiding

De kunstpolitieke opvattingen van de belangrijkste politieke partijen in Nederland zijn nimmer onderwerp geweest van systematisch onderzoek. Op het kongres 'Sociaal-democratie; theorie en strategie' dat in 1981 door de Universiteit van Amsterdam werd georganiseerd, besteedde een aantal medewerkers van de Boekmanstichting aandacht aan de kunstpolitieke opvattingen van de PvdA. In het verlengde van dit kongres werd in 1982 een onderzoeksvoorstel geformuleerd voor een historisch-dokumentair onderzoek naar de kunstpolitieke opvattingen van de andere politieke stromingen. In een periode van meer dan een jaar boog een werkgroep zich over de vraag in hoeverre de opvattingen van politieke partijen over de relatie kunst en samenleving zich vertaalden in de politieke praktijk. Deze werkgroep bestond uit Vincent van Alem, Truus Gubbels, Willem Woudenberg en Ad Strijers en werd begeleid door Pieter Ligthart en Hans van Dulken die beiden als wetenschappelijk medewerker aan de Boekmanstichting verbonden zijn. De bevindingen van de werkgroep zijn voorlopig neergelegd in vier doktoraal-skripties. Vincent van Alem schreef over de kunstpolitieke opvattingen van de KVP, Willem Woudenberg en Ad Strijers over de AR, terwijl Truus Gubbels afstudeerde op het onderwerp communisme en kunstbeleid. De nu volgende artikelen zijn beknopte samenvattingen van de skripties over de AR en KVP. Vergelijkbare studies over de CHU en de VVD zijn in voorbereiding.

p. 60, 3e regel van boven weggevallen: in tegenstelling tot.

p. 61, 5e regel van onderen: 1920 moet zijn 1970.

p. 92, onderschrift foto: moet zijn: 'Reactie uit de zaal, aan het woord J.R. Glas'.

(d3) 351.854:7/8:329.3

84-517

Christen-democratie Kunst Politiek

~~A~~
A

Boekmansichting-Bibliotheek
Herengracht 415 · 1017 BP Amsterdam
Tel.: 243736/243737/243738/243739

CHRISTEN-
DEMOCRATIE

□ K U N S T

□ P O L I T I E K

BESCHOUWINGEN OVER KUNSTBELEID

ONDER REDACTIE VAN:

HANS VAN DULKEN EN KEES KLOP

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel.: 243736/243737/243738/243739

- Wetenschappelijk Instituut voor het CDA
Dr. Kuiperstraat 5. 2514 BA Den Haag
- Boekmanstichting
Herengracht 415. 1017 BP Amsterdam
- Omslag, ontwerp en lay-out: Els Wiegel
Typewerk: Mies van Splunter, Ina Wienesen-Blokker
Drukkerij: Libertas

ISBN: 90-6650-008-5

'inhoudsopgave

VOORWOORD	7
1. ARP, CHU, KVP EN KUNSTBELEID	9
1.1. De ARP en het kunst- en cultuurbeleid, door Ad Strijers en Willem Woudenberg	10
1.2. De CHU en het kunst- en cultuurbeleid, door Willem Woudenberg	20
1.3. De KVP en het kunst- en cultuurbeleid, door Vincent van Alem	27
1.4. Terugblik, een gesprek met oud-politici van ARP, CHU en KVP, door Kees Klop	38
2. HET CDA EN HET KUNSTBELEID, VERSLAG VAN EEN KONGRES	55
2.1. CDA-programma's over cultuurbeleid, door Kees Klop	56
2.2. Opening, door Jan Rogier	60
2.3. Christen-democratisch kunstbeleid, een perspektief, door Hans de Boer	63
2.4. Cultuurpolitiek en konsensus, een reactie op Hans de Boer, door Jan Kassies	72
2.5. Hoofdpijnen van de discussie, door Kees Klop	81
2.6. Deelnemerslijst	97
3. EEN GESPREK MET MINISTER BRINKMAN VAN WVC, 'Het zou rampzalig zijn als de kunsten een onderwerp zouden worden van partijpolitieke twisten', door Hans van Dulken en Pieter Ligthart	100
4. NASCHRIFT BIJ HET PROJECT 'CHRISTENDEMOKRATIE EN KUNSTBELEID', door Kees Klop	110
PERSONALIA VAN DE AUTEURS	116
BIJLAGE	
GEANNOTEEERDE LITERATUURLIJST, door Tineke Pronk en Ineke van Hamersveld	117

VOORWOORD

□ Deze bundel is het resultaat van een gezamenlijk project van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en de Boekmanstichting. Begin 1982 is de Boekmanstichting, een onafhankelijk onderzoekscentrum op het gebied van het kunst- en cultuurbeleid, een onderzoek begonnen naar de ontwikkeling van de kunstpolitieke opvattingen van de belangrijkste Nederlandse politieke partijen sinds 1945. De voorlopige resultaten van dit onderzoek, in eerste aanzet studies over de ARP, de KVP en de CHU, werden voorgelegd aan het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en vormden de basis van een discussie met een aantal politici die in het verleden van deze partijen een rol hebben gespeeld bij de formulering van het kunst- en cultuurbeleid. Op 28 januari 1984 organiseerden beide instellingen een kongres over het thema christen-demokratie en kunstbeleid.

Al de genoemde activiteiten vinden hun neerslag in deze bundel, aangevuld met een gesprek met de huidige minister van WVC, mr.dr.s. L.C. Brinkman. Kees Klop gaat in een afsluitend artikel in op de perspectieven van een christen-demokratische cultuurpolitiek.

Ineke van Hamersveld en Tineke Pronk, beiden werkzaam als dokumentaliste bij de Boekmanstichting, stelden een geannoteerde literatuurlijst samen; deze lijst is apart in deze bundel opgenomen.

De verantwoordelijkheid voor de opgenomen bijdragen berust bij de auteurs. De samenstellers vertrouwen erop dat met deze bundel het inzicht in het christen-demokratisch kunstbeleid vergroot wordt.

Amsterdam, augustus 1984

Boekmanstichting

Wetenschappelijk Instituut voor het CDA

---

1. ARP, CHU, KVP EN KUNSTBELEID

□ Van links naar rechts: Hans de Boer, Kees Klop (gespreksleider), L.J.M. van de Laar, Y. Scholten

© Stichting Zero

1.1. De ARP en het kunst- en cultuurbeleid

DOOR AD STRIJERS EN WILLEM WOUDEBERG

□ 'De culturele tolerantie van de Calvinisten (in de Republiek) was niet groot', schrijft de oud-senator en oud-burgemeester drs. S. van Tuinen in A.R. Bestek in 1961¹⁾. Daarom plaatste ook Kuyper nog zijn politieke opmerkingen over schouwburgen in het hoofdstuk over de publieke eerbaarheid'. Toch zou het een miskennis zijn om hieruit te konkluderen dat het calvinisme van geen betekenis zou zijn geweest voor de ontwikkeling van de kunst.

De calvinistische emancipatiebeweging is in ieder geval van invloed geweest als inspiratiebron voor de kunst, in het bijzonder de schilderkunst, de letteren en de muziek. De Hollandse School uit de 17e eeuw was de artistieke uitdrukking van de toenmalige sociale en geestelijke verhoudingen in Nederland en kan worden bestempeld als een bij uitstek protestantse schilderkunst²⁾. Met de geleidelijke voltooiing van het calvinisme als emancipatiestreven in de loop van de 20e eeuw, zijn deze sporen doodgelopen. Emancipatiebewegingen als het 19e-eeuwse liberalisme en het 20e-eeuwse socialisme vormden nieuwe inspiratiebronnen voor de kunst. Los van deze ideologische aspecten, bracht de ingetogen en eerbare calvinistische geaardheid een sterke voorkeur met zich mee voor puriteinse kunst en tegelijkertijd een negatieve houding tegenover kunstuitingen zoals toneel, ballet en dans. Ook moderne kunstuitingen zoals film, de moderne roman en experimentele poëzie en schilderkunst deelden dit lot.

In het calvinistische kunstkoncept, dat voor het eerst geformuleerd wordt door AR-voorman Abraham Kuyper³⁾, mogen vorm en inhoud van de kunst niet worden gescheiden. Beide moeten in dienst staan van de Goddelijke openbaring. Kunst heeft, in het voetspoor van de religie, een verheven taak. Kuyper verstaat hieronder het ontsluiten van de schoonheid, zoals God die in de natuur heeft geopenbaard. De fantasie mag niet straffeloos omgaan met Calvijs kriterium: 'Volg de natuur'. Kunst moet een hogere werkelijkheid ontsluiten, maar mag niet van de natuur worden losgemaakt. Kuyper verwerpt de humanisering van de esthetiek, omdat de band met God dan wordt doorbroken.

Nog sterker dan de vorm, wordt de inhoud van een kunstwerk in de calvinistische kunstbeschouwing met behulp van door religie en moraal voorgeschreven normen beoordeeld. Dit ethisch normatieve kunstkoncept heeft zeker tot de tweede wereldoorlog, maar ook nog lange tijd daarna, model gestaan in de calvinis-

---

Na de Tweede Wereldoorlog

De sekularisering na de tweede wereldoorlog leidt tot grote spanningen in de culturele autonomie van het calvinisme. In de eerste jaren na de oorlog wordt krampachtig gereageerd op nieuwe culturele verschijnselen, zoals de massacultuur (film, amusementsmuziek en dans). Er valt aanvankelijk een sterke neiging waar te nemen zich terug te trekken op de traditionele levensvormen. Gaandeweg valt de culturele dijkdoorbraak niet langer tegen te houden en begint er een bezinning plaats te vinden op de cultuurtaak. De calvinisten aksepteren geleidelijk meer de nieuwe kunstvormen om hiermee de weg vrij te maken voor christelijk georiënteerde (massa)cultuurprodukten, waarmee men de uittocht van vooral de jongeren hoopt te voorkomen. In grofweg het eerste decennium na de oorlog ligt bij de beoordeling van kunstuitingen de nadruk voornamelijk op de ethische boodschap in de kunst. De vormgeving lijkt hieraan nog grotendeels ondergeschikt te zijn. Wel valt er een geleidelijk groeiende tolerantie te bespeuren voor moderne kunststijlen, maar de toonzetting in de discussies is nog voornamelijk negatief.

In de jaren vijftig, maar vooral in de jaren zestig, breekt definitief het besef in calvinistische kring door een achterstand te hebben opgelopen in de waardering voor kunst en cultuur. Men probeert de populaire massa-cultuur en de daarmee samenhangende ontkerstening te keren via een cultureel offensief. De kunst krijgt een functie toebedeeld in het overdrachtsproces van christelijke waarden en normen.

Het is niet verwonderlijk dat de calvinisten grote moeite hebben een christelijk antwoord te vinden op kunstuitingen van de gesekulariseerde wereld. De moderne kunsten laten zich moeilijk definiëren volgens het ethisch-normatieve kunstkoncept van Kuyper, waarin het esthetisch genoeg het blijft afleggen tegen ethische notities over goed en kwaad in een kunstwerk. Wel is er daarbij sprake van een verschuiving van een religieuze naar een meer levens- en wereldbeschouwelijke visie op de kunst. Deze verschuiving gaat gepaard met een grotere tolerantie ten aanzien van zowel de inhoud als de vorm van een kunstwerk. Men weigert echter de artistieke prestatie los te zien van het levensbeschouwelijke perspectief.

Met name in de literatuurbeschouwingen komt deze stellingname duidelijk naar voren. De kunst wordt in deze periode krachtig in stelling gebracht tegen normvervaging en zedenverwildering. De nihilistische en ontaarde kunst blijft een steen des aanstoots, ook op politiek niveau, waar de ARP sterk georiënteerd blijft op het traditionele kunstkoncept, waarin sprake is van

een schematische tweedeling tussen goed en kwaad, respektievelijk verheven en lage kunst.

Halverwege de jaren zestig treedt er een duidelijke kentering op in het calvinistische denken over kunst en cultuur. Het culturele offensief van de calvinisten in de jaren vijftig en zestig voor het behoud van de traditionele christelijke normen en waarden, is stukgelopen. In de kunst wordt een sterke politiseringstendens waarneembaar. De calvinisten sluiten hun ogen niet voor deze ontwikkelingen in de kunst. De protestants-christelijke kunstbeschouwing, die in de eerste twee decennia na de oorlog nog sterk in het teken stond van de christelijke ethiek en moraal, maakt plaats voor een toenemende aandacht voor de maatschappelijke aspecten van de kunst. In het kunstkoncept van de calvinisten staat niet langer de dienstbaarheid van de kunst aan een 'hoger' doel voorop, maar wordt meer en meer de dienstbaarheid van kunst aan een rechtvaardige, eerlijke maatschappij beklemtoond. De functie van kunst als geestelijke ontplooiing verschuift naar de creatieve ontplooiing van het individu. De calvinisten blijven weliswaar wantrouwend staan tegenover moderne kunstuitingen, maar ze worden als verschijnsel niet langer bij voorbaat afgewezen. Integendeel. Het engagement in de kunst, doorgaans een politieke of maatschappelijke boodschap, sluit wonderwel aan bij de ethische kunstvisie van de calvinisten. In de strijd om de waarheid kan de christelijke boodschap in de kunst nu in stelling worden gebracht tegen de wereldbeschouwelijke ideologieën.

Door dit verschijnsel verliest de kunst in het calvinistische cultuurmodel haar verheven positie en de hieraan verbonden betekenissen (schoonheid, verrijking, harmonie etc.). Het aksent verschuift van schoonheid naar waarachtigheid.

Cultuurhistorisch formuleert de calvinistische cultuurfilosoof Rijnsdorp dit verschijnsel aldus: 'De aandacht voor God, hemel, engelen, hierna~~ma~~als is onweerhoudbaar verschoven naar de mens, de aarde, de maatschappelijke structuren, kortom naar het hierna~~ma~~als (...). De maatschappij-kritische kant is bovengekomen. De mens heeft de mens ontdekt en wel de mens zoals hij leeft in zijn maatschappelijke kontekst'⁴⁾.

□ De staatstaak

De traditionele antirevolutionaire staatsopvatting kenmerkt zich door haar terughoudende karakter. De taak van de overheid wordt principieel gezien als beperkt, de nadruk lag op de zelfstandigheid van de verschillende maatschappelijke (levens)kringen als bedrijf, gezin, school en ook de kunst. Deze soevereiniteit in eigen kring mocht door de overheid slechts worden doorbroken

onder bepaalde voorwaarden. De ondersteunende taak van de overheid op het gebied van het onderwijs en de omroep geldt als een voorbeeld voor het (nood)geval waarin de overheid kon ingrijpen in maatschappelijke verhoudingen. In het algemeen gold dat overheidsingrijpen slechts in laatste instantie mocht plaatsvinden en altijd het karakter hield van een noodoplossing. Het partikulier initiatief diende in alle omstandigheden voorrang te hebben.

Deze opvatting van de beperkte staatstaak komt op het gebied van het kunstbeleid tot uiting in de negatieve houding van de ARP ten opzichte van de cultuurpolitieke ideeën van Van der Leeuw, de eerste minister van O.K. en W. na de tweede wereldoorlog. De overheid moest een actieve cultuurpolitiek voeren, zo stelde Van der Leeuw. De belangrijkste taak van de overheid op het gebied van de cultuur, en tevens de legitimering van het actieve overheidsbeleid, was de spreiding van de cultuur onder alle lagen van de bevolking.

De achtergrond van de actieve cultuurpolitiek en de cultuurspreidingsgedachte wordt gevormd door een gevoel van cultuurpessimisme dat zich bij een deel van de Nederlandse politieke en culturele elite gedurende de jaren voor en na de tweede wereldoorlog manifesteerde. Dit gevoel van onbehagen uitte zich vooral in een afkeer jegens de cultuur van de massa.

Door het formuleren van de cultuurspreidingsgedachte, met daarin een actieve rol van de overheid, meende Van der Leeuw de oprukkende massacultuur te kunnen bestrijden; door het stimuleren van de 'oude' culturele waarden zou de 'nieuwe' massacultuur geen kans kunnen krijgen. Het mag duidelijk zijn dat de ARP met haar 'principiële beperktheid van de overheidstaak' zich geenszins met de plannen van Van der Leeuw kon verenigen. Diepenhorst schrijft bijvoorbeeld in 1947 dat de ideeën van Van der Leeuw een groot gevaar inhouden voor de vrije geestelijke ontwikkeling en dat een 'alle persoonlijke overtuiging verpletterende staatsmloch' het gevolg zou zijn⁵⁾.

Ondanks de reserves jegens Van der Leeuw wordt een aspect van de actieve cultuurpolitiek, de dreigende opkomst van de massacultuur, ook in antirevolutionaire kring gevoeld. Ook protestantse jongeren worden frekwente bezoekers van bioskopen; aanzienlijk meer dan voor de tweede wereldoorlog wordt het theater bezocht, wordt er gedanst en worden er films bekeken. Dit gevaar van culturele verzwakking wordt in de protestantse bladen uitgedrukt met begrippen als 'het Amerikanisme', 'het film- en bioscoopprobleem' en 'het gevaar van zedenverwilderings'⁶⁾.

Het gevoel dat ook in antirevolutionaire kring sprake is van een cultuurkrisis wordt onder andere duidelijk gemaakt door S. van Tuinen (toen burgemeester van Dokkum, later burgemeester van Bolsward en Kampen en woordvoerder op het gebied van de kunsten in de Eerste Kamer). Hoewel de actieve cultuurpolitiek van Van der Leeuw op ideologische gronden wordt afgewezen, pleit Van

Tuinen toch voor een aktiever overheidsbeleid op het gebied van de cultuur. In het kader van het algemeen belang en de publieke orde is het noodzakelijk dat de overheid zich aktiever opstelt, ook als zij daarmee komt op het werkterrein van het partikulier initiatief⁷⁾.

VAN TUINEN: 'Ik moet zeggen dat het massaprobleem bij mij niet zo'n sterk motief was. Ik zag wel vervlakkings, maar ik reageerde daar meer op met de idee van de cultuurspreiding en speciaal de geografische spreiding'⁸⁾.

Dat een aktiever cultuurbeleid bij de ARP in de vijftiger jaren gemeengoed wordt, blijkt wanneer de instelling van de Raad voor de Kunst in 1955 ook van ARP-zijde geen tegenstand ontmoet. Het Eerste Kamerlid Diepenhorst stelt dan dat het duidelijk is dat kunst in de samenleving onontbeerlijk is en dat maakt activiteiten van de overheid op dat terrein noodzakelijk. Het bewijs daarvoor acht hij geleverd met een beroep op de realiteit 'hoe ongenoegzaam zulks aanvankelijk ook moge klinken'⁹⁾.

DIEPENHORST: 'Men is over aarzelingen heen gestapt, en erover nadenkend is men er ook wel op gekomen dat er in bepaalde gevallen, als de overheid zich maar ver hield van geestelijk imperialisme, een staatstaak lag. De oorzaak daarvan is in de eerste plaats geweest de culturele verbreding van de aanhang van de ARP. Het was zo, dat aanvankelijk voorzover men aan kunst deed, dat vaak een nogal in de traditionele vormen gehulde letterkundige bedrijvigheid was van een nog niet zo'n vooruitstrevend karakter. Het toneel werd aanvankelijk nogal geschuwd, van de dans was men ook nogal afkerig. Het is eigenlijk in de twintiger jaren al een vooruitgang geweest dat het muziekleven als zodanig erkend werd en dat heeft zich geleidelijk uitgebreid. Men kan zeggen: voor 1940 waren er aanwijzingen voor een verbrede opvatting van de staatstaak. Na 1945 kwamen er een aantal jongeren, toen waren er ook veel meer contacten en vanaf dat moment is het eigenlijk gekomen tot een bewuste bezinning op datgene wat voordien nogal aarzelend aanwezig was'.

De rol die de ARP aan de overheid op het gebied van kunst en cultuur toekent, komt tot uiting in het beginselprogramma van 1961. De essentie is dat de overheid een konserverende, voorwaarden scheppende en ook een aanmoedigende funktie heeft ten aanzien van cultuuruitingen.

Voorop staat echter dat cultuur slechts 'in vrije geestesontwikkeling kan gedijen' en dat de zelfwerkzaamheid van de burgerij uiterst belangrijk is.

Het artikel benadrukt dat de overheid alles wat in strijd is met de goede zeden en de openbare orde dient te weren.

Ondanks het feit dat aan het eind van de vijftiger jaren en het begin van de zestiger jaren erkend wordt dat de overheid een functie heeft op het gebied van de kunsten, zijn daarmee geenszins alle problemen voor de ARP opgelost.

Wat de concrete beleidsterreinen betreft is een duidelijke nadruk te constateren op de subsidiëring van de protestants-christelijke lektuurvoorziening. Het belang dat in antirevolutionaire kring gehecht wordt aan de literatuur wordt ook duidelijk uit de bezwaren van het Eerste Kamerlid Algra tegen het verlenen van stipendia aan schrijvers als Vinkenoog, Lucebert, Campert en Van het Reve. Hij vraagt zich bij die gelegenheid af of het de bedoeling is van de overheid 'staatspensionarissen' in het leven te roepen, bij wie het ontbreekt aan enig normbesef¹⁰⁾.

Daarmee lijkt een belangrijk dilemma voor het ARP-cultuurbeleid aangegeven. Het is de vraag, voortvloeiend uit de traditionele niet-neutrale staatsopvatting van de ARP, in hoeverre de overheid verantwoordelijk is voor het ethische, inhoudelijke karakter van kunstuitingen. En daarbij het probleem in hoeverre de minister zich kan laten leiden door de esthetische advisering door de Raad voor de Kunst. In ARP-kring vraagt men zich af of het mogelijk is de esthetische en de inhoudelijke eigenschappen van kunstuitingen los van elkaar te beschouwen. Met name wanneer het concrete financiële toewijzingen betreft op het gebied van de beeldende kunst en de literatuur heeft deze discussie plaats. Ook wanneer in 1961 een subsidie voor de Christelijke Filmactie (een protestants-christelijk partikulier initiatief op filmgebied) door de Raad voor de Kunst wordt afgewezen, wordt de vraag in de kamer gesteld of er naast esthetische criteria ook morele maatstaven zijn die de kwaliteit van kunstuitingen bepalen¹¹⁾.

Het dilemma lijkt in de loop van de zestiger jaren in zekere zin te worden opgelost door de nadruk op de algemene terughoudendheid van de overheid ten aanzien van culturele en ethische normen. De lijn van de ARP lijkt het best getypeerd met 'vrijheid in gebondenheid'; kunst is vrij binnen de grenzen van de goede zeden en de openbare orde. Dat vooral de wijze waarop deze normen en grenzen in de praktijk worden geoperationaliseerd een bron van conflicten blijft, ligt echter voor de hand. Het achterliggende probleem is daarbij de grote vraag of normen en goede zeden onveranderbaar af te leiden zijn van de bijbel, of dat ze, afhankelijk van de toepassing in plaats of tijd, aan verandering onderhevig zijn.

VAN TUINEN: 'Die soevereiniteit in eigen kring wordt toch weer begrensd ... want er is een universaliteit die de overheid recht en taak geeft om op bepaalde momenten in bepaalde gemeenschappen in te grijpen. Maar nu is de moeilijkheid: waar houdt die grens op? Die begrenzing moet je gaan uitwerken,

operationaliseren in je bestuur. Dat is nu typisch de taak van het besturen; dat afwegen: waar moet ik halt houden als overheid en waar kan ik verder gaan?

DIEPENHORST: 'Een burgemeester van Spakenburg zal op een iets andere manier zijn bewind voeren dan de burgemeester van Amsterdam. De burgemeester van Amsterdam moet het dan zó doen dat hij niet, laat ik zeggen, de kerkelijken kwetst. Een zekere aansluiting zal er zo ongeveer zijn'.

De terughoudendheid van de overheid op het gebied van culturele normen heeft echter ook konsekwenties voor de christelijke cultuuruitingen, zoals die in antirevolutionaire kring worden gepropageerd gedurende de vijftiger en zestiger jaren. Een afwachende overheid en een actief partikulier initiatief betekende dat de protestants-christelijke cultuur slechts door de overheid kon worden ondersteund, als op dat gebied door de burgerij initiatieven werden ontplooid. Deze nadruk op de wenselijkheid van een christelijke cultuur, in navolging van het partikulier initiatief in bijvoorbeeld onderwijs en omroep, heeft er niet toe geleid dat zich ook daadwerkelijk een verzuild kunstleven heeft ontwikkeld. Met uitzondering van de openbare christelijke bibliotheken en de stichting van een kunstakademie op christelijke grondslag in Kampen in 1969, is het partikulier initiatief daar niet in geslaagd.

□ De jaren '60 en de verzorgingsstaat

In het midden van de jaren zestig wordt in antirevolutionaire kring minder de nadruk gelegd op het religieuze, christelijke karakter van de cultuur. In het algemeen wordt cultuur bij de ARP steeds meer omschreven met begrippen die passen in de ideologie van de verzorgingsstaat. Niet langer wordt het streven naar schoonheid, naar 'klank, kleur en lijn', maar de notie dat het kunstbeleid tot doel heeft 'een stukje menselijk geluk te brengen', als doel gezien¹²⁾.

Kunstbeleid wordt ook door de ARP opgevat als onderdeel van het bredere welzijnsbeleid, waarin de individuele ontplooiing en het maatschappelijk welzijn centraal staan. De ARP blijft daarbij aandringen op een belangrijke rol van het partikulier initiatief in het cultuurbeleid. De overheid mag het kunstbeleid niet zelfstandig creëren of sturen. Aangezien het cultuurbeleid geestelijke wortels heeft, is dat in de eerste plaats een taal van de maatschappij en de cultuurwereld¹³⁾.

De functie van de Raad voor de Kunst wordt door de ARP erkend, zij het niet als instituut dat de overheid voorziet van (bindende) adviezen ten aanzien van het kwaliteitsaspect, maar als een deskundig 'voorlichtingsorgaan' (verkie-

zingsprogramma 1971). De vraag blijft echter aktueel in hoeverre de overheid een eigen taak heeft op het gebied van de ethische, inhoudelijke aspecten van kunst.

Het verkiezingsprogramma van 1967 stelt bijvoorbeeld dat het noodzakelijk is de wenselijkheid van de subsidiëring van de literatuur (!) opnieuw te bezien, omdat overheidssubsidiëring niet los gezien kan worden van door haar te hanteren normen en goede zeden.

Ook het program van 1971 benadrukt de ethische rol van de overheid wat betreft het kunstbeleid, wanneer geschreven wordt dat de kunstenaar enerzijds een brede marge van vrijheid nodig heeft, maar dat anderzijds het kunstbeleid van de overheid tevens gebonden is aan de 'aanvaarding van menselijke en maatschappelijke waarden in het licht van het Evangelie'.

Het is duidelijk dat in antirevolutionaire kring verwarring blijft bestaan over de vraag in hoeverre de overheid een ethische taak heeft en dientengevolge bevoegd is tot oordelen op het zedelijk en normatief gebied. Dat komt tot uiting bij de behandeling van het voorstel tot afschaffen van de filmkeuring voor volwassenen in 1975. Want alhoewel een aantal jaren daarvoor Beinema ← in een artikel in AR-Staatkunde tot de konklusie was gekomen dat handhaving van de filmkeuring wellicht gewenst, maar in de praktijk onwerkbaar is¹⁴⁾, pleit Hans de Boer, die in de Tweede Kamer mede namens de KVP het woord voert, voor instandhouding van de filmkeuring. Dit ondanks het feit dat de filmkeuring in brede kring beschouwd wordt als 'betutteling en bevoogding'. De normatiek van het evangelie blijft voorop staan. Binnen het pessimistisch mensbeeld van de ARP blijkt geen belangrijke plaats weggelegd voor de kiezende, mondige burger, aldus De Boer. Hij stelt: 'Alles toesnijden op de mondige mens, brengt ons in een situatie, waarin de mens de norm stelt, maar wij willen blijven volhouden dat dat een verkeerde orde is. God stelt de norm en de mens is geroepen tot overgave aan die norm...De neutrale staat wijzen wij af'¹⁵⁾.

VAN TUINEN: 'Ik zie de maatschappij in materiële zin veranderen, maar ook in geestelijke zin, en daarmee veranderen de opvattingen over openbare orde. Dat heb ik als burgemeester ook erg gevoeld, denk aan demokratisering. Ik zie ook de opvatting over goede zeden veranderen. Want het zijn niet mijn bijbelse goede zeden, maar het zijn de publieke goede zeden. Je moet altijd rekenen met de publieke goede zeden als overheid, persoonlijk heb ik andere goede zeden in vele opzichten'.

□ Slot

Samenvattend willen we wijzen op de volgende ontwikkelingen.

Er bestaat in antirevolutionaire kring tot aan 1940 weinig belangstelling voor kunst en cultuur. Door het calvinisme worden slechts een beperkt aantal kunstuitingen (muziek, beeldende kunst en literatuur) geaksepteerd, die daarbij behoudend van karakter dienen te zijn. Kunstuitingen zoals toneel, dans, ballet en film werden niet geaksepteerd. Door deze relatief geringe belangstelling voor kunst en als gevolg van de grote terughoudendheid voor wat betreft overheidsingrijpen in het geestelijke leven, heeft de overheid in de konseptie van de ARP tot 1940 geen taak in de cultuurpolitiek.

In de calvinistische kunstopvatting vindt na 1945 een verandering plaats. Niet alleen door een verruiming in het skala van kunstuitingen, waardoor toneel, dans en film niet langer als taboe worden gezien, maar ook in de inhoud van de calvinistische cultuuropvatting verschuift de nadruk van het strikt religieuze, via een meer algemeen positief christelijke benadering, naar het criterium van een brede maatschappelijke bewogenheid in de jaren zeventig. Na 1945 wordt door de ARP ook aarzelend ingestemd met een meer actieve rol van de overheid in het culturele leven. De staatstaak op het gebied van het culturele leven blijft echter beperkt, terughoudend en niet-neutraal.

De taken van de overheid richten zich in de eerste plaats op het konserveren van cultuur en het ondersteunen van initiatieven op cultureel gebied. De Raad voor de Kunst heeft een adviserende of voorlichtende taak ten aanzien van de kwalitatieve, esthetische aspecten van kunst; de overheid heeft een verantwoordelijkheid voor het inhoudelijke karakter van kunstuitingen. Belangrijke richtlijn daarbij is de handhaving van de openbare orde en de goede zeden. Het calvinistische cultuurpatroon diende in de vijftiger en zestiger jaren gestalte te krijgen door middel van een christelijk cultureel partikulier initiatief, zoals de Christelijke Filmactie. Met uitzondering van de christelijke lektuurvoorziening en een christelijke kunstakademie is het partikulier initiatief daar niet in geslaagd. De oorzaak daarvan is dat men er niet in slaagde een adequaat christelijk cultuurkonsept te ontwikkelen en het feit dat, door de erkenning van de Raad voor de Kunst, ook voor de ARP esthetische criteria en niet-levensbeschouwelijke maatstaven de kwaliteit van kunstuitingen gingen bepalen.

Door de onduidelijkheid over de taak van de overheid ten aanzien van de ethische aspecten van cultuur en door het afwijzen van een actieve, sturende rol van de overheid in het kunstbeleid als gevolg van de nadruk op het partiku-

lier initiatief, heeft ook de ARP geen bijdrage geleverd aan de totstandkoming van een duidelijk, samenhangend kunstbeleid in Nederland. ■

Noten

- 1) S. van Tuinen, Overheid en cultuur, in: AR-Bestek; toelichting bij het beginselprogramma van 1961.
- 2) E. Boekman, Overheid en Kunst in Nederland. Utrecht 1974. Herdruk van de oorspronkelijke uitgave van 1939, met voorwoord van Hubert Michaël, p.54.
- 3) A. Kuyper. Het calvinisme en de kunst. Amsterdam 1888; A. Kuyper, Zes Stone-lezingen. Amsterdam 1898.
- 4) C. Rijnsdorp, Informatie 6 (1975) (jan) 4, 5.
- 5) Nederlandse Gedachten 3 (1947) 12 (aug) 246.
- 6) Gedoeld wordt op artikelen in Nederlandse Gedachten, AR-Staatkunde, Ontmoeting, Nieuw Nederland en Bezinning tussen 1945 en 1955; Zie ook: J. Das. Wij en de film. Baarn 1950; R. Schippers, De Gereformeerde Zede. Kampen 1954.
- 7) AR-Staatkunde 18 (1948) 164-195.
- 8) In dit artikel zijn fragmenten opgenomen uit gesprekken met drs. S. van Tuinen en prof. mr. I. A. Diepenhorst.
- 9) Handelingen Eerste Kamer 1954/1955, pp. 2153 e. v.
- 10) Handelingen Eerste Kamer 1963, p. 2255 en Handelingen Eerste Kamer 1964, pp. 294-796.
- 11) Handelingen Tweede Kamer 1961, pp. 2613.
- 12) ARP-Tweede Kamerlid Kieft, Handelingen Tweede Kamer 1969, pp. 2195-2196.
- 13) Handelingen Tweede Kamer 1970, p. 1456.
- 14) AR-Staatkunde 40 (1970) 294-302.
- 15) Nederlandse Gedachten 31 (1975) 24 (juni) 1.

* Dit artikel verscheen eerder in: Christen Democratische Verkenningen (1983) 11 (nov) .576-583.

1.2. De CHU en het kunst- en cultuurbeleid

DOOR WILLEM WOUDEBERG

□ De overheid is een door God gewilde en van God gegeven macht, aldus de opvatting van de CHU. Haar eerste taak is het dienen van de publieke gerechtigheid. Zij doet dat in het 'licht van de Goddelijke openbaring'¹⁾. Van belang daarbij is dat de CHU zich, wat betreft haar protestants-christelijke beginselen, niet alleen baseert op de 'stellige uitspraken der H. Schrift', zoals het beginselprogramma stelt²⁾, maar dat ook het oordeel van de christelijke kerk wat dat betreft van belang is.

Dat betekent onder andere dat bij het waken voor de openbare zedelijkheid, naast de normen en zeden zoals die uit de bijbel zijn af te leiden, ook een interpretatie daarvan binnen het tijdsbeeld noodzakelijk is. Dat wordt met name duidelijk in het beginselprogramma van 1970, waarin gesteld wordt dat deze geestelijke en zedelijke normen 'in het licht van het evangelie in iedere tijd een actuele toepassing behoeven'³⁾. Ondanks het feit dat de CHU de neutrale staatsopvatting verwierp, aksepteerde zij echter wel dat er 'neutrale kwesties' konden bestaan, waarin 'principes' een ondergeschikte rol speelden⁴⁾.

Dit op het oog minder strak vasthouden aan principiële uitgangspunten, dan bijvoorbeeld bij de ARP aanvankelijk wel het geval was, kan verklaard worden uit het feit dat de CHU van oudsher de 'antithese' verwierp. 'Vermits geheel het volk zich aan de ordeningen Gods heeft te onderwerpen, verzet de Christelijk-Historische Unie zich tegen een groepering des volks in twee deelen naar Godsdienstige onderscheiding' lezen we in het beginselprogramma van 1908. De CHU koppelde hiermee haar christelijke uitgangspunt aan een pragmatische en tot op zekere hoogte liberale instelling. De vrijheidsgedachte van het liberalisme vond bij de CHU echter haar beperking in de publieke gerechtigheid. De CHU keerde zich daarom bijvoorbeeld 'in naam van de ware christelijke vrijheid' tegen de door de VVD voorgestelde opheffing van het processieverbod⁵⁾. Deze weerstand is het gevolg van het tot en met 1951 in het beginselprogramma vermelde uitgangspunt, dat naar de mening van de CHU Nederland bestuurd diende te worden als een 'Christelijke staat in Protestantse zin'. Een laatste thema dat van belang lijkt voor de eigen CHU-staatsopvatting is ook het in 1951 genoemde punt, dat de overheid haar gezag uitoefent met medewerking van het volk en dat deze medewerking toeneemt naarmate de taak

van de overheid zich uitbreidt. Met name daardoor onderscheidt de CHU zich van de ARP. Niet alleen werd daarmee de 'principiële beperktheid van de staats-taak' verworpen, het heeft tevens tot konsekventie dat niet door terughoudendheid van de overheid maar juist door toeneming van de overheidstaken de burgerij gestimuleerd werd tot initiatieven.

Dit wordt ook duidelijk in een bespreking van een ARP-rapport over subsidie-politiek in het Christelijk Historisch Tijdschrift in 1961, waarin wordt ge-konkludeerd dat een te afwachtende overheid het ontbreken van werkelijk beleid tot gevolg kan hebben. Er wordt gepleit voor een actieve overheid, ongeacht de aanwezigheid van een partikulier initiatief dat de overheidsgelden op haar eigen wijze kan besteden. De overheid heeft haar eigen verantwoordelijkheid, de vervlechting tussen staat en maatschappij is niet meer tegen te houden⁶⁾. Vijf jaar eerder, in 1956, was overigens in hetzelfde tijdschrift ook reeds gewaarschuwd tegen de, met de macht van het partikulier initiatief gepaard gaande, verzuiling. De waarschuwing was het gevolg van de door de KVP en Romme gepropageerde 'inweving' van het Nederlandse volksleven in het katholieke cultuurpatroon. De schrijver, prof. Van Niftrik, keerde zich daarbij tegen de verzuiling (ook in protestants-christelijke zin), vanwege haar 'anti-democratische gevolgen' en omdat het slechts tot doel had de overheidssub-sidies te verdelen⁷⁾.

In het beginselprogram van de CHU van 1951 wordt slechts in zeer algemene zin over cultuur gesproken. De overheid heeft behalve de plicht het bestaande te ondersteunen, ook de taak kunst en wetenschap te bevorderen. Voor het overige is de overheid verplicht te waken voor de openbare zedelijkheid en alles van het terrein van het openbare leven te weren dat in strijd is met 'Gods wil en wet'.

Het ministerie van O, K en W

De eerste minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dr. T.Th.H. de Visser, was afkomstig uit de CHU.

Het ministerie van O.K. en W. werd in 1918 opgericht. Boekman schrijft in zijn dissertatie: 'De periode De Visser breekt aan, een periode van zoeken en tasten, waarin de overheid zich bewust wordt, dat zij onvoorbereid staat voor de nieuwetaak (...)'. (Boekman, 1939, p.83)⁸⁾. De CHU stond dus zeker niet zo sterk afwijzend tegenover het ingrijpen van de overheid in de private sektor als de ARP.

In het jaar van de oprichting van het ministerie van O.K. en W. wordt in de Tweede Kamer gediskussieerd over de principiële vraag of financiële onder-steuning van toneel en opera tot de overheidstaken gerekend kan worden.

De ARP blijkt fel tegen. Uit de bijdragen van zowel minister De Visser als zijn partijgenoot De Savornin Lohman wordt het verschil in opvatting tussen CHU en ARP duidelijk. 'Ik ben van oordeel', aldus De Savornin Lohman tijdens het debat, 'dat de Regeering bevoegd en verplicht is de kunst te steunen, ook financieel'. Zowel van de muziekdramatische kunst als van het toneel kan een verheffende invloed uitgaan. 'Er zijn evenwel grenzen. Namelijk wanneer de kunst wordt misbruikt en verlaagd tot bevordering van onzedelijkheid door het opvoeren van schunnigheden. Ik meen dus, dat men aan gezelschappen, die dramatische kunst ten uitvoer brengen, subsidie niet behoeft te onthouden, indien goede dramatische stukken worden opgevoerd. Ik ga nog verder, en meen zelfs dat het van de Regeering goed gezien is financieelen steun te verleenen, mits zij inderdaad een zoodanige voorwaarde er aan verbindt'. (Gecit. bij Boekman, p. 127).

x Reeds vermeld is dat de CHU de nadruk legde op de toepassing van normen en zeden, die ten grondslag liggen aan onder andere het openbare leven. Ook uit een artikel in het Christelijk Historisch Tijdschrift van 1957 blijkt dat wat deze ethische normen betreft geen eeuwige maatstaf bestaat. De schrijver, dr. N. Vels Heijn, stelt dat door de toegenomen bureaukrisering en de grotere behoefte aan democratie vooral bij jongeren de ethische normen op een andere manier gewaardeerd worden. Deze verandering, die soms een generatiekonflikt tot gevolg heeft, lijkt door Vels Heijn niet al te ernstig te worden opgevat. Het is een onvermijdelijk gevolg van de veranderende tijd⁹⁾.

Ook de opstelling van de CHU ten aanzien van de Raad voor de Kunst is inmiddels positiever geworden. In tegenstelling tot de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog toen de actieve cultuurpolitiek van Van der Leeuw bij de meeste politieke partijen op grote weerstand stuitte, wordt de Raad voor de Kunst in 1955 door bijna geen partij meer negatief benaderd.

Ook het CHU Eerste Kamerlid Gerretson (zijn pseudoniem als dichter was Geerten Gossaert) stemt in met de Raad. Hij waarschuwt echter wel voor de gevaren die gepaard gaan met de overheidsbemoeiing met de kunst, met name wanneer de Raad voor de Kunst publiekrechtelijke bevoegdheden zou krijgen. Gerretson keert zich ook tegen een vertegenwoordiging binnen de Raad op basis van het 'drie-zuilenprincipe', omdat het irreëel zou zijn bij de verdeling van subsidies en opdrachten rekening te houden met de levensbeschouwelijke geaardheid.

Gerretson toont zich bij de behandeling van het wetsontwerp verder tegen de ondersteuning van individuele kunstenaars. Ten aanzien van specifieke kunstsectoren konkludeert hij dat bij géén andere kunstsector overheidssteun gevaarlijker is dan bij de letteren. Vooral de steun aan jonge letterkundigen acht hij zeer bedenkelijk, in het bijzonder als het de schrijver Lucebert betreft¹⁰⁾.

VAN HULST: 'Het was binnen de CHU een algemeen geaccepteerde waarde dat bijvoorbeeld orkesten gesubsidieerd moesten worden, dat de opera gesubsidieerd moest worden. Maar als het om individuele kunstenaars ging dan wilde men wel eens vraagtekens zetten of dat nu moest. Of men als individueel kunstenaar het kunstenaarschap niet koos 'for better and worse' en dat het in de praktijk vaak uit liep op het 'for worse'. En of je daarmee de kunstenaar niet te kort deed juist door hem geld te geven'¹¹⁾.

De jaren '60

In het verkiezingsprogramma van 1967 wordt op een meer expliciete wijze aandacht besteed aan cultuur. Naast de zinsnede dat de overheid bij het stimuleren van cultuuruitingen rekening moet houden met de geestelijke en zedelijke normen, die leven in brede lagen van het volk, wordt een subsidiebeleid bepleit, dat 'de cultuur onder bereik brengt van een zo groot mogelijk deel van ons volk'. De overgang van de kunsten van het departement van O.K. en W. naar C.R.M., die in 1965 plaatsvond, betekende ook voor de CHU dat het kunstbeleid x deel ging uitmaken van het bredere welzijnsbeleid. Gekonstateerd werd dat de welvaart weliswaar was toegenomen, maar dat dit ten koste ging van de ont- x plooiing van het 'waarlijk mens zijn'¹²⁾. Ondanks het pleidooi dat de overheid zich binnen het welzijnsbeleid actief moet opstellen op het gebied van de x cultuur, dient gewaakt te worden voor paternalisme en konservatisme. Dit thema komen we tegen in diverse andere artikelen. De overheid heeft geen taak ten aanzien van het (zelf) scheppen van cultuur. Zij moet haar beleid baseren op de wensen en behoeften van de burgers en het overheidsbeleid dient de zelfwer- zaamheid en de participatie in de cultuur te bevorderen. Zodoende ontstaan de voorwaarden waardoor cultuur zich in haar veelzijdigheid kan ontwikkelen¹³⁾. De legitimering van dit pluriforme cultuurbeleid lijkt in CHU-kring gevormd te worden door de omstandigheid, dat als gevolg van de snelle technologische ontwikkeling en de materiële voorspoed van de zestiger jaren het welzijn van x met name de 'do-nots' en de 'have-nots' gevaar loopt¹⁴⁾. Vooral door middel van de 'socialisering van de culturele voorzieningen' wil men daar verandering in aanbrengen. Daardoor zal de gesubsidieerde cultuur niet alleen maar een kleine elite bereiken.

De cultuurspreiding neemt in het beginselprogramma van 1970 een voorname plaats in. De functie van de televisie als middel om de creatieve en culturele ont- plooiing te stimuleren wordt daarbij benadrukt. Binnen de relatief grote aan- dacht die nu aan de cultuur wordt besteed, blijkt verder het belang van de regionale cultuur, met name de Friese. Gepleit wordt ook voor ondersteuning van professionele kunstbeoefening en voor het inschakelen van kunstenaars bij

het woon-, werk- en leefklimaat door middel van de instelling van een afzonderlijke Rijksdienst.

Ook in 1970 verschijnt het eindrapport van de Adviescommissie Filmkeuring, die tot taak had te onderzoeken in hoeverre de keuring, zoals die in de Bioscoopwet verplicht was, diende te worden afgeschaft. Kommissielid I.N.Th. Diepenhorst stelt dat hij het advies van de commissie tot afschaffing van de keuring en tot het opheffen van de gemeentelijke nakeuring die met name in het zuiden van het land plaatsvond, in grote lijnen kan onderschrijven. Belangrijke motieven daarvoor zijn de veranderde religieuze, zedelijke en culturele opvattingen en het feit dat vergeleken met 50 jaar geleden de kwaliteit van de films is verbeterd. De strafrechter houdt het toezicht op de 'goede zeden' en de 'eerbaarheid', het blijft echter een probleem hoe dat precies te operationaliseren¹⁵⁾.

Er lijkt sprake van een genuanceerde benadering, zoals bijvoorbeeld in het artikel van C. Blankestijn¹⁶⁾ in 1974 het geval is. In zijn bespreking van de 'Knelpuntennota' en de 'Structuurnota' konkludeert hij dat toenemende overheidsbemoeienis in de welzijnssector noodzakelijk is, terwijl het partikulier initiatief 'een stapje terug moet'. Dat is geen probleem, aldus de schrijver, zolang de overheid zich in haar 'regie' van het partikulier initiatief maar beperkt tot voorschriften ten aanzien van het externe functioneren. Daardoor kan dan bovendien gegarandeerd worden dat de partikuliere instellingen zich aan de democratische regels houden.

Het is opmerkelijk dat voorzover er door de CHU gepubliceerd wordt over het kunst- en cultuurbeleid, dit uitsluitend plaatsvindt binnen het kader van het welzijnsbeleid. De aandacht voor het kunstbeleid lijkt daardoor niet alleen beperkt, ook is duidelijk dat in CHU-kringen geen uitgewerkte visie bestaat met betrekking tot het kunstbeleid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de reactie die in het Christelijk Historisch Tijdschrift door een onbekende auteur ('naam bekend bij de redactie') geschreven wordt naar aanleiding van het verschijnen van de Nota Kunsten Kunstbeleid van de minister van C.R.M. tijdens het kabinet Den Uyl, Van Doorn.

De schrijver schetst in twee artikelen de kritiek op de nota vanuit de CHU en stelt daarbij voorop dat het geven van een voor de CHU relevante beschouwing moeilijk is, onder andere vanwege het ontbreken van een 'eigen-tijdse christenpolitieke cultuuropvatting'¹⁷⁾. Ook uit het stuk van de (onbekende) schrijver blijkt een dergelijke opvatting moeilijk te destilleren.

Uitgangspunt voor een christelijke cultuurpolitieke visie is het brede dynamische cultuurbegrip, zoals onder andere geformuleerd door Van Peursen, gekoncretiseerd in de cultuurdefinitie van de Unesco van 1976: '(...) alle

vormen van creativiteit en expressie (...) zowel van groepen als van individuen, hetzij in hun levenswijzen, dan wel in kunstzinnige bezigheden' 18).

Naast de konstatering dat de nota van Van Doorn slecht is uitgewerkt en in velerlei opzicht waarschijnlijk onhaalbaar is, schijnt de belangrijkste kritiek zich te konsentreren op de definiëring van het begrip cultuur. In dat cultuur-begrip spelen de maatschappelijke aspecten een voorname rol, stelt de schrijver. Een te grote nadruk op de verschillen in inkomen, kennis en macht en een streven om die verschillen op te heffen mede met behulp van maatschappelijk relevante kunst, maken een overheidsbeleid van willekeur mogelijk omdat de criteria voor maatschappelijke relevantie zo onduidelijk zijn. Cultuur wordt te weinig gerelateerd aan een 'innerlijke houding'. Niet het streven naar een open en ontspannen samenleving vormt het belangrijkste doel van het cultuurbeleid, lezen we, maar 'een op het evangelie stoelende en in het licht daarvan steeds weer geactualiseerde mens- en levensbeschouwing'¹⁹⁾.

SCHOLTEN: 'Het is ook duidelijk dat je in de CHU een normverschuiving ziet tussen 1953 en 1983; toen streefde men in de CHU ook veel sterker naar de handhaving van die normen dan nu het geval is. Het zal natuurlijk uit de kerkelijke achtergrond bepaald zijn van 'bepaalde dingen willen we niet', maar op een gegeven moment ook zeggen van 'nou ja goed, die willen we dan voor ons zelf niet, maar we moeten anderen de ruimte laten'.

Slot

De CHU onderscheidt zich van KVP en ARP door een andere opvatting over de verhouding staat-maatschappij. Dit komt tot uiting doordat zij voorstander lijkt van een actief overheidsbeleid, ook ten aanzien van de cultuur. De rol van het partikulier initiatief komt daarbij vaak op de tweede plaats. De liberale instelling van de CHU ten aanzien van het kunstbeleid, die onder andere tot uiting kwam in de filmkeuringsproblematiek, laat zich onder meer verklaren door haar nadruk op de aktuele en tijdsgebonden toepassing van normen en zeden. ■

Noten

- 1) Enige beschouwingen over de huidige plaats der Christelijk Historische Unie, in: C.H. Tijdschrift 3(1958).
- 2) Beginselprogramma's van de CHU tot en met 1971 en het beginselprogramma van 1970.
- 3) Beginselprogramma 1971, beginselverklaring: artikel VI.

- 4) Zie noot 1.
- 5) Zie noot 1.
- 6) C. Blankestijn, Subsidiepolitiek; beschouwing naar aanleiding van het rapport van de ARP, in: C.H. Tijdschrift 7(1961)1(okt.)19-24.
- 7) G.C. van Niftrik, Een cultuurpatroon, in: C.H. Tijdschrift 1(1956)3(apr.)69-84.
- 8) E. Boekman, Overheid en kunst in Nederland. Amsterdam 1939; herdruk: Utrecht 1974.
- 9) N. Vels Heijn, Konflikt der Generaties als gevolg van een andere waardering der etiese normen, in: C.H. Tijdschrift 2(1957)3(apr.)86-90.
- 10) Handelingen Eerste Kamer, 1954/1955, pp. 2156-2159.
- 11) In dit artikel zijn fragmenten opgenomen uit gesprekken met prof.dr. J.W. van Hulst en mr. Y. Scholten.
- 12) F. Goud, Welvaartsstaat of welzijnsstaat; een terreinverkenning, in: C.H. Tijdschrift 8(1963)3(aug./sept.)14-28.
- 13) L.B. van Ommen, Overheid en specifieke welzijnsbehartiging, in: C.H. Tijdschrift 14(1969)4(apr./mei)16-23.
- 14) E. Bleumink, Morgen is gisteren begonnen, in: C.H. Tijdschrift 14(1969)4(apr./mei)8-14.
- 15) I.N.Th. Diepenhorst, Filmkeuring, in: C.H. Tijdschrift 15(1970)3(feb./mrt.)1-6.
- 16) C. Blankestijn, Overheid en particulier initiatief, in: C.H. Tijdschrift 19(1974), 105-116.
- 17) Kunst, cultuur en maatschappij in driehoeksverband, in: C.H. Tijdschrift 21(1976), (okt)108.
- 18) Idem, p. 110.
- 19) Idem, p. 116.

* Dit artikel verscheen eerder in: Christen Democratische Verkenningen(1983) 11(nov)584-589.

1.3. De KVP en het kunst- en cultuurbeleid

DOOR VINCENT VAN ALEM

□ In 1847 begint J.A. Alberdingk Thijm (1820-1889) in zijn tijdschrift 'De Spectator' een rubriek 'Wandalisme', waarin hij ageert tegen de afbraak van Middeleeuwse poorten, gebouwen, kerkschilderingen etc. Voor de katholieken waren dit symbolen uit een tijd, waarin het katholicisme dominant was.

'De opkomende katholieke renaissance moest zich rekenschap geven van het verschil in de opvattingen van katholicisme en protestantisme omtrent de betekenis van het esthetische element in volksleven en eeredienst. Door haar raakte ook de tijd voorbij, waarin oude kerken zonder verzet van katholieke zijde werden geschonden. Protestantische nuchterheid zag zij hier als een aanslag op wat zij beschouwde als katholiek eigendom ....', schrijft dr. E. Boekman in zijn dissertatie *Overheid en Kunst in Nederland uit 1939*¹⁾.

In 1873 schrijft Victor de Stuers (1843-1916) het artikel 'Holland op zijn smalst', in *De Gids*. Ook De Stuers stelt de nationale onverschilligheid ten aanzien van monumenten en musea in alle lagen van de bevolking aan de kaak. Hij verwijt de staat een te passieve houding inzake kunstbescherming en kunstonderwijs.

Zijn ageren, samen met Thijm, tegen de afbraak en verwaarlozing van het monumentenbestand leidt al in 1874 tot zijn benoeming als eerste referendaris voor Kunsten en Wetenschappen op het ministerie van Binnenlandse Zaken. De activiteiten van De Stuers vormen een eerste aanzet tot monumentenzorg en tot hervatting van een museumbeleid in Nederland. Zijn pleidooi voor het opzetten van een kunstnijverheidsonderwijs in Nederland moet vooral gezien worden in samenhang met de bouwactiviteiten van de katholieken sinds 1853. Een belangrijke uiting van de emancipatie van het katholieke volksdeel is de kerkbouw. Overal in Nederland verrijzen in die periode nieuwe rooms-katholieke kerken, in neo-gotische stijl.

Thijm ontwikkelde een eigen katholiek stijlconcept, hij wilde daarin de relatie tussen godsdienst en kunst hersteld zien. Een kunstwerk diende te getuigen van geest, moest 'bezielde stof zijn'. En 'bezield zijn' betekende voor Thijm van godsdienst bezield.

De kerkbouw van de katholieken in de tweede helft van de 19e eeuw was een zaak van het partikulier initiatief. Dat gold overigens niet alleen ten aanzien van deze activiteit. Het openbaar bestuur in deze periode kan worden ge-

typeerd met het beeld van de nachtwakerstaat. De staat had een beperkt aantal taken en zeker niet de zorg voor de eigentijdse kunst.

Hoewel het katholicisme in een geheel andere verhouding stond tot de kunst als het calvinisme of het liberalisme, kwamen alle drie stromingen in de periode 1830-1870 uit op hetzelfde politieke beginsel: kunst is geen taak van de staat.

□ De RKSP in het begin van de 20e eeuw

Tegen het einde van de negentiende eeuw bereikt de katholieke kerkbouw zijn voorlopige voltooiing en daarmee verliest de bouwkunst haar functie als uitdrukkingsmiddel van een zich emanciperend katholicisme en de neo-gothiek haar positie van verbindingsschakel tussen geloof en kunst.

Tot dan toe kan nog niet worden gesproken van een staatkundige organisatie van de katholieken. Eerst in 1888 wordt een bescheiden begin gemaakt met sociale aktie door de stichting van de Rooms-Katholieke Volksbond, opgericht door het Tweede Kamerlid Pastoors, nadat in 1883 door Schaepman voor de katholieken een politiek program is opgesteld. In de statuten van deze Volksbond wordt als doel gesteld: 'den werkmanstand (en de kleine burgerij) te beveiligen tegen de socialistische dwalingen van onzen tijd'²⁾.

Door de sociale en politieke strijd krijgt het katholicisme een strijdbaar karakter.

Ondersteuning van de kunst is ook in deze periode nog volledig een zaak voor het partikulier initiatief. De katholieken voeren een cultuurpolitiek op twee fronten. Enerzijds gericht op de integratie van de arbeidersklasse in, wat later kan worden aangeduid met de 'eigen zuil', en anderzijds op de gelijkstelling bij wet van openbaar en bijzonder onderwijs.

Zowel op organisatorisch als op ideologisch terrein wordt het katholicisme in deze periode geslotener. Haar sociale en politieke strijd vereist eenheid op beide niveaus. De opmars van het katholieke verenigingsleven is in volle gang en de konfrontatie met andere levensbeschouwelijke organisaties leidt niet zelden tot starre orthodoxie.

Kritiek op deze ontwikkeling wordt in eigen kring nog slechts door een enkeling geleverd. M. Poelhekke bijvoorbeeld, bewonderaar van Alberdingk Thijm en bekend katholiek literatuurhistorikus, verwijt zijn geloofsgenoten in een rede met als titel 'Het te kort der katholieken in de wetenschap'³⁾ een gering-schattende houding ten aanzien van de wetenschapsbeoefening en een 'steil conservatisme' ten aanzien van opvattingen van anderen. De letterkundige en kunsthistorikus Jan Kalf, aanvankelijk nog sekretaris van de door Victor

de Stuers ingestelde monumentenkommissie, hekelt in zijn rede - 'Ons tekort in de kunst'⁴⁾ - de 'zelfvoldane rust' bij de katholieken, die er dikwijls de schuld van is dat de kunst vijandig staat ten opzichte van de kerk.

Eerst in de jaren '20 en '30 is er sprake van een kritische beweging in eigen kring van jonge katholieke kunstenaars. Deze 'Beweging der Jongeren' bestond uit een heterogene groep kunstenaars en literatoren. Tot deze groep behoorden Jan Engelman en de broers Gerard en Henri Bruning, later Albert Kuyle, Albert Helman, Antoon Coolen, Anton van Duinkerken, Gerard Wijdeveld en Gabriël Smit rondom het blad De Gemeenschap. De Gemeenschap stond ook open voor niet-katholieke jonge letterkundigen, zoals Marsman. Zij ageerden tegen de wijze waarop het katholicisme zich manifesteerde in de politiek.

De belangrijkste representanten van de Beweging der Jongeren waren aan de ene kant de broers Gerard en Henri Bruning. Met name Gerard Bruning zag de kunstenaar als uitverkorene en visionair die middels zijn kunst getuigenis moet afleggen van de katholieke waarheid. In zijn geloofsovertuiging was hij fel non-konformistisch.

Daartegenover stond een figuur als Anton van Duinkerken, wiens kritiek op het katholicisme veel socialer van aard was. Van Duinkerken verlangde van het katholicisme een antwoord op het kapitalisme en het socialisme.

De Beweging der Jongeren eiste van de kerk zuiverheid in de leer en een antwoord op de maatschappelijke problemen van die tijd. Dus geen eigen katholieke esthetiek, waarvoor bijvoorbeeld Alberdingk Thijm zich sterk had gemaakt. Godsdienst en kunst worden niet verbonden middels een stijlconcept, maar in de persoonlijke inspiratie van de gelovige kunstenaar.

De eerste groep ging steeds verder de weg van het fascisme op, geïnspireerd door Mussolini en Franco; de tweede groep, waarvan Van Duinkerken de on-officiële leider was, koos principieel voor democratie en bestrijding van fascisme en racisme.

Het cultuurpessimisme in de jaren dertig wordt ondermeer verwoord door Huizinga en de Spaanse filosoof Ortega y Gasset. De crisis van de Westeuropese beschaving wordt gezien als een cultureel en een moreel probleem. De massa is een politieke faktor geworden, maar de massa is dolende en wordt afgeschilderd als een politiek irrationele kracht. De massacultuur vraagt om een strenge ordening. Het is de taak van de elite om daar leiding aan te geven.

De belangrijkste zorg van de katholieke elite is om haar achterban te vrijwaren van vreemde invloeden en te behoeden voor geloofsafval. De katholieke cultuurpolitiek draagt voor elk niveau en elk levensterrein katholieke oplossingen aan. De communicatiekanalen naar de achterban worden door de kerke-

lijke en politieke autoriteiten streng gecontroleerd. De katholieke zullen bereiken zijn definitieve vorm.

□ Na de Tweede Wereldoorlog: de KVP

De euforie van kort na de oorlog staat in scherp contrast met de vooroorlogse periode. Op verschillende niveaus en vaak afkomstig uit verschillende politieke en kerkelijke kringen zijn er pogingen om te komen tot de zg. doorbraak van de zuilenstructuur. Het Nieuwe Nederland zal geschraagd worden door de gemeenschappelijke erkenning van het feit dat de nationale volksgemeenschap en Nederlands en christelijk is. De vooroorlogse verhoudingen blijken echter sterker dan wordt vermoed. Wat er van de 'Doorbraak' blijft hangen speelt politiek geen rol van betekenis.

In KVP-kring wordt er in die periode wel degelijk over de cultuur en cultuurpolitiek nagedacht. Het Ministerie van O.K. en W. wordt, na het intermezzo van Van der Leeuw, vanaf 1945 bijna permanent door katholieke bewindslieden bezet. De overheid wordt een taak toebedacht ten aanzien van de kunst en cultuur. Haar taak is coördinerend en stimulerend en zij verdeelt de gelden voor de professionele kunstbeoefening. De culturele tegenstellingen tussen de zuilen blijken op het niveau van de overheid gepacificeerd. De subsidiegelden worden door de staat over de zuilen verdeeld. De amateuristische kunstbeoefening blijft, evenals vóór de oorlog, het domein van de eigen zuil. De centrale cultuurpolitieke thema's uit die periode zijn de verhouding overheid-cultuur en de cultuurspreiding. Uit een aantal publikaties en het kongres van de KVP in 1948 blijkt dat de KVP grote waarde hecht aan het voeren van een cultuurpolitiek op basis van een eigen cultuurprogram. De term 'kunst- en kunstenaarsbeleid' wordt in die periode nog niet gebruikt. Cultuur betekent vooral onderwijs en vorming, het aankweken van schoonheidszin en 'Bildung', van karaktervorming door kunst en cultuur. Met name de versterking van de geestelijke en zedelijke grondslagen staan voorop. Deze cultuurwaarden, die ingezet worden als wapen tegen de morele vervlakking, vormen de kern van de cultuurpolitiek van de eerste KVP-minister voor O.K. en W., dr. J. Gielen. Cultuur wordt beschouwd als een biologisch organisme. Door de cultuur weer gezond te maken, kunnen andere delen van het lichaam weer functioneren. De injectie bestaat uit de introductie van positieve morele waarden, zoals de nadruk op de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van het individu als therapie tegen de algemene vervlakking van de cultuur.

Gielen introduceert de 'positieve cultuurpolitiek', waarin voor de overheid

een ondergeschikte taak is weggelegd. Zijn opvolger, partijgenoot Rutten, zet deze lijn voort. De 'positieve cultuurpolitiek' is, naast ingegeven te zijn door oprechte bedoelingen om het schone binnen ieders bereik te brengen, ook gevoed door angst voor zedenverwildering en oprukkend kommunisme.

Door het primaat van de eigen organisatie is de verhouding overheid-cultuur van ondergeschikt belang. De rol van de overheid is helpend, zij stelt vast wat het algemeen welzijn behelst. Een en ander ligt besloten in het zogenaamde subsidiariteitsbeginsel. Alleen indien lagere gemeenschappen tekort schieten, mag een hogere gemeenschap (aanvullend) optreden. Dit beginsel laat een grote vrijheid aan het partikulier initiatief. Een tweede richtlijn voor overheidsoptreden houdt in, dat het geestelijk eigene beschermd moet worden, als waarborg voor verscheidenheid.

Gielen erkent dat de overheid op het gebied van de kunst een beperkte taak heeft. Erkenning van deze taak, 'toezien' en 'steunen', wordt in één adem genoemd met het beginsel dat de overheid niet mag oordelen.

Rutten gaat van dezelfde taakomschrijving uit. 'Bij haar stimulerende taak behoort de overheid, indachtig dat voor de kunst in de eerste plaats de burgers, als enkelingen en in vrije vereniging, verantwoordelijk zijn, aan initiatieven, die uit de samenleving opkomen, de voorrang te laten. De overheid bewaart, steunt en stimuleert de kunst en de ontmoeting van de mensen met de kunst, waar en zolang dat nodig is'⁵⁾.

Cals, de opvolger van Rutten, gaat in zijn taakomschrijving zeer voorzichtig een stapje verder dan zijn beide voorgangers. Hij is van mening, dat '(...) de overheid op het gebied van de kunsten op de eerste plaats een stimulerende en steunende taak heeft en dat de zelfwerkzaamheid van de overheid dáár op zijn plaats is, waar het partikulier initiatief geen taak kan vervullen'⁶⁾.

Cultuurspreiding

De cultuurspreiding is rechtstreeks verbonden met de meer actieve rol van de overheid en is het belangrijkste instrument om 'het schone' onder het volk te brengen. 'Kleur, klank en lijn voor allen, vooral voor hen, die het zich niet uit eigen middelen kunnen verschaffen', vindt minister Gielen.

Ook voor Rutten, is de legitimatie voor het overheidsoptreden op het terrein van de kunst nog de schoonheid. Bij de regionale spreiding staat het belang van de culturele verzorging van het platteland voorop. In die periode wordt de Randstad als centrum voor kunst en cultuur negatief geduid door associatie met asfaltjeugd, amusementscultuur en een groot gebrek aan zin voor traditie.

Onder de cultuurspreiding valt ook de bevordering van de kunstproductie en in het verlengde hiervan de maatschappelijke positie van de kunstenaar. En hoewel het KVP-kamerlid Verhoeven vaststelt dat 'de cijnspenning voor de kunst een premie voor de vrijheid is', blijkt de weinige steun in de praktijk niet bijzonder effectvol. De onafhankelijkheid van de kunstenaar is juist sterk aan banden gelegd door zijn slechte financiële positie.

Maar ook door het subsidiebeleid wordt de onafhankelijkheid van de kunstenaar beperkt. Het al of niet toekennen van een subsidie impliceert een oordeel van de kant van de overheid. Het konflikt rondom de reisbeurs van Van het Reve is hiervan een pregnant voorbeeld. In het algemeen is men in katholieke kring van mening dat de kunstenaar, die een beroep doet op de overheid, gedwongen is zich aan te passen aan haar zedelijk oordeel. Het bewaken van de goede zeden door het weren van alle 'onkuise' geschriften en afbeeldingen blijft een belangrijk thema van de katholieke cultuurpolitiek.

De houding van de katholieke pers komt in grote lijnen overeen met de opstelling van bewindslieden en kamerleden. De cultuurpolitiek dient breed van karakter te zijn en te fungeren als een soort vitamine-injectie voor de zieke cultuur.

Het stemgedrag van de KVP wijkt nauwelijks af van de andere konfessionele partijen. Cultuurpolitieke vraagstukken geven nauwelijks aanleiding tot polarisatie.

VAN DE LAAR: Op dat gebied was er een grote konsensus tussen de cultuurspecialisten van de verschillende partijen. Het was een klein beetje het kunstfront, minder machtig dan het groene front, maar we waren het erover eens dat de betekenis van kunst en cultuur voor de maatschappij schromelijk onderschat werd. Dat is een herinnering die bij mij veel levendiger is dan de vraag of er katholieke kunst was of een katholieke cultuurpolitiek.

BAETEN: Het is zelfs voorgekomen dat ik een keer met een amendement heb rondgelopen, blanko getekend door alle leden van de vaste kamerkommissie. Zo was dat tussen '57 en '67⁷⁾.

Het woord verheffing wordt door alle partijen, en zeker niet alleen de konfessionele, hoog in het vaandel gevoerd.

De Raad voor de Kunst

In het verlengde van het thema cultuurspreiding, de grote rol van het partikulier initiatief en de nieuwe rol van de overheid ten aanzien van de professionele kunstbeoefening kan de oprichting van de (voorlopige) Raad voor de Kunst in 1947 geplaatst worden. De overheid wil met behulp van dit instituut het inhoudelijke oordeel over kunst overdragen aan zogenaamde onafhankelijke deskundigen om zodoende de autonomie van de kunst te kunnen waarborgen.

Tijdens het eerste Kamerdebat dat na de oorlog aan kunst is gewijd, brengt minister Rutten het dilemma, waarvoor de overheid zich bij taakuitoefening in de kunstsektor geplaatst ziet, duidelijk onder woorden: 'Men weet, dat de zorg ten aanzien van kunst en cultuur een overheidstaak is, die gevoelig ligt. (...) In geen geval mag de overheid haar opvattingen opdringen. Voorts is het niet de taak van de Staat, noch is hij bij machte om volledige steun te geven aan alles, wat op kunstgebied ondernomen wordt. Er moet vaak een keuze worden gedaan. En toch kan de overheid niet als kunstcriticus fungeren; zij is, (...), geen beoordelaar van kunst, zij zelf kan, in het algemeen genomen, niet uitmaken, welke prestaties in het bijzonder tot het cultureel welzijn van onze samenleving bijdragen'⁸⁾.

De kritiek van de KVP-fractie richt zich op de eenzijdige samenstelling van de Raad en op het ontbreken van commissies voor volkskunst en amateuristische kunstbeoefening. Cals blijkt van mening dat de volkskunst en amateuristische kunstbeoefening voornamelijk een zaak zullen zijn van het partikulier initiatief, dus in eigen kring en door eigen organisaties geregeld zullen moeten worden.

De gestage uitbreiding van de overheidstaak heeft tot gevolg dat onderwerpen als de wettelijke onderbouwing van het cultuurbeleid en de decentralisatie belangrijker worden. Deze onderwerpen hebben primair te maken met de bestuurbaarheid van de cultuur.

Het na de oorlog ontwikkelde systeem van geleide loonpolitiek komt rond 1959, na bijna 15 jaar van centrale beheersing, op een keerpunt. De gunstige economische ontwikkeling leidt tot een ruimer bestedingspatroon.

Een proces van dekonfessionalisering tast ook het verzuilde partikuliere initiatief aan. De contouren van de verzorgingsstaat worden zichtbaar. Ook de snelle ontwikkeling van de communicatiemiddelen heeft een 'cross-cutting'-effekt op de geslotenheid van de zuilenstructuur. De nadruk van de relatie tussen de overheid en de levensbeschouwelijke organisaties verschuift naar de relatie overheid-burger.

De ontplooiingskansen van het individu komen centraal te staan. De Spelende

→ Mens doet ook in katholieke kring zijn intrede. Het begrip welzijn wordt gebruikt als tegenwicht tegen de toenemende materialisering van de samenleving. Cultuurspreiding draagt, in tegenstelling tot de vorige periode, niet meer zo nadrukkelijk het etiket van verheffing of opvoeding. Behalve onderwijs en kunst wordt er nu ook de rekreatie onder gerekend. De demokratisering van de samenleving maakt het kunst- en cultuurbeleid complexer. In verband met deze complexiteit dringen beide Kamers aan op een wettelijke structurering van het (subsidie)beleid en wordt de minister verzocht om een inventariserende beleidsnota.

Het is opvallend dat in de verkiezingsprogramma's van de KVP de aandacht voor met name het kunstbeleid beperkt is. Zeker als men dit vergelijkt met de eerste tien jaar na de oorlog. In het cultuurpolitieke programma van de KVP gaat de meeste aandacht uit naar sport en rekreatie, naar welzijn. Vergeleken met het eerste decennium na de oorlog kan men spreken van een zekere ontideologisering van het cultuurpolitieke programma.

→ De Raad voor de Kunst is bij haar eerste lustrum in 1960 niet geworden wat Cals aanvankelijk ervan hoopte, nl. een schakel tussen kunst en volk. Wel bleek ze een belangrijk element in de beleidsvoorbereiding van de minister. In de KVP richt de kritiek op de Raad zich op de eerdergenoemde samenstelling en het gebrek aan openheid; de adviezen van de Raad blijven geheim. De Raad voor de Kunst is een eerste fase in de structurering van het kunstbeleid. De structurering willen de KVP-kamerleden verder uitgebouwd zien. Vanaf de invoering van de Wet op de Raad voor de Kunst in 1956 pleit de KVP-kamerfractie voor een wettelijke regeling van het kunstbeleid⁹⁾.

Het cultuurbeleid is gebaat bij een stabiel financieringssysteem, niet bij een tekortenpolitiek. Vooral de financiële achterstelling van het kunstbeleid vergeleken met andere sectoren, wordt aan de kaak gesteld. In dat verband wordt gepleit voor een plaats van de kunsten in de grondwet. Hierdoor zou de overheid in staat zijn om principieel op te treden en het 'indifferentisme' uit haar beleid te bannen¹⁰⁾.

Met behulp van een wettelijke onderbouwing willen de Kamerleden vat krijgen op het onsamenhangende kunst- en cultuurbeleid. Daarom pleiten zij ook voor een kunstnota. Daarnaast leeft de wens om de lagere overheden door middel van decentralisatie van een aantal overheidstaken bij het beleid te betrekken. Voorzover in deze periode van overheidswege al een inhoudelijk oordeel over kunst gegeven wordt, wordt dat in deze periode aanmerkelijk toleranter.

De KVP-bewindslieden stellen zich terughoudend op als de overheid om een oordeel wordt gevraagd. 'Schoonheid' vormt voor de KVP niet meer het absolute criterium bij het beoordelen van kunst. Men spreekt niet meer van een ver-

edeling van de smaak. De kunst moet worden betrokken op het dagelijkse leven. Het kunstbeleid krijgt een sociaal-culturele legitimering. Er wordt een relatie gelegd met maatschappelijk werk.

De geografische spreiding lijkt in het midden van de jaren zestig voltooid. De meeste provincies en gemeenten beschikken over culturele accommodaties.

Maar andermaal betreuren ministers en Kamerleden het dat de sociale (vertikale) spreiding nog te wensen overlaat. De kunstspreiding heeft weinig succes gehad

en dat ligt naar de mening van de Kamer besloten in de aard van de kunst zelf. Men dient de kunst de vrijheid te laten zich te richten op een kleine groep. Zo'n elite zou dan op langere termijn een soort voortrekkersfunctie kunnen krijgen op grond waarvan een 'culturele integratie' plaatsvindt, die dan brede lagen van de bevolking deel doet hebben aan het kunstleven.

Het failliet van de sociale kunstspreiding heeft wellicht ook tot gevolg dat de aandacht vanaf dat moment meer gericht wordt op een meer specifiek kunst- en kunstenaarsbeleid. KVP-Kamerleden pleiten voor een toename van de geldstroom naar de kunsten en een wettelijke onderbouwing van het kunstenaarschap. Allerwegen is men het eens over de autonomie van de kunstenaar, maar in de praktijk blijft zijn rechtspositie wankel.

M. B. B. B.

Het ministerie van CRM

Het begin van de periode 1965-1975 wordt gemarkeerd door de oprichting van het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, een uiting van '(...) het groeiend besef dat naast voorzieningen inzake de welvaart meer voorzieningen voor het cultureel en maatschappelijk welzijn nodig zijn'¹¹⁾.

Kunstbeleid wordt geïntegreerd in het welzijnsbeleid. De tweede minister van CRM, mej.dr. M.A.M. Klompé (KVP), motiveert deze benadering als volgt: 'Het inzicht zal dienen te groeien dat de kunst, verre van als een luxe te moeten worden beschouwd, essentieel is voor het geestelijk klimaat waarin de burgers - nu en in de toekomst - moeten kunnen leven (...). Het kunstbeleid kan dan ook niet los worden gezien van het gehele welzijnsbeleid'¹²⁾.

De overheid en in het bijzonder de KVP-bewindvoerders constateren een versnelling in de ontwikkeling van de kunsten. Verscheidene nieuwe kunstvormen ontstaan na elkaar, de nadruk is meer op het experiment komen te liggen. Cultuur, zo stelt Klompé, moet in ontwikkeling zijn, omvorming van het bestaande beogen en de maatschappij kritisch belichten. Deze benadering van kunst en de toenemende ontevredenheid onder kunstenaars (o.a. bezetting Nachtwachtzaal, Tomaat) doen de complexiteit van het kunstbeleid verder toenemen. In KVP- en in konfessionele kringen blijft men aandringen op een kunstnota.

De opvolger van Klompé, minister Engels (KVP), komt in 1972 met de 'Discussie-nota Kunstbeleid' en introduceert in die nota de term 'maatschappelijke relevantie'. De betekenis van dit concept blijft duister. De overheid kan op grond van dit criterium de ene artistieke uiting boven de andere prefereren, namelijk, wanneer de ene kunstuiting maatschappelijk relevanter wordt beschouwd dan de andere. De politieke visie die aan deze bemoeienis ten grondslag zou moeten liggen, is tot op heden nauwelijks expliciet geformuleerd.

Evenals het begrip 'welzijn' is 'maatschappelijke relevantie' als bron voor de legitimering van het kunstbeleid ondeugdelijk en draagt zij niet bij tot een structurering van dit beleid. De toegenomen geldstroom voor de kunsten, als gevolg van de 'verzorgende status' die kunst krijgt toebedeeld, heeft slechts geleid tot een kortstondige bloei voor het kunstbeleid. Het kunst-front in de Kamer, gekenmerkt door een grote mate van éénstemmigheid van de woordvoerders van de verschillende fracties, is unaniem van mening dat kunst 'moet'.

De ontideologisering van het kunstbeleid heeft niet bijgedragen tot grotere duidelijkheid. De rechtvaardiging van het kunstbeleid wordt steeds meer gekoppeld aan de betekenis van de kunst voor de maatschappij. Gezien het pluri-forme karakter van de maatschappij, wordt het voeren van een beleid steeds moeilijker. Verkondigden de konfessionele partijen in het verleden apart hun standpunt, eind jaren zestig treden zij steeds meer als een blok op. Zeker wat het kunstbeleid betreft is er sprake van een brede consensus. De cultuur-politiek van KVP en andere partijen is een beleidstechnische aangelegenheid geworden. Een kunstbeleid dient met beleidstechnische middelen gevoerd te worden. Decentralisatie wordt het sleutelwoord, de voorzieningen moeten naar de mensen toe worden gebracht. ■

Noten

- 1) E.Boekman, Overheid en kunst in Nederland. (1939),p.59.
- 2) In:L.J. Rogier, Katholieke herleving ,gecit.bij W.Banning,Hedendaagse Sociale Bewegingen. 1962,p.74.
- 3) Nijmegen 1900.
- 4) Rede voor Geloof en Wetenschap.Arnhem 1899.
- 5) Bijlagen Handelingen Tweede Kamer,1949/1959,nr.1400-7, VI,p.34.
- 6) Idem,1954/1955,nr.3700-2,VI,p.38.
- 7) In dit artikel is een fragment opgenomen uit een gesprek met drs.L.J.M. van de Laar en mr.A.M.I.H.Baeten.
- 8) Handelingen Tweede Kamer,1950/1951,p.81
- 9) Idem,1956/1957,p.2180.

- 10) Bijlagen Handelingen Tweede Kamer, 1956/1957, nr. 6100-13.
- 11) Idem, 1965/1966, nr. 8300-2, p. 1.
- 12) Idem, 1968/1969, nr. 9800-2, XVI, p. 4.

* Dit artikel verscheen eerder in: Christen Democratische Verkenningen
(1983) 11 (nov) 590-597.

1.4. Terugblik, een gesprek met oud-politici van ARP, CHU en KVP

DOOR KEES KLOP

□ 'Is er een verband tussen het christelijk geloof, de politieke opvattingen van ARP, CHU en KVP na de oorlog en het kunstbeleid?' Die vraag stelden onderzoekers van de Boekmanstichting aan enkele oud-bewindslieden en -Kamerleden van deze voormalige partijen. In het verlengde van die vraag ligt direct de opmerking: 'En welke betekenis heeft dit voor de opstelling van de christendemokratie in deze tijd?' Aan het gesprek namen deel: prof.dr. J.W. van Hulst, oud-Eerste Kamerlid voor de CHU, mr. Y. Scholten, oud-staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor de CHU, H.A. de Boer, oud-minister van CRM voor de ARP, prof.mr. I.A. Diepenhorst, oud-Eerste Kamerlid voor de ARP, mr. A.M.I.H. Baeten, oud-Tweede Kamerlid voor de KVP, drs. L.J.M. van de Laar, oud-staatssecretaris van O.K. en W. voor de KVP en drs. M. Beinema, thans Tweede Kamerlid voor het CDA. Gespreksleider was drs. C.J. Klop, adjunct-direkteur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

KLOP: De onderzoekers van de Boekmanstichting zijn op zoek gegaan naar verbanden tussen het protestantisme, het katholicisme en de kunstbeleving. Vindt u dit verband van belang voor de politieke opstelling van de ARP, de CHU en de KVP en wellicht ook voor het CDA?

VAN HULST: Het protestantisme is een onuitputtelijke bron van inspiratie geweest voor kunst en cultuur bij de Nederlandse bevolking, eeuwenlang. Ik spreek nu even niet over het katholicisme. De hele school van Rembrandt is geïnspireerd door het christelijk belijden. Denk ook aan Sweelinck voor de muziek. En in de letterkunde: Vondel, Huygens, Cats, wat kleinere figuren als Jacob Revius, Jodocus Lodenstein, iets later Dirck Raphaelsz, Camphuysen, Heiman Dullaert, Jan Luycken. In de 19e eeuw Bilderdijsk en Da Costa, Bosboom-Toussaint, haar man Bosboom met zijn ongeëvenaarde kerkinterieurs. En over de Tachtigers heen heeft deze lijn zich gehandhaafd in de roman- en dichtkunst: Dirk Adema, Ulfers, later met mensen als De Mérode en misschien als hoogtepunt van de laatste decennia iemand als Gerrit Achterberg. Kuyper heeft dit in de Stonelezingen uitvoerig aangetoond. En Calvijn zei, toen een zekere heer Cop zich tegen kunst keerde, dat hij deze onzinnige mens tot gezonder zin en reden

zou terugbrengen. Calvijn achtte de aantijging dat hij tegen beeldhouwwerk zou zijn, de moeite van het weerleggen niet waard.

BEINEMA: Er wordt vaak in enkelvoud gesproken als het gaat over protestantse kunst en cultuur. De werkelijkheid is toch iets gekompliceerder geweest. Ik mag misschien een anekdote aanhalen: De illustrator Bert Bouman - van goed gereformeerden huize - werd eens door een ouderling die bij hem op huisbezoek was, gevraagd of hij ook nog ècht werk deed. Die anekdote toont meen ik aan, dat er ook binnen bevolkingsgroepen sprake is van verschillende culturen. Verder een korte opmerking bij het betoog van Van Hulst. Rijnsdorp heeft in zijn essay 'In drie stappen' de relatie tussen calvinisme en kunst geschetst. Daaruit blijkt toch ook dat de poging van Kuyper om voort te bouwen op de 17e en 18e eeuw, tot grote problemen bij christelijke literatoren aanleiding gegeven heeft. Met name mensen die gevoelig zijn voor eigentijdse opvattingen, ook buiten eigen kring, onderscheiden zich toch wel van diegenen die terugvallen op het verleden en daarop willen voortbouwen.

VAN DE LAAR: Als professor Van Hulst ingaat op het calvinisme en de cultuur, heeft hij natuurlijk het grootste gelijk van de wereld. Ik zou alleen willen zeggen dat het katholicisme en de cultuur in Nederland niet alleen uit de 19e eeuw van de emancipatie dateert, maar iets ouder is. Maar dat terzijde, want dat is de kwestie niet. Het punt is niet zozeer wat calvinisme of rooms-katholicisme voor uitstraling in de cultuur heeft, maar wat politici van dien huize, in de overheidsverantwoordelijkheid geplaatst, menen wat de overheid eraan moet doen. Toen dat aan de orde kwam, herinnerde ik mij het christelijke vormings-toneel van 'Ons Lekenspel' in Bussum van vóór de oorlog, onder leiding van de toen zeer beroemde Anton Zweers. Die bracht een heel uitdrukkelijk geprononceerd katholiek vormingstoneel. Na de oorlog kwam dat niet meer voor. De katholieke tegenhanger van Proloog heeft zich nooit gemeld. Dat is een heel merkwaardig teken aan de wand. Wanneer men dus vraagt of christelijke politici hebben getracht om specifieke christelijke kunstuitingen aandacht te geven, dan moet het antwoord luiden: nee, dat konden ze gewoon niet, want die waren er niet.

SCHOLTEN: Toch geloof ik niet dat je die dingen zo kunt scheiden. Cultuurpolitiek vindt plaats ten opzichte van een bepaalde samenleving. Als je dan vanuit een christen-demokratische partij cultuurpolitiek bedrijft, dan is dat ten opzichte van een samenleving zoals je die ziet en zoals je die beïnvloed hebt gezien gedurende de afgelopen eeuwen.

DE BOER: Ik zou van een indirekt verband willen spreken. Het is niet zo dat onze

partijen bewust christelijke kunst hebben willen voortrekken boven andere. Als voorbeeld geef ik dan maar uit de laatste tien jaar de verdediging die ik voor de drie fracties heb mogen voeren van de subsidieverlening aan Proloog. Inhoudelijk moesten we van de zaak niets hebben. Nochtans meenden we dat afwijzing op die grond niet goed zou zijn. Er moet een onthouding zijn van een inhoudelijke beoordeling van wat men doet. Er moet getoetst worden aan normen die voor allen gelden.

Maar ik gebruik het woord 'indirekt', omdat ik wel het gevoel heb dat er een idee over christendom en cultuur achter dit beleid steekt. En dat is het uitgangspunt van een pluriform cultuuraanbod. Daarom staan wij van harte achter een bepaald omroepbeleid, achter het tot stand brengen van christelijke akademies voor de journalistiek, voor de expressieve vakken, achter de katholieke school voor de journalistiek. Maar vanuit de gedachte van de pluriformiteit, want wat voor anderen gold zou ook voor ons moeten gelden.

KLOP: Dus een socialistisch cultuurbeleid waarin met name kunst gesteund wordt met een strijdbaar karakter spreekt u niet aan?

DE BOER: De hemel beware ons ervoor. In een pluriform kunst- en cultuuraanbod zal er ruimte zijn- en als die er niet is dan moet die bevorderd worden - voor mensen die uit eigen initiatief ideeën uit de socialistische beweging tot uitdrukking brengen in een bepaalde opvatting van kunst en in bepaalde uitingen daarvan. Maar niet in de sfeer dat dat uitsluitend door de overheid zou worden ondersteund. Alsjeblieft niet.

DIEPENHORST: In een bepaalde zin zou terecht van een christelijke kunstopvatting gesproken kunnen worden. Eensdeels is men doende op het algemeen esthetisch menselijke vlak met de ter beschikking staande vermogens iets tot stand te brengen. Bij de diepere inspiratie maakt het anderzijds verschil of men als kunstenaar bezig is vanuit een specifiek religieuze drijfveer of bijvoorbeeld vanuit een meer humanistische gemotiveerdheid. Dat geeft in de nadere toelichting onderscheid. Zonder meer te verklaren dat er een specifiek christelijke schilderkunst is, of een specifiek christelijke beeldhouwkunst, daar heb ik heel grote moeite mee. Overigens moet iemand, wanneer hij over het brede culturoptreden spreekt, een nader onderscheid maken. Nu eens zal men meer, dan weer minder door het uitgangspunt beïnvloed worden: dat hangt samen met het gebied, waarop men zich beweegt, de kunstvorm welke men kiest.

KLOP: Toch hebben de onderzoekers van de Boekmanstichting de indruk gekregen dat er wel bepaalde voorkeuren en afwijzende oordelen bestonden in protestantse en

katholieke kring ten aanzien van bepaalde kunstvormen. Zo zou men in bepaalde tijden meer moeite hebben gehad met theater, toneel en met de dans. Heeft toen in de besluitvorming niet toch een bepaalde protestantse en een bepaalde katholieke esthetiek een rol gespeeld?

VAN HULST: Als beweerd wordt dat het christendom eigenlijk met haar bevolking afwijzend stond tegenover kunst en cultuur, dan acht ik dat een laat-negentiende-eeuwse oud-liberale opmerking, die al veelvuldig weerlegd is.

SCHOLTEN: Als de vraag is of ik vanuit een christen-demokratische partij of als bewindsman meer voor een bepaald soort kunstuiting kies, dan is het antwoord: nee.

DE BOER: Uw vraag is eigenlijk: 'Zijn calvinisten in de politiek tegen theater geweest?' Ik denk dat je inderdaad kunt zeggen dat er mensen in de politiek, zeker in de vooroorlogse situatie, maar ook nog erna, daar 'nee' tegen gezegd hebben. En dat dat vanaf een bepaald moment, vanaf de jaren '50 denk ik, niet meer aan de orde is. Maar je kunt dat niet loszien van wat er in het theater vertoond werd, van het mensbeeld dat men had, van het zondebesef daaromheen. Als dat allemaal niet aan de orde komt, dan doe je mensen geen recht. Het is ook niet los te maken van een overheidsopvatting, van de vraag of het de overheid was die dat soort dingen moest mogelijk maken door er geld voor op tafel te leggen. Of dat degenen die dat wilden, het maar zelf moesten betalen. Dat heeft nog niets met inhoudelijke beoordeling te maken. Voor een heleboel zaken gold in de vooroorlogse situatie, en ook erna, binnen de christen-democratie, dat men vond dat de staat terughoudend moest zijn, bijvoorbeeld ook op het sociale terrein, bij medezeggenschap en eigendomsverhoudingen.

Ik denk dat het ook niet los te zien is van het feit dat althans een groot deel van de mensen min of meer dag en nacht in beslag werd genomen door de zorg voor de primaire levensbehoeften. En los daarvan, alle vrije tijd stak in de kerk, de eigen school, de eigen situatie. Dat heeft weer te maken met het beginsel van souvereiniteit in eigen kring, met de eigen verantwoordelijkheid.

Ik denk dat dat nog een belangrijk uitgangspunt is, ook in de na-oorlogse jaren: wel subsidie aksepteren, maar nochtans wensen dat de staat zich van inhoudelijke beïnvloeding onthoudt. In dit opzicht denk ik niet dat er enige verandering is opgetreden.

DIEPENHORST: Men moet hier op de historische toedracht letten. Heel begrijpelijk maakten in een bepaalde tijd en in een bepaalde geest bepaalde kunstvormen meer opgang dan andere. En ook wel werden sommige kunstuitingen nagenoeg

verworpen. In het rechtzinnig protestantisme heeft men lange tijd geen kaartspel, geen dans, geen toneel gehad. Maar als men de zaken historisch nauwkeurig ging bezien, kwam men in moeilijkheden, omdat er in toenemende mate binnen het protestantisme genuanceerder en gevarieerder werd gedacht dan velen aanvankelijk meenden. Zo bleek men zich voor de afkeuring van toneel beslist niet op de Hervormers te kunnen beroepen. Kuyper verwierp het christelijk toneel gelet op bepaalde uitspraken niet. De stelling van Kuyper dat men geen toneel kan spelen zonder schade aan zijn karakter toe te brengen, is overigens niet juist. Zelfs diegenen die zich het meest van het gekunstelde moeten onthouden, de theologen, doen, als zij een oudejaarsavondoverdenking lang van tevoren prepareren, niet anders dan zich op een bepaalde manier verplaatsen in hun gehoor van 31 december. Van krampachtige engheid is meestal geen sprake.

KLOP: Geldt dit ook voor het katholicisme?

DIEPENHORST: Er zijn grote groepen in het katholicisme geweest, die ten opzichte van de afbeelding van de vrouw een heel andere mening huldigden dan een aantal vertegenwoordigers van de protestantse kunst. Politiek liggen deze zaken gemakkelijker. Ik heb nooit enig verschil van mening over de genoemde materie gehad met bijvoorbeeld oud-minister Witteman, in de Eerste Kamer. Stellig zouden wij beiden de exposities in het Vaticaan een iets vrijmoediger karakter hebben geschonken, dan op het ogenblik het geval is.

VAN DE LAAR: Ik ben in mijn eigen ervaring nooit gekonfronteerd geweest met het specifiek bevorderen van welke kunstuiting dan ook, omdat zij protestant of dat zij katholiek zou zijn. Ik ben altijd alleen gekonfronteerd met de vraag: is het echt cultuur en is het de moeite waard om het te bevorderen?

Iets anders is de vraag of je als lid van een bepaalde politieke partij een bepaalde opvatting hebt over de functie van kunst en cultuur in de maatschappij. Op dat gebied was er een grote konsensus tussen de cultuurspecialisten van de verschillende partijen. Het was een klein beetje het kunstfront, minder machtig dan het groene front, maar we waren het erover eens dat de betekenis van kunst en cultuur voor de maatschappij schromelijk onderschat werd. Dat is een herinnering die bij mij veel levendiger is dan de vraag of er katholieke kunst was of een katholieke cultuurpolitiek.

BAETEN: Die vraag komt bij mij eerst door dit gesprek op. Dat leefde niet. Het is zelfs voorgekomen dat ik een keer met een amendement heb rondgelopen, blanko getekend door alle leden van de vaste kamerkommissie. Zo was dat tussen '57 en '67.

De beoordeling van kunst

VAN DE LAAR: Er waren eigenlijk twee criteria voor de beoordeling van kunst. De ene was de kwaliteitseis, en dat is nog iets anders dan enkel de esthetika, daar had je de Raad voor de Kunst voor. De andere eis was de ethische norm, dat was de grens die eigenlijk bepaald werd door het strafrecht. In het beroemde Algra-debat heb ik gesteld dat het subsidiebeleid niet mag leiden tot een de facto verlenging van het strafrecht. Je kunt een volk op ethisch gebied niet zomaar iets opleggen. Dat gaat niet. Overigens: de socialistische voor mannen van destijds waren net zulke strenge volksopvoeders als de christelijke. Naarmate het gevoel voor goede zeden zich in de bevolking verplaatst, verplaatst echter ook het ingrijpen van de overheid zich. Een overheid kan wel ingrijpen op ethisch terrein, wanneer een grote meerderheid van het volk iets als slecht betitelt. Je ziet dat ook nu wel: nationaal-socialistische ideeën worden afgewezen. Maar als overheid kun je geen ethische ideeën handhaven als die niet een brede instemming hebben van het volk. De voorstelling van God de Vader in jacquet, met hoge hoed en dikke sigaar, heeft men als zeer bedenkelijk beschouwd destijds. Maar nu oordeelt de rechter zelfs dat de voorstelling van God als een ezeltje, dat men bovendien kan beminnen, niet godslasterlijk is. Moet je eens kijken wat er in die tijd gebeurd is. En is dat gebeurd door partijpolitiek? Nee, dat is een heel ander soort evolutie, waaraan de politiek zich moet aanpassen.

VAN HULST: De fenomenen dans, toneel, muziek, maar vooral toneel kunnen en mogen niet altijd buiten ethische en religieuze normeringen gaan. Vooral omdat ze kwetsend kunnen zijn voor bepaalde bevolkingsgroepen. Ik ben het met Van de Laar eens dat het uitermate moeilijk is om hier criteria te hanteren en dat het uiteindelijk aan de strafrechter moet worden overgelaten. Overigens lijkt het me toe, dat als we het op dit moment aan de strafrechter overlaten, dat dan alles wel getolereerd zal zijn.

VAN DE LAAR: Een heel merkwaardig punt is het beleid dat burgemeesters van bepaalde partijen overtuigd hebben gevoerd ten aanzien van het beroemde artikel in de gemeentewet: de burgemeester heeft de politie over herbergen, schouwburgen en tapperijen en hij waakt tegen voorstellingen die strijdig zijn met de openbare orde en de goede zeden. De toepassing van dat artikel is in de loop der tijden geëvolueerd van een opvatting, dat hier bedoeld werd dat een burgemeester zijn persoonlijk geweten moest laten gelden tot de opvatting dat

die goede zeden in het verlengde liggen van de openbare orde en dat de burgemeester alleen maar de macht heeft als ultimum remedium om de openbare ordeverstoring te vermijden en de goede zeden aan te grijpen om bepaalde voorstellingen te verbieden.

En dan is op dit punt nog heel merkwaardig wat kan gebeuren in schouwburgen, die rechtstreeks afhankelijk zijn van de gemeente. Er zijn natuurlijk schouwburgen die gerund worden door partikulieren, maar er zijn ook schouwburgen die door een gemeente gerund worden, en waar dus B&W, en in laatste instantie de raad, rechtstreeks verantwoordelijk zijn, niet alleen voor de beantwoording van de vraag: wat laat ik toe, maar wat breng ik zelf in de schouwburg van de gemeente. Dat is een heel ander chapter. Daar is een beroemd voorbeeld van, namelijk die voorstelling van De Sade in Breda, onder burgemeester Merks. Dat vind ik een heel interessant vraagstuk, namelijk: hoe staan mensen van christen-democratischen huize in een praktische bestuurspositie tegenover dit soort vraagstukken. Denk eens aan het verschil indertijd, een voorstelling van Centrum, namelijk de Smoeshaan van Plautus, die in Amsterdam mocht worden gegeven, maar door de burgemeester van Heemstede werd verboden. Dit soort vraagstukken raakt natuurlijk ook het vraagstuk van de actieve cultuurpolitiek en ook hier hebben zich heel merkwaardige veranderingen voorgedaan. Van de oude dorpsburgemeester, die zich het toneelstuk van de amateurvereniging liet voorleggen en daarin woorden als verdomme veranderde in hemeltjelijef of zo, tot in de Tweede Kamer en Eerste Kamer toe: het debat Van Hulst-Scholten, het debat Algra-Van de Laar. Het betreft het hele vraagstuk van de ethika in het cultuurbeleid. Daarbij gelden wat de burgemeesters betreft twee verschillende uitgangspunten, nl. of burgemeesters en wethouders als directie-voerders van de Stedelijke Schouwburg uiteindelijk het stuk brengen of dat de burgemeester het stuk al of niet verbiedt uit hoofde van de gemeentewet. De evolutie binnen dit vraagstuk is natuurlijk minstens zo illustratief voor de ontwikkeling van de vrijheid, zo ver mogelijk, voor de beoefening van de kunst en de cultuur in Nederland, als die heeft plaatsgevonden ten aanzien van het optreden van de rijksoverheid.

DIEPENHORST: In protestantse kring is er evenals bij de katholieken een stichting mede voor het vertonen van bepaalde films opgericht met een religieus karakter. Maar in tegenstelling tot de katholieke wereld is het nooit zo geweest dat autoriteiten gehouden waren zich aan de oordelen van die organisatie te storen. In die organisatie zaten orthodoxe protestantse figuren waaronder een enkele burgemeester, maar het is nooit gekomen tot officiële afspraken.

KLOP: Denkt u dat dat typerend was voor de protestantse staatsopvatting?

DIEPENHORST: Dat is heel moeilijk te zeggen. Evenals Van de Laar wil ik een voorbeeld noemen. Burgemeester De Vlucht van Amsterdam voerde, soms tegen zijn eigen aanhang in, in cultureel opzicht een liberaal beleid. Hij stond toe dat gene waarvan hij meende dat Amsterdam het kon hebben. Verscheidene katholieken en protestanten konden zich daarachter plaatsen en lieten dan ook vrij om dergelijke voorstellingen te bezoeken. Hij wenste voor pressie niet door de knieën te gaan. Ik vond dat in de jaren '30 een aantrekkelijk optreden.

KLOP: Heeft in die tijd ook niet die kwestie gespeeld van de afbeelding van God in jacquet?

DIEPENHORST: Over de film 'Grazige weiden' is een publiek debat geweest. In het bijzonder in de Tweede Kamer vonden sommigen de rolprent spottend, terwijl anderen zeiden dat er religieuze bedoelingen achter zaten. Men moet dat alles zien in relatie tot de omstandigheden. Ik zou zo'n film ook nu niet prefereren. Maar aan de andere kant kan ik me ook indenken dat deze vormgeving akseptabel is. Want stel je nu eens voor dat men alle plaatjes in kinderbijbels letterlijk zou nemen. Nou, dan zou je ook aardig gruwen. Maar in verband met de bedoeling zijn ze volstrekt akseptabel. In elk geval moet de overheid er zich niet mee bemoeien.

VAN HULST: Filmkeuring werd destijds ook in alle partijen als noodzakelijk beschouwd. Maar misschien wel na een evolutie in het denken bij de partijen is er geen sprake meer van filmkeuring, behalve voor zekere leeftijdsgrenzen.

DE BOER: Maar niet met onze instemming.

VAN HULST: Inderdaad.

KLOP: U sprak niet alleen over de ethische toets, maar ook over kwaliteits-eisen.

VAN DE LAAR: Inderdaad. Ik geloof dat je daarbij moet streven naar criteria die voor allen gelden. Je kunt namelijk op een gegeven ogenblik Proloog niet subsidiëren omdat het vormingstoneel van een bepaalde richting is, maar omdat het een kunstvorm is. We hebben gevochten voor het behoud van Proloog, hoewel we het met de inhoud niet eens waren. Maar als de kunstuiting als kunst vakmatig prulwerk wordt, dan wordt het moeilijker. Ik heb wel eens een uitvoering van Proloog gezien en het deed me denken aan het stuntelige patronaatstoneel uit mijn prille jeugd. Als iets over de grens gaat van het vakmatige, dan kun

je het niet meer bekostigen als overheid. Het oordeel daarover liet ik zoals gezegd bij voorkeur aan de Raad voor de Kunst. Daar zitten de deskundigen en de vakbroeders die dat moeten kunnen beoordelen.

□ Professionele en amateurkunst

KLOP: U zei dat u niet bepaalde kunst wilt voortrekken omdat het christelijke kunst zou zijn. Maar heeft u vanuit christen-demokratische opvattingen ook meer of minder sympathie voor afzonderlijke kunstvormen, bijvoorbeeld toneel of schilderkunst?

SCHOLTEN: Of ik vanuit een christen-demokratische partij of als bewindsman meer voor een bepaald soort kunstuiting kies? Nee.

DE BOER: Ik denk dat we veel waarde hechten aan datgene waarbij groepen uit de bevolking zelf aan bod komen. Dat is niet direkt in de sfeer van: het ene wel en het andere niet, maar als het zou gaan om bijvoorbeeld bevordering van amateuristische kunst aan de ene kant en professionele aan de andere kant, dan denk ik dat waar brede lagen van de bevolking zelf aan bod komen en zelf ontroering of geluk ondergaan bij een kunstuiting, dat dat dan voorrang had. Overigens zonder het andere terzijde te schuiven.

BAETEN: Ik ben het daarmee niet eens. Ik heb een redelijke afweging van belangen nagestreefd, maar zeker niet met een voorkeur voor de amateuristische kunstbeoefening. Ik vind de professionele kunstbeoefening uitermate waardevol, ook als toetssteen en graadmeter voor de amateuristische kunstbeoefening.

DE BOER: Laat ik een voorbeeld geven. Waarom hebben wij na de oorlog zoveel geld gestoken in muziekscholen, in het bibliotheekwezen? Omdat daar veel bredere massa's aan de orde komen dan bij de professionele kunstuitingen.

VAN DE LAAR: Ik heb de tegenstelling tussen amateuristische en professionele kunst altijd een vals dualisme gevonden. Het een komt uit het ander voort. Je krijgt geen Zoetemelk als er geen kleine jongens op de fiets zitten.

DE BOER: Daarmee ben ik het niet oneens hoor.

VAN DE LAAR: Kijk, dat wil niet zeggen dat de man die een tafel in elkaar knutselt daar geen grote bevrediging in vindt, maar het neemt niet weg dat een meubelmaker het beter doet. Of dat het Brabants orkest beter speelt dan het

Philips-orkest, en dat weer beter dan Semper Crescendo uit Veldhoven, of hoe ze ook mogen heten. Dat is toch zo duidelijk als wat. Ik houd niet van die tegenstelling. Maar ik geloof wel dat de partij als zodanig het standpunt heeft dat De Boer hier inneemt. Maar niet alleen in christen-democratische kring, zeker ook in socialistische kringen is de belangstelling voor amateuristische kunst op zichzelf in de loop der jaren gegroeid, evenals de wens om het draagvlak te versterken en te verbeteren.

DIEPENHORST: U kunt niet aan tegenspartelende volksdelen een kunst opdringen. Als je je verdiept in het wezen van de kunst, dan is daar vooreerst het algemeen aansprekende, volkszang, volksdansen, volkstoneel en wat dies meer zij. Daar moet beslist aandacht aan worden geschonken. Maar vervolgens zij bedacht, dat de kunst uiteindelijk ook naar de toppen van de geest reikt. Dan is zij in bepaalde opzichten elitair. Men kan niet louter aan volksorkestjes de steun aan het Concertgebouworkest ophangen. Ook hier moet men onderscheidenlijk te werk gaan. Waarom zou de overheid niet enkele topfiguren tot hun recht laten komen? Gesteld dat vandaag in Amsterdam iemand als Kafka leefde. Het zou een wethouder van Amsterdam of een cultuurminister sieren als hij die Kafka, hoe-wel deze bij zijn tijd in het minst niet aansloot, toch gelegenheid gaf om niet als een miskend genie te sterven. Het is het een én het ander.

VAN HULST: Ik kan de bedoeling van Van de Laar wel waarderen. Maar ik vind het toch ook praktisch om het onderscheid tussen professionele en amateurkunst te handhaven, omdat de laatste gesubsidieerd wordt door de plaatselijke overheden.

Een blijvend motief voor kunstbeleid?

KLOP: De ARP, CHU en KVP zijn geëvolueerd van een standpunt van staatsont-houding - wellicht geldt dit in mindere mate de CHU - naar actieve staatsbe-moeienis met de kunst, zij het niet inhoudelijk, maar vanuit een pluriformi-teitsnorm en het uitgangspunt van een geschakeerd aanbod van kunstvormen. Tijdens de verzorgingsstaat is het kunstbudget behoorlijk gegroeid. Gaan we, nu de bezuinigingen toeslaan, weer terug naar 'Af'? Of is er een blijvend motief voor kunstbeleid van de overheid?

VAN DE LAAR: Dit is een goede vraag, want als de heer Beinema een of andere ouderling aanhaalt die aan de tekenaar Bouman vraagt: 'Zeg, werk je nou ook nog gewoon?', dan vind ik dat helemaal geen calvinistische uitlating. Een

dergelijke opmerking kun je vanuit elke hoek horen. Het was ook een onjuiste stelling van de jonge Drees destijds, toen hij zei: 'Laat iemand de keuze om zelf te bepalen wat hij het liefste heeft, zestig gulden in de hand of een plaats in de opera'. Dat was een valse probleemstelling want zonder overheids-financiering zou die opera er helemaal niet zijn. Die keus is dus niet aanwezig. Ik zie de betekenis van de kunst niet zozeer opvoedend, maar meer als een onderdeel van het totale menszijn in een maatschappij. Dat moet tot zijn recht kunnen komen als het dat op eigen kracht niet kan. Ook de topkunst. Daarbij ben ik voor het konditiescheppend mecenaat, en niet voor het medebepalende mecenaat van vroeger. Hoewel ook vorst Esterhazy niet alleen orkesten financierde voor zijn eigen plezier. Hij deed dat omdat hij vond dat het behoorde tot zijn sociale functie. En als men van bepaalde zijden opmerkt dat kunst zichzelf moet kunnen bedruipen, omdat de huisschilder dat ook doet, dan moet ik daartegen inbrengen dat dat bij de kunst niet via de markt kan, maar via gekollektiveerde middelen moet geschieden. Dat hoeft niet per sé via belastingen, maar wel gekollektiveerd. In Amerika zijn daar voorbeelden van.

SCHOLTEN: Ik geloof toch dat je hier een kleine nuance op kunt aanbrengen. Er is natuurlijk wel een tijd geweest dat de kunst zichzelf moest bedruipen. De positie van de kunstenaar, zowel scheppend als uitvoerend, is in onze subsidie-structuur toch wel drastisch veranderd. Ik vind wezenlijke zaken voor het kunst-beleid in de jaren '80 de bescherming van de zwakke kunstenaar, het in aan-raking brengen van een zo groot mogelijk aantal mensen met kunst en de be-scherming van de kwaliteit.

DE BOER: Een motief om zich toch met kunst en cultuur bezig te houden? Ik denk dat dat is omdat een mens er vollediger van wordt, rijker, leert genieten, begrippen als ontroering inhoud kan leren geven, talenten kan ontplooien, wat meer voor een ander kan zijn. Ik denk dat dat met name het motief kan zijn om er ook vanuit de overheid geld in te steken.

KLOP: Maar er zal toch gekozen moeten worden. En gaat men dan het kwaliteits-kriterium opschroeven en alleen de elitekunst subsidiëren? Of steunt men kunst die aansluit bij brede lagen van de bevolking? Of ga je uit van een vrije markt en treedt de staat aanvullend op? Zo ja, waar begint dat aanvullen?

DIEPENHORST: Regeren is kiezen, waarbij men zo veel mogelijk doeleinden ver-enigen moet. Wat de kunst betreft, het spreekt vanzelf dat men zich als over-heid ook in economisch ongunstige tijden zal moeten onthouden van te dras-tische beslissingen. Men zal proberen datgene tot zijn recht te laten komen

dat er zich redelijkerwijs nog voor leent om te worden gesteund. Aan de ene kant, laten we nemen een volksschrijver van het genre Heijermans, die sterk sociaal aanspreekt: hij zou als het nodig is voor steun in aanmerking komen. Aan de andere kant, wanneer een overheid zou zeggen: iemand als Bloem vind ik te elitair en hem geef ik daarom niets, zulk een overheid betracht niet langer de evenredigheid en laat niet kunstbelangen in redelijkheid tot hun recht komen ... Het spreekt vanzelf dat de overheid met geen mogelijkheid aan alle aanspraken kan voldoen. Tevens is duidelijk dat niet een voor alle tijden geldend richtsnoer valt te geven. Men heeft alleen iets aan enkele algemene gezichtspunten: niet te veel geestelijk heersen, zoveel mogelijk de gelijkheid van richtingen en de pluriformiteit handhaven. En dan verder, een ruim verantwoord handelen binnen de generale situatie die bestaat. Het is tenslotte verschrikkelijker als er kinderen liggen te verhongeren dan dat een kerktoeren instort. Overigens, de hemel zij gedankt, op die manier doet de zaak zich niet voor.

VAN HULST: Ik vind wel dat de stelling juist is dat kunst van een bepaald niveau zonder overheidssteun niet kan bestaan. Maar daar moet ik toch iets naast zetten. De Nederlander is in veel dingen opgevoed, maar niet in het betalen van zijn entreebiljet voor kunstuitleidingen. Voor de 5e etage van de Scala in Milaan betaalde ik nog f 80,-. Neem het Openluchttheater in Verona, voor f 30,- à f 40,- krijg je gewoon geen plaats. Maar als je in Nederland voor het Concertgebouworkest f 40,- à f 50,- zou vragen, dan laat het publiek het afweten. Ter vergelijking, de voetbalwedstrijd Ajax - PSV om de landsbeker, trok 60.000 bezoekers en leverde bruto 1½ miljoen gulden op. Ik ben het er mee eens, dat de overheid konditiescheppend moet zijn voor de kunst. Maar het is wel eens moeilijk geweest voor de CHU, om de lijnen van CRM te volgen. Bijvoorbeeld, we hebben een groot aantal beeldende kunstenaars, waarvan velen geen eigen inkomen hebben, soms geen cent per jaar verdienen. Dan vraag je je af of Nederland in dat opzicht op de goede weg is. Deze vraag is meerdere malen door de CHU naar voren gebracht. We creëren zoveel kunstenaars, maar misschien zouden we ten aanzien van het begrip kunstenaar wel eens selektiever te werk kunnen gaan dan we in het verleden gedaan hebben. Dat neemt niet weg dat ook kunst van gekollektiveerde middelen moet kunnen profiteren. Maar excessen zijn helaas maar al te vaak voorgekomen.

DE BOER: Ik denk dat in het licht van de grote bezuinigingen die in de jaren '80 zijn ingezet, het nogal meevalt voor de kunst. Ik heb het gevoel dat de kunst bepaald niet te klagen heeft. Als het orkestenbestel ter discussie heeft gestaan dan is dat niet om de bedragen in de kist te gooien, maar dan is

dat in de sfeer van geld vrij maken via herschikking, oud voor nieuw. Iets anders is dat met het bibliotheekwezen. Maar op het moment dat men wijst op miljoenen die hier worden ingeleverd, dan vraagt een rechtvaardig oordeel dat men in de beoordeling betreft dat vanaf '75 tot nu het bedrag dat aan bibliotheken is gegeven 300% is gestegen.

Misschien moet je nu de vraag stellen wie er profiteert van subsidies. Het Sociaal Cultureel Planbureau geeft nog steeds aan dat die subsidies terecht komen bij mensen, die dat eigenlijk best zelf zouden kunnen betalen. Misschien liggen daar mogelijkheden om te bezuinigen, bijvoorbeeld via gedifferentieerde entreprijzen. Meer specifieke onderwerpen: moeten we aan het Holland Festival zoveel geld blijven uitgeven? Zo kan ik me nog meer vragen voorstellen. Ik denk dat je naar de BKR toe, wat eigenlijk een inkomensgarantie is en niet zozeer een remplaçant van een kunstbeleid, tengevolge van het grote aantal mensen wat er gebruik van maakt ook een paar vragen moet stellen. Hoewel ik er behoedzaam mee zou willen optreden. Ik denk toch dat voor christendemokratische politici in de komende jaren twee dingen met name aan de hand zullen zijn. Ze zullen voorzichtig moeten zijn met het begrip decentralisatie. Het komt mij voor dat op het moment dat lagere overheden - en dan gaat het niet over koren of muziekgezelschappen in de plaatselijke situatie - moeten gaan beslissen over zaken die nu door de landelijke overheid worden gesubsidieerd, en je leent het oor aan het oordeel over dergelijke kunstuitingen van lagere overheden, dan ben ik benauwd voor een te snelle decentralisatie op dit front. Ik denk dat er op het gebied van de kunst vele zaken zijn, die je eigenlijk niet zou moeten decentraliseren.

BEINEMA: Laat ik beginnen met te zeggen dat ik de stelling dat in tijden van versobering, van recessie de prioriteit van de kunst zou zakken, ja wellicht zelfs tot de laatste plaats, een gevaarlijke stelling vind. Al was het alleen maar omdat dat in werkelijkheid niet waar is. Het regeerakkoord spreekt van een relatief ontzien. Dat is stilistisch een wat ongelukkige formulering, waaraan ik zelf mede schuldig ben, maar heeft toch wel een reële betekenis. En het werkt ook in die zin dat een bewindsman zich er aan vast kan klampen en er zich ook aan vastklampt. Je moet geloof ik zien dat in tijden van versobering elke uitgave kritischer getoetst moet worden. En dan mag je inderdaad kijken naar criteria als kwaliteit, voorzover die criteria te vinden en te hanteren zijn. Maar de neiging bestaat bij de bevolking, zoals uit elke oppervlakkige enquête blijkt, om bij bezuinigingen op de eerste plaats aan de kunst te denken. Ik vind dat de politiek, de overheid daar niet aan toe maggeven, omdat, het is hiervoor al betoogd, de kunst iets wezenlijks is. Mag ik even wijzen op de behoefte aan kunst ook tijdens de oorlog. Ik zou

wel eens uitgezocht willen hebben - als je inderdaad de tegenstelling zou willen maken tussen eerste levensbehoeften en kunst, ik vind het een valse tegenstelling althans in onze cultuur - wat naar verhouding meer gestegen is, de prijs van een pakje boter, de prijs van een sigaret of de prijs van een boekje. Ze zijn op het laatst allemaal frappant omhoog gegaan. En ik houd het er voorlopig op, dat de prijs van gedichtenbundels en zo, niet minder sterk gestegen is dan de prijs van levensmiddelen.

VAN DE LAAR: Ja, ik kom met dezelfde konklusie. Ik zou willen herinneren aan een woord van Heinrich Pesch, een Duitse ekonomist, die in een ander verband stelde, maar het is hier wel van toepassing: 'Wo für die Qualität eines Volkes gesorgt ist, wird von der Quantität nicht zu fürchten sein'. Ik geloof, dat het een geweldige misvatting is, wanneer men de geestelijke weerbaarheid en het bestaansrecht van een natie, van een land, te veel zoekt in uitwendige faktoren, als materiële zekerheid en welstand, en te weinig in het echte karakter vormende. Dan is men wel op de verkeerde weg. De voorbeelden in de geschiedenis zijn te over. Juist bepaalde vormen van karaktervastheid en van cultuur kunnen bloeien onder zwakke ekonomische omstandigheden. En ook de blijvende, geestelijke onafhankelijkheid waarborgt meer dan eventuele ekonomische of militaire middelen. Dat is een heel belangrijke les, die uit de geschiedenis getrokken kan worden. In dat verband ben ik het er helemaal mee eens dat kunst bij de bezuiniging wordt ontzien.

Men moet juist in benarde omstandigheden zorgen, dat de geest van de mensen weerbaar blijft. En als men kunst of cultuur als franje wil beschouwen, dan zijn de lage entreprijzen voor het overdekte verwarmde zwembad dat eerder. Maar waarom is het in de praktische politiek zo moeilijk? Het ligt natuurlijk ook een beetje aan de begrotingstechniek. Wanneer men moet bezuinigen, en diverse mensen moeten daarvoor in het openbaar verantwoordelijk gesteld worden, hetzij diverse ministers hetzij diverse wethouders, dan is het meestal het eind van het liedje dat gezegd wordt: ieder zoveel procent eraf. Omdat anders aan het debat geen einde komt. Daardoor worden scheef gegroeide verhoudingen bevestigd. Dat is juist een cruciaal punt bij een echte krisis. Als men dan gewoon zegt, ieder zoveel procent eraf, bestaat het gevaar dat bepaalde sectoren onder het bestaansminimum komen, zodat de zaak haar bestaansrecht verliest.

Juist bij kunst en cultuur moet je daar voor oppassen. Als de christen-demokratische partij haar beginselen ernstig neemt, dus dat de geest meer waard is dan het lichaam en dat de ziel van een mens eerder redding verdient dan het andere, binnen bepaalde grenzen uiteraard, dan vind ik dat juist de christen-demokratische partij voor deze geestelijke weerbaarheid op de bres

moet staan, en juist eens zou moeten wijzen op de franje die op andere terreinen dan de kunst tot ons normale levensniveau worden gerekend.

□ Konklusies

KLOP: Als ik uw opmerkingen aan het eind van het gesprek samenvat en de beleidslijnen omschrijf, die ARP, CHU en KVP worstelend met deze materie in de loop van hun bestaan ontwikkeld hebben, dan kom ik tot de volgende konklusies:

- Ik heb mijn gesprekspartners horen zeggen dat kunst een element van het mens-zijn is. Een mens wordt er vollediger van, kan zijn talenten ontplooiën, het geeft ontroering. Het staat als zodanig zowel in relatie tot de schoonheidsbeleving als tot de geestelijke emancipatie van bevolkingsgroepen.
- Met name als kunst niet op eigen kracht kan bestaan, is er reden voor bescherming van overheidswege. Altijd in de geschiedenis is dat mecenaat via gekollektiveerde middelen er geweest. In onze tijd is dat de overheid. Die heeft het zwakke te beschermen, en daar kan ook de topkunst onder vallen.
- Op welke wijze moet de overheid dat mecenaat uitvoeren? In de eerste plaats is het aanvullend. Altijd al heeft de christen-democratie een visie op de staat gehad waarin een grote ruimte voor het vrije particuliere initiatief gevraagd werd. Op de tweede plaats mag de overheid niet geestelijk heersen en is pluriformiteit voor haar het richtsnoer. Verschillende inspiraties moeten met gelijke behandeling tegemoet getreden worden.
- Daarbij past op de eerste plaats de kwaliteitstoets. Het advies van onafhankelijke deskundigen, verenigd in de Raad voor de Kunst, heeft daarin in de loop van de tijd een prominente plaats gekregen.
- Op de tweede plaats is er de ethische toets: openbare orde en goede zeden. Deze toets wordt allengs geheel aan de strafrechter overgelaten, al wordt - met spijt? - gekonstateerd dat deze alles tolereert. De filmkeuring is ook niet met onze instemming materieel beëindigd.
- Binnen de kunstsector zal de overheid een evenwichtig geheel van kunstvormen in stand houden. Hiervoor valt geen algemeen richtsnoer te geven. Zeker is er vanuit de christen-democratie geen voorkeur of afkeuring meer van bepaalde kunstvormen als theater of dans.
- In tijden van schaarste zal ook de kunst niet aan bezuiniging ontkomen. In het licht van de grote stijging van de budgetten in de laatste tien jaar en het relatief ontzien van de kunst in het huidige regeringsbeleid, moet gekonkludeerd worden dat van een afbraakbeleid geen enkele sprake is.
- Inzake de BKR en het profijtbeginsel zijn opmerkingen gemaakt dat daar serieus naar gekeken moet worden. Er liggen onevenwichtigheden in het grote aantal kunstenaars dat door de regeling onderhouden wordt en in de prijzen

die de Nederlander bereid is te betalen voor kunst.

- Als ondergrens van bezuinigingen is aangegeven de bestaansmogelijkheid van de kunstsektor als zodanig. Ook dit begrip verdient mogelijk nadere uitwerking. Duidelijk werd in elk geval dat de deelnemers het er over eens zijn dat niet alleen het materiële tot de levensbehoeften behoort.

Tot slot zou ik willen wijzen op het aksent dat gelegd is op de deelname van brede lagen van de bevolking aan de kunst- en cultuurbeleving. Dat geeft een bijzonder belang aan de kunstzinnige vorming en het museumbeleid. Er is terughoudend gesproken over decentralisatie, maar opmerkelijk is dat juist bij deze kant van het kunstbeleid de gemeenten ten nauwste betrokken zijn. Wil het CDA niet in een elite-kunstbeleid vervallen dan zal er dus ook van CDA-politici bij de lagere overheden een herkenbare inzet verwacht mogen worden.

- Voor uw bijdrage om daaraan door middel van dit gesprek gestalte te willen geven, zeg ik u hartelijk dank. ■

* Delen van dit verslag verschenen eerder in: Christen Democratische Verkenningen (1983) 11(nov)565-575 en in: Bestuursforum 7(1983) 11(nov)307-310.

□ foto: Frank Fahrner

---

2. HET CDA EN HET KUNST- BELEID, VERSLAG VAN EEN KONGRES

□ Op 28 januari 1984 organiseerden het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA en de Boekmanstichting een studiekonferentie over het thema christendemocratie en het kunst- en cultuurbeleid.

Deze konferentie, die plaatsvond in het gebouw van de Boekmanstichting in Amsterdam, werd door meer dan honderd belangstellenden bezocht. De deelnemerslijst is aan het eind van dit hoofdstuk opgenomen.

Ter voorbereiding van deze studiedag ontvingen de deelnemers een konferentiemap met daarin onder meer een toelichting van Kees Klop op de CDA-programma-artikelen inzake het kunst- en cultuurbeleid.

De ochtendzitting werd geopend door Jan Rogier, directeur van de Boekmanstichting. De inleiding van Hans de Boer, oud-minister van CRM, werd gevolgd door een ko-referaat van Jan Kassies, directeur van het Instituut voor Theateronderzoek. De ochtendzitting werd besloten met een discussie van de zaal met de beide inleiders.

Naast de beide inleiders van de ochtend bestond het forum 's middags uit mevrouw Evenhuis-van Essen, lid van de Tweede Kamer voor het CDA en de heer Van de Laar, oud-staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen. De dag werd besloten met een kort woord van de kongresvoorzitter, prof.dr. Franken.

2.1. CDA-programma's over cultuurbeleid

DOOR KEES KLOP

Om een zinvol bestaan

Het CDA-verkiezingsprogram 1982-1986 'Om een zinvol bestaan' zegt het volgende over het kunstbeleid:

Cultuur is, in al zijn verscheidenheid, achtergrond van ons denken en handelen, bron van informatie en inspiratie. Zonder zich in te laten met de inhoud van de kunstbeoefening, zal de overheid zich inzetten om de actieve deelname aan de cultuurvorming te bevorderen. Prioriteit in het beleid hebben de kunstzinnige vorming, de actieve kunstbeoefening door brede lagen van de bevolking en de toegankelijkheid van het cultuurbezit. (pag. 40, 2d).

Het recht op een actieve cultuurbeleving voor en door minderheden moet in het ondersteuningsbeleid voor culturele activiteiten tot uiting komen, voorrang moeten activiteiten krijgen, die het accent leggen op de ontmoeting van verschillende culturen. (art. 3.21a).

Regionale culturen worden door de overheid in hun eigenheid erkend en gesteund, waarbij de Friese cultuur met name door de eigen taal een bijzondere plaats inneemt. (art. 3.21b).

Het beleid terzake van toneel, muziek en andere kunstvormen wordt verder gedecentraliseerd. Het rijk behoudt met name zorg voor de kwaliteit, de veelvormigheid en de vernieuwing binnen het kunstaanbod. De samenhang met de amateuristische en educatieve sector wordt bevorderd. (art. 3.21c).

De overcapaciteit aan symfonische orkesten wordt teruggedrongen ten gunste van een meer divers concertaanbod van muziekvormen en een groter accent op ondersteuning van muziekbeoefening door amateurs en kunstzinnige vorming. (art. 3.21d).

Er moet een onderhoudsregeling voor monumenten en voor voorwerpen met een historische waarde komen. (art. 3.21e).

Het museumbeluid, dat erop gericht is, dat het cultuurbezit toegankelijk gemaakt wordt voor brede lagen van de bevolking en voor het nageslacht bewaard blijft, wordt voortgezet. (art. 3.23).

Het Program van Uitgangspunten schetst onze tijd als een overgangsfase, waarin traditionele waarden in de culturele en maatschappelijke ontwikkeling herijkt en vernieuwd moeten worden. De mens, individueel en in zijn samenlevingsverbanden, is naar christen-demokratische opvatting verantwoordelijk deelhebber aan het cultureel en maatschappelijk leven. Maar hij wordt daarbij van verschillende kanten bedreigd:

- door de kommercie, die het culturele en maatschappelijke leven als een wingebed beschouwt;
- door meerderheden, die de macht van het getal gebruiken om het nieuwe, het bijzondere en het kontroversiële buiten te sluiten;
- door professionals en technokraten die de niet-deskundige belanghebbende geen wezenlijke zeggenschap toestaan.

In deze situatie dient de overheid de verscheidenheid die in de cultuur besloten ligt te beschermen en waar nodig aktief te bevorderen. Dit is de betekenis van de gespreide verantwoordelijkheid op cultureel terrein.

Welzijnsbeleid is daarbij geen kompensatiebeleid terzake van wat zich in de samenleving verkeerd ontwikkelt. Het is geen toegiftenbeleid. Welzijnsbeleid dat de mens in kontakt brengt met de rijke verscheidenheid van de schepping en hem aktiveert de daarin vervatte rijkdom aan ontplooiingsmogelijkheden daadwerkelijk te ontwikkelen, raakt het bestaan van de mens zelf. De wijze waarop kunst, rekreatie en edukatie tot ontwikkeling worden gebracht, stempen het gezicht van een samenleving. Aldus de toelichting op het Program van uitgangspunten. Het program zelf vat dit samen in de volgende artikelen:

Hoeksteen van het welzijnsbeleid is de geestelijke vrijheid. Erkenning van de geestelijke vrijheid houdt in, dat de overheid geen bepaalde opvattingen dwingend als norm voor het culturele en maatschappelijke leven oplegt. (art. 25).

Het welzijnsbeleid bevordert de deelname van mensen aan het culturele en maatschappelijke leven. Het erkent het gezichtspunt van de pluriformiteit en van de bescherming van minderheden. (art. 26).

De overheid scheidt ruimte en voorwaarden voor verscheidenheid in kunst en cultuur. Een cultuurpatroon, dat de mens in zijn waardigheid bedreigt, wordt

tegengegaan. (art. 27).

□ Interpretatie

Laat men de artikelen in het landelijk verkiezingsprogramma 'Om een zinvol bestaan' en het Program van uitgangspunten op zich inwerken dan dringt zich het volgende beeld op.

De christen-democratie onderkent dat het cultuurvormingsproces niet primair van overheidswege wordt geleid, maar dat de bevolking zelf daaraan te pas moet komen. Aktieve deelname van brede lagen van de bevolking aan de cultuur-overdracht, vanuit een verscheidenheid aan levensovertuigingen, is de aangewezen motor voor culturele vernieuwing.

Typierend is ook de betekenis die aan kunst en cultuur wordt toegekend: 'cultuur is achtergrond van ons denken en handelen, bron van informatie en inspiratie'. Of, zoals Beinema in een interview zegt: 'Ik zou wel eens uitgezocht willen zien wat (in de oorlog) meer in prijs gestegen is, een pakje boter, een sigaret of een boekje. Ze zijn op het laatst allemaal frappant omhoog gegaan'. Ook op kunst zal bezuinigd worden, dat is niet meer dan logisch. Maar het plaatselijk museum verkopen en van het geld huizen bouwen geeft uiting aan een visie op de mens die niet strookt met het christen-demokratisch denken.

In het verlengde van deze opvatting ligt in het verkiezingsprogramma een zwaar aksent op kunstzinnige vorming, aktieve kunstbeoefening door brede lagen van de bevolking en toegankelijkheid van het cultuurbezit in musea en monumenten.

Al deze zaken betreffen huidig of toekomstig gemeente- en provinciebeleid! De kunstzinnige vorming is als onderdeel van het sociaal-cultureel werk al tot beleidsterrein van de gemeenten en de provincies verklaard. In zijn beleidsbrief inzake de intrekking van de Kaderwet specifiek welzijn kondigt de minister van WVC aan dat het geld voor kunstzinnige vorming naar het Gemeente- en het Provinciefonds gaat. De lagere overheden krijgen daardoor de volle verantwoordelijkheid voor een terrein waaraan het CDA in het kunstbeleid grote prioriteit hecht!

Ook ter zake van de musea wordt een beleid aangekondigd om slechts dat wat van nationale betekenis is tot de verantwoordelijkheid van het rijk te rekenen en voor het overige gemeenten en provincies verantwoordelijk te stellen. Evenzo wordt de bekostiging van het openbare bibliotheekwerk volledig een gemeentenzaak. Ook de toegankelijkheid van het cultuurbezit wordt dus in toenemende mate een primaire verantwoordelijkheid van gemeenten en provincies, als de minister van het parlement zijn zin krijgt.

Tevens treft artikel 3.21d van het verkiezingsprogram, waarin het CDA uitspreekt dat de overcapaciteit aan symfonische orkesten moet worden teruggedrongen. De lijdensweg van minister Brinkman langs provinciale besturen (ook CDA-bestuurders!) is in dit licht navrant. Hij lijkt de kwestie nu te willen oplossen door de verantwoordelijkheid voor de orkesten te decentraliseren, uitgezonderd de orkesten met internationale betekenis. Dat lijkt een juiste weg: afweging en bekostiging komen dan in één hand. Ook ter zake van andere podiumkunsten wil de minister het beleid en de financiering decentraliseren. Het verkiezingsprogram ging hem daarin al voor (art. 3.21c).

CDA - kunstbeleid in gemeenten en provincies

Velen zijn skeptisch over de overlevingskansen voor de kunst als het beleid wordt gedecentraliseerd. Het Model gemeente- en provincieprogram 1982-1986 van het CDA is dat niet. 'De overheid bevordert de verscheidenheid en de actieve deelname van brede lagen van de bevolking aan de kunstbeoefening', zegt artikel VII.2.f. Vervolgens worden in programartikelen aanbevelingen gedaan inzake de inschakeling van kunstenaars, de BKR, de ondersteuning van amateurs, de faciliteiten voor kunstenaars en de monumentenzorg.

Op de studiekonferentie zullen deze zaken ongetwijfeld aan de orde komen, evenals de aandacht die het kunstbeleid verdient te midden van een beleid dat gedomineerd wordt door de noodzaak tot bezuinigingen en de zorg voor een primaire levensbehoefte als de bijstandsuitgaven.

Het is goed dat de christen-demokratie zich juist in deze tijd rekenschap geeft van haar benadering van dit beleidsterrein. ■

* Dit artikel is een verkorte versie van een artikel dat eerder verscheen in: Bestuursforum 7(1983)11(nov)311-312.

2.2. Opening

DOOR JAN ROGIER

Dames en Heren,

Hartelijk welkom in dit huis. De Boekmanstichting is een instelling die niet zo verschrikkelijk aan de weg timmert. Misschien de laatste jaren iets meer. Toch is het een unieke instelling in Europa. Het is namelijk tot de andere Europese landen - zo dat Nederland een partikuliere instelling heeft voor onderzoek, studie en voorlichting op het gebied van het kunstbeleid. Die functie wordt in de andere Europese landen, zo die al vervuld wordt, door ambtelijke diensten op de Departementen waargenomen. Dat maakt ons in zekere zin kwetsbaar omdat we een gesubsidieerde, partikuliere instelling zijn. Weliswaar worden wij door de overheid in zijn geheel gefinancierd, maar dat is in deze tijden geen veilige positie. Dat is ook gebleken in de afgelopen jaren.

Maar die positie heeft ook grote voordelen, omdat het daardoor mogelijk is dat een Boekmanstichting anders dan ambtelijke diensten eigen initiatieven kan ontplooiën, meer bereikbaar is voor kunstenaars, kunstenaarsverenigingen, vakbonden van kunstenaars en ook kunstinstellingen.

Zoals vandaag ook blijkt, weten bovendien ook politieke partijen meer en meer de weg te vinden naar de Boekmanstichting. Wij hebben in het verleden wel eens het verwijt gekregen, dat het leek alsof de Boekmanstichting er was voor één bepaalde politieke stroming, namelijk de sociaal-demokratische, maar dat was minder onze schuld dan die van de politieke partijen, omdat de PvdA ons enige malen inschakelde en benaderde. Wij hebben toen mede op een hint van de voor-vorige minister van CRM, mevrouw Gardeniers, zelf het initiatief genomen om systematisch onderzoek te doen naar de politieke stromingen en hun opvattingen over kunstbeleid. Dat resulteert nu, vandaag, in een konferentie met het CDA. Het zal in de toekomst zeker ook leiden tot andere kontakten met bijvoorbeeld de liberalen en eventueel de kommunisten. Er zijn ook studies in voorbereiding over de historische banden tussen die politieke stromingen en het kunstbeleid.

De Boekmanstichting heeft aan haar sociaal-wetenschappelijk onderzoek de laatste jaren een sterk historisch karakter gegeven. Niet omwille van de historie, maar omdat de wortels van het politieke bezigzijn met kunst een verrassend

licht werpen op de mogelijkheden en moeilijkheden van een kunstbeleid in het heden.

Wij hebben kortgeleden een boek gepubliceerd over de opvattingen van de naamgever van onze stichting dr. E. Boekman, wethouder van Amsterdam in de jaren tussen de twee wereldoorlogen, eerst raadslid en fractievoorzitter van de SDAP en, van dertig tot veertig, wethouder van Kunstzaken. Als zodanig een unieke figuur, omdat hij in 1939 promoveerde aan de Universiteit van Amsterdam op het proefschrift 'Kunst en Overheid in Nederland'.

Wethouders konden toen nog een proefschrift schrijven tijdens hun ambtsperiode. Een merkwaardig ding daarbij is dat in onze studie bleek dat wethouder Boekman een nogal grote verwantschap vertoonde met bepaalde konfessionele kringen. Hij had goede relaties met katholieke politici. Niet de minste onder hen, Romme, na de oorlog lang een leidinggevende persoonlijkheid in de Haagse politiek, was voor de Tweede Wereldoorlog in Amsterdam, vanaf 1921 (precies hetzelfde jaar waarin ook Boekman raadslid werd van Amsterdam), leider van de rechtervleugel of de konfessionele partijen in de Amsterdamse gemeenteraad. De Rooms Katholieke Staatspartij was toen de tweede partij van Amsterdam en Romme en Wibaut, later Romme en Boekman, hebben hier een soort van rooms-rode coalitie gevormd in het stadsbestuur. Je zou dat een voorproef op Den Haag na de Tweede Wereldoorlog kunnen noemen.

Het is misschien in dit verband ook wel de moeite waard om u er op te wijzen dat dit gebouw, waar u vandaag vergadert, oorspronkelijk de zetel is geweest van het genootschap 'Geloof en Wetenschap', 'Fides et Scientia'. U ziet het in de consoles ook nog staan en in de ramen van deze zaal. Het genootschap 'Geloof en Wetenschap' is in 1873 in Amsterdam opgericht en was door de Paters Jezuiten bedoeld om een verbindende schakel te zijn tussen de divergerende opvattingen die leefden in wetenschaps- en in geloofskringen. In 1884, dus precies 100 jaar geleden, werd hier in dit gebouw het Rooms Katholieke Leesgezelschap opgericht door dat genootschap 'Geloof en Wetenschap' en daaruit is de Rooms Katholieke Openbare Leeszaal voortgekomen. Deze heeft hier gezeten tot kort voordat de Boekmanstichting dit gebouw huurde van de Paters Jezuiten. En er is nog een ding dat niet alleen anekdotisch, maar denk ik ook voor u van belang is. Algemeen sekretaris van dit genootschap was lange jaren Bernard Verhoeven en Bernard Verhoeven is bij mijn weten het enige Tweede Kamerlid van de KVP geweest, dat een cultuurpolitieke kwaliteitszetel innam in de Tweede Kamer. Na zijn dood zijn in 1920 zijn cultuurpolitieke opstellen - waarin hij overigens voortdurend verwijst naar de opvattingen van Boekman uitgegeven met steun van een andere bekende voorman van de katholieke beweging, Anton van Duinkerken, die zelf in zijn Amsterdamse tijd met Boekman bevriend was. Van Duinkerken heeft in die bundel over Bernard Verhoeven een

heel mooi opstel geschreven. Daarin zegt hij dat Bernard Verhoeven als cultu-
reel deskundige 'eerst de katholieke arbeidersbeweging van advies (heeft) ge-
diend en vervolgens de katholieke kamerfractie, die echter, vanouds schuw
voor beschaving, haar numerieke meerderheid niet in gevaar gebracht wilde zien
door iets dat zou lijken op geest'. En hij voegde daar aan het adres van de
toenmalige KVP aan toe: 'Na de Tweede Wereldoorlog leed Bernard Verhoeven
het heftigst onder deze onwil van zijn partijgenoten om tot een verantwoord
cultuurbeleid te komen'.

Ik hoop dat uw beraadslagingen vandaag daarvan het tegendeel aantonen.
Veel sukses. ■

2.3. Christen-democratisch kunstbeleid, een perspectief

DOOR HANS DE BOER

□ Het is goed om ons te verdiepen in de grote lijnen van het christen-democratische kunstbeleid. Daarover bestaan nauwelijks publikaties. De programvergelijkingen, die bij verkiezingen - bijvoorbeeld ook door de Boekmanstichting - worden uitgebracht, kunnen aan deze behoefte onvoldoende tegemoet komen. Een verkiezingsprogramma vermeldt immers vooral nieuwe initiatieven en gaat op het lopende beleid nauwelijks in.

Willen wij wat dieper doorsteken naar de achtergronden van het beleid dat een bepaalde politieke partij voert, dan is studie en gedachtenwisseling geboden, zoals wij die vandaag voor ogen hebben.

Er is nog een reden, waarom het zinvol is om ons te verdiepen in de christen-democratische visie op het kunstbeleid. Hoe vreemd dat sommigen ook in de oren moge klinken: het CDA is een nog jonge partij. Drie politieke tradities zijn in 1980 samengegaan en zijn bezig tot een nieuwe eenheid uit te groeien. Elementen uit die tradities van ARP, CHU en KVP zijn in Christen Democratische Verkenningen naar voren gekomen. Verwijzingen naar het beginselprogramma van het CDA komen echter nauwelijks voor. Toch is dat beginselprogramma maatgevend voor de huidige politiek. In dat beginselprogramma is het beste uit de drie tradities samengebracht. Het is de moeite waard om eens na te gaan wat dat voor het kunstbeleid oplevert.

Ik zal trachten een christen-democratische benadering van het kunstbeleid stelselmatig uiteen te zetten, in de hoop dat wij een paar stappen verder komen in het opbouwen van een verantwoorde visie.

Ik begin met enkele opmerkingen over de vraag wat wij onder de begrippen kunst en kunstenaar verstaan en wat de plaats is van de kunst in de samenleving. Vervolgens komen wij aan de rol van de overheid en daarbij zal ik proberen te redeneren met het Program van Uitgangspunten in de hand. Ik sluit af met enkele opmerkingen over mogelijke consequenties hiervan voor het kunstbeleid.

□ Wat is kunst?

De creatief-artistieke begaafdheid is één van de talenten die de Schepper in de mens heeft aangebracht. Kunst is het gebruik van artistieke technieken, er wordt een beroep gedaan op fantasie, creativiteit, intuïtie. Een mens wordt er vollediger van, rijker, leert genieten, leert ontroering inhoud en uitdrukking geven, kan talenten ontplooien en iets voor een ander betekenen. Niet alleen de individuele mens, maar ook de samenleving wordt erdoor verrijkt als deze gaven, die in haar midden aanwezig zijn, zich kunnen ontplooien. Kunst kan uitdrukking geven aan gemeenschappelijke gevoelens van een samenleving als geheel of van groepen daarbinnen. Als zodanig is het uit een samenleving niet weg te denken. Zelfs de holenmens, die toch vooral voor zijn dagelijkse bestaan moest vechten, schiep kunst.

Kunst en ideologie

Toch zeggen wij niet van ieder, die van deze gaven gebruikt maakt, dat hij of zij een kunstenaar is. Een kunstenaar onderscheidt zich van anderen, die dezelfde technieken hanteren:

- door zijn gedrevenheid, hij kan niet anders, hij móet;
- door zijn beheersing van de techniek;
- door het authentieke van zijn gevoels- en gedachtenleven.

Zó kijken wij in het dagelijks spraakgebruik tegen een kunstenaar aan, of hij of zij daar nu zijn beroep van heeft gemaakt of niet.

De kunst, zoals wij die kennen, heeft zich in de loop van de Renaissance losgemaakt van de kerk en van de staat en is een zelfstandige professie geworden. Men is over de keuze van de vorm en inhoud van het kunstwerk geen verantwoording meer schuldig aan de vorst of aan de bisschop. Kuyper beschreef dat terecht als een ontplooiing van de verscheidenheid in de samenleving, analoog aan de emancipatie van het onderwijs ten opzichte van kerk en staat.

De kunst vormt een levenskring op zichzelf, die zijn legitimatie vindt in de kenmerken van de kunst, welke ik zojuist noemde: gedrevenheid, beheersing van de techniek en authenticiteit.

Daarmee is aangegeven dat kunst niet zonder meer in dienst kan staan van een ideologie, ook niet van godsdienstige ideologieën, zoals wij die in de periode van de verzuiling hebben gekend. Het dogmatische van leerstelsels verdraagt zich niet met het authentieke van de kunstenaar. Zowel de kunst

die zich in dienst van het socialisme stelde, als de kunst die zich in dienst van het neo-calvinisme of het katholicisme stelde, liep het risico van een zekere overspannenheid, die aan het authentieke van de kunstenaar afbreuk doet.

Er is naar mijn mening dus geen christelijke of socialistische kunst, maar er zijn wel christelijke en socialistische kunstenaars. Het is duidelijk dat hun kunstbeoefening hun diepste levensovertuiging verraden moet, daarvoor heeft kunst teveel met zuivere emotie te maken. Kunst kan zich niet beperken tot estheticisme, er is altijd meer aan de hand. Dat is echter iets anders dan in dienst te staan van georganiseerde levensbeschouwelijkheid.

Ook al heeft de kunst zich losgemaakt van kerk en staat, toch heeft de kunst vrijwel nooit van de vrije verkoop alleen kunnen bestaan. Hij is altijd mede afhankelijk van gekollektiveerde middelen. Of deze nu door kerken werden gekollektiveerd, door verlichte vorsten, door het bedrijfsleven of door de democratische rechtsstaat. In onze tijd is het voornamelijk de overheid die het mecenaat uitoefent. Het kan ook bijna niet anders als tweederde van het nationaal inkomen kollektief wordt bestemd, zij het dat dit voor een groot deel herverdeling van inkomens betreft. De daarmee gepaard gaande terechte nivellering heeft de mogelijkheden van het partikulier mecenaat in elk geval sterk doen afnemen.

In het tweede deel van mijn betoog ga ik wat dieper in op de rol van de overheid ten opzichte van de kunst.

Christen-democratische uitgangspunten en het kunstbestel

Voorop in het Program van Uitgangspunten van het CDA staat het gerechtigheidsbeginsel. In de Bijbel verwijst dat begrip naar het tot hun recht komen van de mens en de schepping. Zij dienen te kunnen functioneren, zoals zij door de Schepper bedoeld zijn. In het licht van het voorgaande betekent dit, dat de kunst in de samenleving tot zijn recht moet kunnen komen. De kunstzinnige gaven, die in brede lagen van de bevolking aanwezig zijn, moeten gebruikt kunnen worden. Om een concreet voorbeeld te noemen: het onderwijspakket dient niet beperkt te worden tot het verwerven van vaardigheden om het dagelijks brood te kunnen verdienen, want de mens leeft ook in dit opzicht niet van brood alleen. Kunstzinnige vorming en toegankelijkheid van het cultuurbezit voor brede lagen van de bevolking liggen direkt in deze lijn besloten. Evenzeer ligt daarin besloten, dat de kunstenaar kansen heeft om zijn talenten te ontplooiën en niet volstrekt afhankelijk wordt van de ideologieën van kommer-

cie, kerk of staat. De kunst dient te kunnen functioneren zoals hij bedoeld is. De authentieke emotionele scheppingsdrang van de kunstenaar moet kansen krijgen.

Binnen het aldus mede door de overheid in stand gehouden kunstleven dient er een redelijk evenwicht te zijn tussen de verschillende kunstvormen, zoals ballet, beeldende en schrijvende kunst, tussen de scheppende en uitvoerende kunst, tussen de amateuristische en professionele kunst. Algemene regels zijn hier niet voor te geven, maar op zichzelf zijn de aan deze variëteit van kunstvormen ten grondslag liggende artistieke gaven het beschermen waard, als zij op eigen kracht niet kunnen bestaan.

Leidt dit motief ertoe dat alle kunstenaars dan maar door de overheid onderhouden moeten worden? Het antwoord luidt ontkennend. Een direkt met het gerechtvaardigingsmotief verbonden beginsel is dat van de gespreide verantwoordelijkheid. De overheid is niet de enige instantie die verantwoordelijkheid draagt voor wat er in de samenleving gebeurt. Kunstbehoud, kunstproductie, kunstverspreiding en de deelname aan het kunstleven vinden plaats in publieke en in private verbanden en in verschillende maatschappelijke sectoren. Schouwburgdirecties, gezelschapsbesturen, critici, fondsbesturen, opleidingen, de kunsthandel, de uitgevers, de bibliotheken en noemt u maar op, het zijn allemaal instanties met een zekere beleidsvrijheid, die mede het kunstleven in ons land bepalen. De overheid heeft daarop een zekere, maar geen beslissende, allesbepalende invloed. En dat behoort ook zo te zijn.

In de filosofie van de christen-democratie is er een vrije maatschappelijke ruimte, waarin de kunst zich moet kunnen ontplooiën en waarin de overheid aanvullend, interveniërend en bepaalde minimale voorwaarden garanderend optreedt, als die ruimte overwoekerd dreigt te worden. De overheid schept voorwaarden, waaronder al deze instanties hun verantwoordelijkheid kunnen beleven. Daardoor is niet zozeer interessant of er veel of weinig overheids-optreden in de kunstsector te zien is, maar hoe en met welke effecten de overheid optreedt. Het optreden van de overheid wordt in de visie van het CDA gedragen door het gerechtvaardigingsbeginsel dat respektering van de gespreide verantwoordelijkheid impliceert.

In het CDA-beginselprogram omvat deze gespreide verantwoordelijkheid zeker geen laissez-faire-strategie, waarbij de rijkste of degene met de grootste mond het voor het zeggen krijgt. Gespreide verantwoordelijkheid wordt genormeerd door rentmeesterschap en solidariteit. Rentmeesterschap heeft betrekking op het dienstbaar beheer van talenten die men heeft gekregen, van het natuurlijk milieu en van de culturele verworvenheden uit het verleden.

Solidariteit roept op tot onderlinge betrokkenheid tussen mensen, het vraagt

van de sterke om solidair te zijn met de zwakke. Mede aan de hand van deze normen scheidt de overheid kaders, waarbinnen die gespreide verantwoordelijkheid ontplooid wordt. Tot die kaders behoort de medezeggenschap van betrokkenen. Inspraak van publieksgroepen en uitvoerende kunstenaars in het aanbodbeleid van de kunstinstellingen is een wezenlijke zaak. Niet alle maatschappelijke scheefgroei dient via de politiek te worden gekorrigeerd. In op hun werkwijze toegesneden vormen van democratie binnen private instellingen ligt ook een belangrijk mechanisme voor gezamenlijke verantwoordelijkheid. Solidariteit heeft naar mijn smaak betekenis voor de betrokkenheid van de professionele kunstenaar op de amateur, maar evenzeer herken ik het in de kunstenaars die de oude wijken intrekken om daar het leven rijker te maken door de verbeeldingskracht in dienst te stellen van hen die maatschappelijk in de slechtste positie terechtkomen.

Als het bestel aan deze normen beantwoordt, en niet de geringste verantwoordelijkheid daarvoor ligt bij tal van betrokkenen zelf, dan kan het de toets van de christen-democratie doorstaan.

Pluriformiteit

Mensen beleven kunst en cultuur als ontroerend, als het uitdrukking geeft aan vragen die in hun ervaringswereld leven. Of daarop aansluiten: kunst kan ook vragen bewust maken die nog niet leven.

Er is wat voor te zeggen om kunst te bevorderen bij verschillende bevolkingsgroepen, die elk een eigen ervaringswereld hebben.

In een interessante uiteenzetting in opdracht van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid heeft de heer Kassies onlangs een poging gedaan deze gedachten uit te werken voor het Nederlandse kunstbeleid. Hij bepleit een hernieuwde aansluiting tussen de kunstbeoefening en de onderscheiden bevolkingsgroepen, die tezamen onze plurale cultuur uitmaken. Kassies noemt in dat verband jongeren, etnische minderheden en achterstandsgroepen. Met name ten behoeve van laatstgenoemden bepleit hij meer aandacht en geld voor kritische filmers, vormingstheater en kunstenaars in de wijken. Het is van mij bekend dat ik daarvan geen tegenstander ben, mits het ook werkelijk om kunst gaat, die aan kwaliteitsmaatstaven voldoet. Niet alle gebruik van communicatiemiddelen is kunst. Tegelijk moet onderkend worden dat het deze kunstenaars ook gaat om het verbreiden van een bepaalde politieke wereldbeschouwing. Gerechtigheid impliceert dat men dan ook bijvoorbeeld Youth for Christ niet de vergunning onthoudt om een evangeliserend wagenspel op te voeren.

In beide gevallen kan men zich voorts afvragen of de bevolking van die wijk zelf prijs stelt op de betreffende activiteiten. Ik betwijfel dat. Het komt

mij voor dat de wijkbewoners andere prioriteiten hebben als het gaat om de besteding van overheidsgeld.

Zonder mij nu met Youth for Christ te willen identificeren, valt het mij op dat Kassies de levens- en wereldbeschouwing niet als identiteitsbepalende faktor noemt. Toch ligt daar naar mijn oordeel nog altijd de sterkst bepalende invloed op de verscheidenheid van onze samenleving. Men kan niet spreken over de identiteit van de etnische minderheden. Islamieten, Hindoes en pantheïstische Vietnamezen verschillen ongelooflijk van elkaar in hun godsdienstig geïnspireerde ervaringswereld. Worden de jongeren, die op de EO-toogdagen komen en zij die aan de vredesdemonstratie deelnamen, werkelijk in één identiteit verbonden door middel van de popmuziek? En dan praat ik nog niet over de huidige generatie studenten, de JOVD of de krakers.

Ook de wijkgedachte is nog maar van beperkte betekenis als het om identiteit gaat. Tijdens de studiedag over welzijnsbeleid in de grote stad in Paradiso eind oktober 1983 zijn daarover behartenswaardige opmerkingen gemaakt door een medewerker van de universiteit van Amsterdam, de heer Van Engelsdorp. Kortom: ik voel wel voor dat aansluiting zoeken bij bevolkingsgroepen met eigen identiteit, maar ik acht het pluriformiteitsbegrip bij Kassies nog onderontwikkeld. Opmerkelijk in dit verband vind ik dat de minister van Onderwijs de advisering over kunst in schoolgebouwen om redenen van de richtingsvrijheid onttrokken heeft aan de daartoe door WVC ingestelde werkgroep en elders heeft ondergebracht. Ook mijn eigen bemoeienis met de christelijke akademie in Kampen moet in dit licht gezien worden. Niet om een verzuild patroon te herstellen, maar om de aansluiting van kunst bij de bevolkingsgroepen met een eigen identiteit mogelijk te maken.

Ik zou in dit verband nog een opmerking willen maken over de aansluiting van de kunst in ons land bij onderscheiden bevolkingsgroepen en hun inspiraties. Verhoeven is in Christen Democratische Verkenningen erg skeptisch over de betekenis van het christelijk geloof voor cultuurvorming in onze tijd. Ook ik heb wel eens gevraagd hoeveel christen-demokraten er eigenlijk lid zijn van de kunstenaarsfederatie. Zeer weinig denk ik. Toch loopt er in Amsterdam thans een hernieuwde opvoering van Vondels Adam en Eva. De regisseur heeft het stuk niet in het paradijs geplaatst, maar aan het eind der tijden. De cultuur van onze tijd vraagt om geloofwaardige antwoorden op deze vragen naar de zin van het bestaan. Waarom is daar zo weinig van zichtbaar vanuit onze geloofsgemeenschap? Is ook de christelijke cultuurvorming weer binnen de kerkelijke muren teruggetrokken? Beperkt het zich tot enkele opmerkelijke psalmdichters? Het zou interessant zijn daar vanuit de zaal straks iets over

te vernemen.

CDA_kunstbeleid

Ik keer met u terug naar de hoofdlijnen van de christen-demokratische visie op het kunstbeleid. Wij constateerden dat de overheidstaak aanvullend, interveniërend en garanderend is. Hoe treedt de overheid dan precies op?

1. Toegespitst op het kunstbeleid betekent dit dat er een behoorlijke vraag naar kunst bevorderd wordt. Ook voor het kunstenaarsbeleid is dit van wezenlijk belang. Overheidsopdrachten en het stimuleren van partikulier mecenaat vormen een eerste voorwaarde voor het bloeien van het kunstleven. Fondsen, opdrachten en de 1%-regeling zijn daarvan voorbeelden aan overheidside, terwijl ook een terecht hernieuwde belangstelling te konstateren valt voor sponsoring door bedrijven.
Over dat laatste is in het verleden wellicht wat te negatief gedacht. Ik heb voorbeelden meegemaakt, waarin dat heel goed mogelijk is zonder de kunst direkt onder kommerciële invloed te brengen. Omgekeerd kleven ook aan het overheidsmecenaat nadelen. In beide gevallen gaat het erom dat de kunst zich kan ontplooien naar zijn bedoeling.
2. Inzake het kunstenaarsbeleid heeft de BKR veel aandacht getrokken de laatste tijd. Vooropgesteld zij dat de oorspronkelijke bedoelingen van die regeling wel erg opgerekt zijn in de afgelopen jaren en dat er ook wel oneigenlijk gebruik van is gemaakt. Tegelijk constateer ik dat het inherent is aan het beroep van kunstenaar dat sommigen die aan alle eisen van het kunstenaarschap voldoen nooit van hun beroep zullen kunnen bestaan, zodat er voor hen een permanente mogelijkheid van ondersteuning aanwezig moet zijn. De vergelijking met andere beroepen gaat juist op dit punt mank. Ik voel meer voor een inkomenspolitieke benadering, dan voor een benadering die te sterk het aksent legt op de tijdelijkheid van de voorziening. En misschien moeten wij ook gaan denken aan een numerus fixus voor de opleiding. De CDA-fraktie heeft het uiterste gedaan om een aanvaardbare herstrukturering te bewerkstelligen. De partij heeft aldus wel een morele verplichting om jonge kunstenaars op andere wijze kansen te blijven geven, men kan niet volstaan met alleen de jonge ondernemers in het bedrijfsleven te helpen starten. Dat betekent bijvoorbeeld dat de vrijgekomen gelden niet alleen aan topkunst besteed zouden moeten worden.
3. Een direkte lijn ligt er vanuit onze overtuiging naar de mogelijkheden van

brede lagen van de bevolking om aan het culturele leven deel te hebben. Onze programma's zijn daar erg duidelijk over. Hier ligt een geweldige uitdaging voor de gemeenten en de provincie. Kunstzinnige vorming en de musea behoren immers direkt tot hun beleidsterrein. Er heerst skepsis over de mate waarin de lagere overheden bereid zijn een wezenlijke plaats op hun begroting in te ruimen voor kunst. Voor het CDA is decentralisatie geen doel, maar een middel. Wij hebben voorkeur voor die bestuurslaag waar gerechtigheid, gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap en solidariteit het meest tot hun recht komen.

4. Ik noemde ook het beschermen van de diversiteit van kunstvormen een element van gerechtigheid. Gedetailleerde regels zijn hier niet voor te geven, maar dat er evenwicht moet zijn is duidelijk. Het CDA-programma stelt terzake dat de onevenwichtigheid binnen het orkestenbestel gekorrigeerd moet worden ten gunste van andere dan de symfonische orkesten. Dat beleid is thans in uitvoering. Het frappeert me daarbij dat er binnen onze partij een duidelijke spanning bestaat tussen de in het landelijk verkiezingsprogramma bepleite heroriëntatie en de regionale belangenbehartiging van partijgenoten als het gaat om het snijden in regionale orkesten. Wij zijn daarin geen uitzondering op andere partijen. Het voorstel om door middel van subsidieruil de provinciebesturen ook de financiële verantwoordelijkheid voor de regionale orkesten te geven, lijkt mij een zuiverder verdeling van deze verantwoordelijkheden op te leveren, die de gesignaleerde spanning op een juiste manier kan wegnemen. Er zit in de regionale orkesten trouwens een interessant element van solidariteit. Juist deze orkesten hebben grote betekenis voor het begeleiden van koren en andere vormen van amateuristische kunstbeoefening. Ook kunstzinnige vorming op scholen gebeurt vaak met hulp van deze orkesten. Men kan zich afvragen of decentralisatie van scheppende kunst niet in veel gevallen de nekslag voor vernieuwing betekent, de betrokkenheid van brede lagen bij de kunstbeoefening door middel van de regionale orkesten durf ik met een gerust hart geheel aan de zorg van de lagere overheden toe te vertrouwen.

5. De overheid als opdrachtgever wordt door sommigen als een probleem ervaren. Rijnsdorp zei hierover: 'Particulier mecenaat was concreet; het overheidsmecenaat neigt naar het onpersoonlijke. Men moet zich immers een voorstelling maken van wat kunst is. Commissies en jury's worden samengesteld uit mensen van verschillende politieke kleur. De uitslag is meer dan eens een compromis'. Ook Verhoeven laat zich daarover scherp uit in Christen Democratische Verkenningen.

Ik ben daar minder pessimistisch over. De opdrachtgever, of dat nu een minister, een wethouder of een bedrijf is, laat zich bij zijn keuze van te subsidiëren kunst adviseren door deskundigen. En dat is terecht. De subjectieve voorkeuren van wisselende overheidsdienaren dienen niet tot een wisselvallig opdrachtenbeleid te leiden.

De noodzakelijke kwaliteitstoets, immers niet iedereen is een kunstenaar, kan het beste door vakgenoten worden medebepaald. Ook vorst Esterhazy had zijn raadgevers. Het behoedt de beslissing voor willekeur. Tegelijk heeft het een schaduwzijde, die door Rijnsdorp en Verhoeven is aangegeven. Het bedreigt de kunst in haar authentieke karakter. Ik zou daaruit echter niet willen konkluderen tot een afschaffing van de advieskolleges. Dan vervallen we in een andere schaduwzijde, die de particuliere sponsor vooral bedreigt: de willekeur van de opdrachtgever. Die bedreigt de kunst ook in haar aard, de geestelijke vrijheid is niet verzekerd.

Idealiter is er een balans tussen opdrachtgever en advieskollege. De schaduwzijden van beider functioneren legt een zware verantwoordelijkheid op beider schouders.

De adviseurs hebben zich te hoeden voor het doodpraten van het kunstzinnige initiatief, de minister heeft zich te hoeden voor willekeur en aantasting van de geestelijke vrijheid. Het CDA-Program van Uitgangspunten is daar bijzonder duidelijk over in de artikel 25 en 27.

6. Dertien jaar geleden gaf de KVP een themanummer uit van haar tijdschrift 'Politiek' gewijd aan het kunstbeleid. Van Riemsdijk schreef daarin een behartigenswaardig artikel over de voorwaarden waaraan dit beleid zou moeten voldoen. Hij was daar somber over. Het ontbrak aan belangstelling van overheidszijde en van publiekszijde, en de georganiseerde kunstenaars getuigden niet van enige maatschappelijke rijpheid. Ook wettelijke structuren ontbraken, alsmede wetenschappelijke beleidsvoorbereiding. Als ik nu de balans opmaak, dan constateer ik dat de overheid de afgelopen tien jaar niet stilgezeten heeft. Er is wetgeving tot stand gekomen, onder meer een grondwetsartikel, dat de deelname aan de cultuur als sociaal grondrecht heeft vastgelegd. Voorts is het nut van verdere wetgeving nauwkeurig overwogen. Dit heeft tot het standpunt geleid dat dit niet het meest effectieve instrument is voor een goed kunstbeleid. Daarover zal ook het komende jaar de politieke discussie nog gaan. Er is meer wetenschappelijke beleidsvoorbereiding, onder meer bij de Harmonisatieraad en het Sociaal Cultureel Planbureau. Aan publiekszijde hebben de kunstzinnige vorming en het museumbezoek onder invloed van de subsidiestromen een grote vlucht genomen. Bezien zal

moeten worden wat hiervan beklijft nu het profijitbeginsel meer wordt toegepast. Ik denk dat het onderwijs hier toch een wezenlijke rol zal spelen. Het valt in dat verband te betreuren dat de creatieve vakken in ons onderwijs niet een gelijkwaardige examenstatus hebben aan de andere vakken. Ook de scholen zelf maken in dit opzicht een erg mager gebruik van de inrichtingsvrijheid. Ik ken bijvoorbeeld een orthodox protestantse school die kinderen laat doubleren als zij een onvoldoende voor godsdienst hebben. Ik ken geen school die een dergelijke betekenis aan de creatieve vakken toekent. Toch is de vrijheid daartoe aanwezig.

Aan kunstenaarszijde moeten de belangengroepen een soortgelijk proces van heroriëntatie doormaken als de werknemersorganisaties. De interne strijd daar om na de verzorgingsstaat zich toch in te blijven zetten voor een verantwoordelijke samenleving en zich niet in apathie af te wenden van de politiek is voor al deze organisaties een moeilijk te verteren brok.

7. We zijn verder dan dertien jaar geleden. Gaan we terug naar 'af'? Die vraag stellen velen zich, te vaak wordt hij ook al bevestigend beantwoord. De christen-democratie heeft vertrouwen in de samenleving. Daarin ligt de veerkracht besloten om in onderlinge zorg ons toch te verheffen boven de kille zakelijkheid, welke op de loer ligt. Daartoe zijn intermediaire organisaties tussen overheid en individu onmisbaar. Vanouds hebben christen-demokraten daar affiniteit mee. Ook in de kunstwereld moet het mogelijk zijn om met minder overheidsgeld, en dus soberder, toch een bloeiend kunstleven te leiden. Dat perspectief zal in de verantwoordelijke samenleving waarnaar het CDA wil, waargemaakt moeten worden. Minder afhankelijk van de politiek, en meer op elkaar betrokken in eigen organisaties, daartoe roept de politieke overtuiging van het CDA op. Dit geeft de overheid geen vrijbrief zich terug te trekken. Weliswaar moet zij in financiële zin terug, maar tegelijk schept dit de noodzaak om de samenleving zelf toe te rusten taken in eigen beheer te kunnen nemen, onderlinge zorg te kunnen blijven betrachten en samen de verantwoordelijkheid te dragen om de deelname aan het culturele leven voor brede lagen van de bevolking mogelijk te blijven maken. Deze uitdaging ligt er voor de landspolitiek, maar evenzeer voor de CDA'ers in gemeenten en provincies. ■

2.4. Cultuurpolitiek en konsensus, een reactie op Hans de Boer

DOOR JAN KASSIES

- Ik heb begrepen dat een ko-referent een betrekkelijke zelfstandigheid heeft. Hij haakt namelijk in op datgene wat de referent heeft gezegd, geeft daar wat kommentaar op en spreekt hem waar enigszins mogelijk tegen.
- Het wordt niet, zoals in het verleden nog denkbaar was geweest, iemand uit de A.R. tegenover iemand uit de K.V.P., maar iemand uit een heel andere hoek. Misschien is het goed om te vermelden dat ik sinds een aantal jaren lid ben van de Partij van de Arbeid.

Het tegenspreken valt me niet mee. Niet alleen omdat ik van nature niet zo'n polariserende figuur ben, maar ook om datgene wat Hans de Boer heeft gezegd. Het is wel merkwaardig: over algemene beginselen kunnen we, denk ik, vanuit de socialistische hoek met het CDA op allerlei punten van mening verschillen.

In de praktische beleidslijnen blijkt dat veel minder duidelijk; als ik het be-
toog van De Boer zo dadelijk naloop dan zal dat ook blijken. Het is dus niet zo eenvoudig om de discussie op gang te brengen. Om nu toch het karakter van deze studiekonferentie (zoals De Boer zei gaat het hier voornamelijk om het bestuderen en om het dieper doorsteken naar de achtergronden van dit beleid) te onderstrepen, zal ik proberen twee dingen te doen: kommentaar op wat hij heeft gezegd en een paar meer principiële vragen stellen, die mij bezighouden en die niet alleen gaan over wat het CDA vindt.

Over kunst

Ik denk dat wij het daar wel over eens zijn. De Boer zegt: men wordt er vollediger door en een mens wordt er rijker van. Ik zou er nog iets meer van willen zeggen. Het is een algemeen menselijk, een met de mens gegeven verschijnsel, die kunst. En als we over de legitimering praten, wat vaak het geval is, dan hoef je nooit de kunst zelf te legitimeren: kunst is er altijd geweest.

Want de mens is juist mens, omdat hij zich met kunst en met wetenschap bezig kan houden. Ieder mens ontwikkelt zich op grond van een aantal ervaringen, met medemensen, met de omgeving. Die ervaringen zijn tamelijk beperkt. Iedereen heeft een bescheiden ervaringshorizon en het is nu juist de kunst die die ervaringshorizon verbreedt. Dat is wat De Boer bedoelde met 'je wordt er vollediger van'.

Het is ook mogelijk dat de kunst nieuwe ervaringen aanreikt, waarvoor wij nog niet toegankelijk zijn en misschien ook wel nooit toegankelijk worden. Men zegt wel dat de kunstenaar zijn tijd vooruit is, maar dat moet u gewoon als romantische overdrijving beschouwen. De meeste kunstenaars zijn hun tijd helemaal niet vooruit, maar doen gewoon wat van hen verwacht wordt. Ze zijn wat dat betreft net als alle andere mensen: ze lopen in de pas. Je moet ook nooit vergeten dat cultuur voor een groot deel bestaat uit het elkaar nadoen. Ware dat niet zo, dan zouden we allemaal gek worden.

Slechts een minderheid van de kunstenaars is haar tijd vooruit. De konfrontatie met nieuwe waarnemingen van de omgevende wereld, mogelijkheden om zich te oriënteren in nieuwe ontwikkelingen, dat is een van de belangrijkste functies die naast de wetenschap ook de kunst heeft. En het is op dat gebied, dat zich vaak de botsingen voordoen, respectievelijk voordeden. Ik denk dat we op dit gebied weinig verschil van mening hebben. Ik zou er alleen nog op willen wijzen dat juist in deze tijd, nu zoveel perspectieven verschuiven, het aanreiken van telkens nieuwe ervaringen voor mensen zo belangrijk is. En dat het om die reden belangrijk is dat ook nu - ook al moet de overheid achteruit, zegt De Boer - aan die ontwikkeling van de kunstbeoefening aandacht geschonken wordt.

□ Kunst en ideologie

'Er is geen christelijke of socialistische kunst', zegt De Boer. Ik denk dat je dat enigszins kan volhouden voor de huidige tijd. Die kunst is er natuurlijk wel geweest. Dat is dan ook herhaaldelijk door woordvoerders van de voormalige bloedgroepen in het parlement naar voren gebracht. 'Er zijn wel christelijke of socialistische kunstenaars'. Het is een heel interessant vraagstuk. Het is ook altijd een discussiepunt geweest tussen onze betreunde vriend Joop Voogd, onlangs overleden, en een aantal andere mensen, onder wie ook ik. 'Aan hun vruchten zult gij ze kennen'. Ik begrijp dat De Boer daarop doelt als hij zegt: er is altijd meer aan de hand dan het estheticisme. Ik weet alleen niet hoe je dat kunt aantonen, wanneer het bijvoorbeeld in figuratieve schilderkunst of literatuur niet om geëxpliciteerde, christelijke dan wel socialistische waarden gaat. Het is een moeilijk probleem, of de produkten van de kunstbeoefening hun diepste levensovertuiging verraden, zoals De Boer (en ook Joop Voogd) zegt. Ik weet het niet, ik heb daar mijn twijfels over.

Het roept te veel vragen op om er in kort bestek op in te gaan.

Ik wil met een paar dingen volstaan.

Grote kunst is voortgebracht onder - in onze ogen - zeer strakke ideologische systemen en dat gebeurt nog. Wij vinden dat dat nu niet meer kan en mag. Ik denk dat dat komt doordat er geen dominante, door ons allen aanvaarde ideologie

is. Mocht het zo zijn dat er ooit weer een dominante ideologie ontstaat, dan twijfel ik er niet aan of velen, ook kunstenaars, gaan in de pas. Zoals je dat ook nu in door één ideologie gedomineerde staten wel ziet. Daar lopen de meesten in de pas, maken ook vaak heel goed werk, waarvan men misschien over 100 jaar zeggen zal dat het heel groots was.

Onze aandacht richt zich heel speciaal op de minderheid van de dissidenten. En dat komt natuurlijk ook ergens vandaan: zij vormen een ondersteuning van onze afkeer voor totalitaire systemen.

Overheid en kunst

Als De Boer zegt: 'De kunst dient te kunnen functioneren zoals zij bedoeld is', dan gaat het hem om de autonomie van de kunst, de autonome ontwikkeling van de kunstbeoefening, volgens de inzichten van de kunstenaar, op basis van zijn ervaringen, zijn overtuiging, zijn waarneming van de wereld. Autonome ontwikkeling van de kunst, dat is de taak - als ik het goed begrijp - die de overheid zich moet stellen. Niet die richting op of die richting op, maar: laat het maar gebeuren. Laat met dat vertrouwen in de samenleving - dat het CDA heeft, heb ik vandaag hier gehoord - de overheid dat maar laten gebeuren. Dat haalt op zich wel iets weg onder de ideologische stellingname van het CDA en dat geldt precies zo voor de Partij van de Arbeid. Als je je dat tot taak stelt, dan weet je niet zo precies meer wat je oriënteringspunten, je uitgangspunten zijn, om dat in de praktijk toe te passen.

Kunst heeft nooit bestaan van vrije verkoop. Daar ben ik het helemaal mee eens en dat moge vooral beseft worden in deze tijd, waar het financieel nogal moeilijk gaat. Wij zijn blijkbaar niet in staat om over produktie, distributie, afzet van kunstprodukten anders te denken dan à priori in termen van markt. Ik wil er op wijzen dat het verschijnsel markt niet een a-historisch verschijnsel is. Het is op een gegeven ogenblik in de geschiedenis naar voren gekomen als het middel om de preferenties van mensen zo goed mogelijk tot uitdrukking te laten komen. Dat is het verschijnsel markt en daarom kunnen wij die markt ook nooit - en dat heeft De Boer terecht gezegd - als enig richtsnoer gebruiken.

Ik heb niets tegen sponsoring. Daar laat ik het maar even bij. Veel invloed zal het niet krijgen, want het zal in Nederland nooit een grote vlucht nemen, lijkt mij. Zeker in deze tijd niet.

□ CDA - uitgangspunten

Wat opmerkingen nu over de CDA-uitgangspunten in het kunstbestel. Het wordt nu iets konkreter.

Het gerechtigheidsbeginsel, dat is een beginsel waar we over kunnen praten met elkaar, op hoog niveau. Gelukkig worden hier vandaag geen algemene politieke beschouwingen gehouden, want dan zou ik vanuit mijn politieke overtuiging, een aantal vragen over dat gerechtigheidsbeginsel hebben, ook aan het CDA. Ik houd mij nu aan het betoog van De Boer. Hij past het gerechtigheidsbeginsel toe op een aantal gebieden: kunstzinnige vorming moet er zijn in het onderwijs. Dat is akkoord. Alleen, menigeen die in de laatste paar jaar met onderwijs en cultuur te maken had, heeft heel duidelijk de tendens waargenomen dat in het onderwijs van alle richtingen de aandacht voor de expressievakken terugloopt. Dat geldt voor alle niveaus van het onderwijs, waaronder ook het zo belangrijke basis-onderwijs. Dat gaat ook heel vaak van de ouders uit: 'Meneer, mevrouw, wilt u maar zorgen dat mijn kind behoorlijk een vak kan leren hierna; al die luxe doet niet zoveel terzake'.

Gespreide verantwoordelijkheid. Er is volgens het CDA een vrije maatschappelijke ruimte voor andere dan overheidsverantwoordelijkheid. Dat is zo. Ik denk dat in het verleden heel vitale verschillen van visie op de maatschappij en op de overheidstaak in de maatschappij een rol hebben gespeeld en dat die zich op het ogenblik in mindere mate voordoen. IK heb de indruk dat in mijn partij bijvoorbeeld het denken over de overheid, denk maar aan de staatskonferentie van een aantal maanden geleden, ook een beetje aan het kenteren is. En dat niet alleen omdat de verzorgingsstaat voorbij is, zoals ik van De Boer heb begrepen (ik hoop niet dat dat helemaal het geval is en dat het werkelijk zijn bedoeling is om het zo te stellen), maar omdat er een vrije maatschappelijke ruimte behoort te zijn, daar zijn we het wel over eens. Alleen: hij heeft er al op gewezen dat het nationaal inkomen voor 60% door de overheid wordt beheerd. En dat heeft gevolgen voor de vrije beleidsruimte en de spreiding van verantwoordelijkheid.

Er is nog een punt dat ik wil aanstippen, dat erg met onze culturele, zelfs met onze fundamentele waarde-oriëntaties te maken heeft en dat ik aan u wil voorleggen. De 'vrije maatschappelijke ruimte'. Dat betekent, dat de overheid niet alles doet, ieder doet een beetje zelf. Ik ben daarvoor. Alleen, er is in onze cultuur een spanning tussen vrijheid en gelijkheid. Daar zitten we allemaal mee. Hoe meer vrijheid wij beogen, hoe meer ongelijkheid dreigt te

ontstaan. En hoe meer gelijkheid wij beogen, hoe meer zijn wij - blijkens de ervaringen tot dusver - genoodzaakt om vrijheden van mensen in die vrije beleidsruimte te beperken. Dat blijft een probleem.

Dan nog even de pluriformiteit.

Daar wil ik in het kort wat over zeggen, omdat mijn pluriformiteitsbegrip volgens De Boer verdere ontwikkeling behoeft.

Voorop wil ik stellen dat De Boer gelijk heeft, wanneer hij zich afvraagt of die popmuziek nu werkelijk voor alle jeugd een culturele uitdrukkingsvorm is. Dat geldt natuurlijk niet zo. Dat pluriformiteitsbegrip heb ik in de notitie voor de WRR toegespitst op het kunstgebeuren, maar uiteraard is het konstituerende aspekt van levens- en wereldbeschouwing in de vorming van identiteiten van enorm belang. Ik heb me wel eens afgevraagd hoe het komt, dat op een gegeven ogenblik in onze maatschappij van alle kanten, CDA, PvdA en anderen, de pluriformiteit zo naar voren wordt gehaald. Ik denk dat het besef is doorgedrongen dat er andersdenkenden mogen zijn. Dat is ook niet altijd het geval geweest. Ik denk dat het te maken heeft met belangrijke sociale verschuivingen, ook in het elkaar waarnemen, door middel van de televisie bijvoorbeeld. Ik denk dat er ook wel een stukje tolerantie in zit, al is de achterkant van de tolerantie toch ook vaak onverschilligheid. Waar het mij om gaat (en ik denk dat het belangrijk is dat in onze plurale cultuur zo veel mogelijk naar voren te laten komen), is dat mensen gedragalternatieven ontwaren. Dat men niet alleen maar in z'n eigen straatje loopt en alleen weet en kent waar men zelf vandaan komt, maar dat men ziet: zo kan het ook. En dat 'zo kan het ook' opent, ik zei het daarstraks al, nieuwe perspectieven. Aanbieden van gedragalternatieven, dat lijkt mij nu juist in de kunst zo belangrijk.

Achterstandsgroepen: De Boer is er geen tegenstander van daar speciale aandacht aan te schenken, dat is me ook uit de praktijk van zijn optreden als kamerlid en als minister gebleken.

Kwaliteitsmaatstaven. Ik vind het heel moeilijk om daarover te spreken, omdat er zoveel verschillende kwaliteitsmaatstaven zijn. In het kader van de voorbereiding van de medianota heeft het Sociaal en Cultureel Planbureau ook voor het media- en cultuurbeleid een aantal behartenswaardige opmerkingen gemaakt over de zeer uiteenlopende kwaliteitsmaatstaven: artistieke, professionele, ideologische kwaliteitsmaatstaven. Daardoor is het toch, denk ik, tamelijk lastig om algemene normen daarvoor te stellen. Ik heb een beetje de neiging om ook dat binnen die vrije ruimte tot ontwikkeling te laten komen. De mens is een lerend wezen en alles wat wij nu beschouwen als de toppen van onze cultuur

is allemaal heel simpel en amateuristisch begonnen. Dat is het gevaar van het hanteren van de term top-kunst door de heer Brinkman, terwijl iedereen weet dat voor het ontstaan van top-kunst een brede pyramide noodzakelijk is. Dat lijkt mij heel bedenkelijk, ook in licht van de uitgangspunten van het CDA. Misschien moet de heer Brinkman daar nog eens op worden gewezen.

Was het maar waar, Hans de Boer: Youth for Christ met evangelische wagenspelen en was het maar waar, christelijke akademies - mij kunnen er niet voldoende akademies voor kunsten zijn. Christelijke toneelgezelschappen, christelijke akademies, dat bevordert alleen maar de verruiming van perspectieven van de mensen. Je kunt je alleen afvragen: hoe komt het dat in deze bevolkingsgroep velen zich niet als kunstenaar manifesteren. Ik heb daar niet zo maar een antwoord op. Er zijn veel ex-gereformeerden die 'in de kunst' zijn gegaan en dan denk ik altijd: de frustratie op een of andere manier die zij hebben opgelopen, is voor hen de basis van creativiteit.

Nu de BKR, daarin ben ik het met De Boer eens, daar kunnen we alleen over nuances van mening verschillen. Inkomenspolitieke benadering in plaats van al dit soort van gerommel dat wij de laatste jaren hebben gezien. Tientallen jaren is het een gebied dat is blijven liggen. Men heeft dat gewoon verkeerd behandeld; men heeft dat ook altijd gezien als een prachtige mogelijkheid, als een alibi om geen echt beleid van CRM uit op het gebied van de beeldende kunst te voeren.

Deelneming aan het culturele leven. Het programma is erg duidelijk, zegt De Boer, het CDA-Programma inzake deelneming van de bevolking aan het culturele leven. Ik merk daarbij op: andere programma's ook.

Decentralisatie is geen doel, maar een middel. Ik ben het daarmee eens, ik zeg alleen dat uiteraard decentralisatie in deze tijd van financiële teruggang altijd leidt tot verwarring met bezuiniging en dergelijke. Als je niet het geld ook aan de mensen laat, dan kun je praten over decentralisatie wat je wilt, de regelgeving blijft toch vaak en bijna altijd van boven komen. Want de Nederlandse staat bestaat nu eenmaal en die kan je ook interpreteren als een groepering van 20.000 referendarissen, zo is het nu eenmaal. Ik heb de indruk dat al deze zaken weinig aanleiding geven tot meningsverschillen.

Vragen

En nu kom ik tot een paar vragen: Hoe komt het, als ik politici bezig zag, CDA-wethouders, gedeputeerden, dat ik in toenemende mate vond, zeker de laatste tientallen jaren, bij de keuzen die zo'n beleidsman of -vrouw doet, dacht: ik zou het waarschijnlijk ook zo doen. Ik zou vanuit mijn gezichtspunt misschien wat andere aksenten leggen. Ik denk ook dat de stijl van optreden wel verschillend is. Maar om nu te zeggen: 'daar zijn fundamentele verschillen', dat ben ik niet erg vaak tegengekomen. Hoe komt dat? Komt dat omdat bijvoorbeeld cultuur en kunst een tamelijk onbelangrijk gebied is, dat men als een rest-kategorie kan behandelen? Ik denk het niet. Ik denk toch dat dit gebied aardig in de aandacht is gekomen, ook in het parlement, sinds 1945.

Komt het door wat de Duitsers noemen 'der Sachzwang'? Doordat er zich dingen voordoen zoals bij waterstaat, bij wegenbouw en dergelijke waarbij je zegt: dat moet gewoon gebeuren, daar hoeft je helemaal niet principieel over te redeneren. Ik denk het niet. Ik denk niet dat het daarin zit.

Worden er geen principiële dingen meer aan de orde gesteld? Het is toch merkwaardig: de kunstnota wordt uitgebracht door Van Doorn, dat was een centrum-links kabinet. Toch wel in grote lijnen aanvaard. Zij wordt overgenomen door een centrum-rechts kabinet; mevrouw Gardeniers zei: het zijn een boel papieren, maar ik kan er wel mee werken. Er staan in de kunstnota heel principiële dingen. Blijkbaar zijn we het er toch over eens. Zijn we naar elkaar toegeschoven? Is er een consensus-democratie aan het groeien? Ik weet het niet. Ik leg de vraag maar in uw midden.

Of is het CDA opgeschoven?

En hoe komt dat dan? Door allerlei verschuivingen in de Nederlandse bevolking? Of is het wat genivelleerd omdat die aardige, herkenbare, soms heel stijve AR-mensen toch niet meer zo hun stempeltje drukken op het CDA? De tijd van Algra, de tijd van Terpstra? Na de oorlog was het even moeilijk voor de protestantse partijen. Van Tuinen heeft daar bij herhaling over geschreven in het verleden. Het was wat moeilijk om er aan te wennen, überhaupt aan de verzorgingsstaat, maar zeker aan de zorg voor cultuur en kunst. Die generatie verdween. Maar nog in de tijd van Zijlstra riep er wel iemand: pas op dat Holland Festival, kan je daar niet wat op bezuinigen? Want toen ging het daar natuurlijk ook al over. En Zijlstra zei toen: daar denk ik heel anders over. Toen had je echt de indruk dat er iets veranderd was. Hoe komt dat? Toen in de jaren '50 'De duivel en de goede God' van Sartre werd opgevoerd door Theater, een heel essentieel toneelstuk voor die tijd, dreigde er een ver-

bod; het is, geloof ik, ook eens verboden. Dat doet zich niet meer voor. Het kan ook zijn, dat is een andere optie, dat er geen gevaarlijke kunst meer wordt gemaakt en dat het zich weer voordoet, zodra er nieuwe dwarsliggers komen, die ons allemaal schokken. Dan ben ik erg benieuwd naar wat het CDA met zijn uitgangspunten zal doen, en niet alleen maar het CDA.

Is er een verzwakking van ethische normen ontstaan? Is dat een mogelijkheid? Ik weet het niet. In ieder geval: ik constateer dat er niet zo'n rechte lijn is tussen algemene uitgangspunten en praktisch politiek beleid, als wij wel eens denken. Ik denk dat dat niet alleen geldt voor het CDA, maar voor het CDA toch wel in heel sterke mate, omdat het zich beroept op transcendentaal gegeven uitgangspunten. Zolang je binnen de kosmos blijft en binnen het menselijk bestaan, heb je het wat dat betreft iets gemakkelijker. Maar de lijn van wat de Schepper wil naar wat mensen moeten doen - die lijkt me moeilijk te trekken.

Misschien vinden er ook wel heel andere ontwikkelingen plaats, waarvan wij de aard niet onderkennen. Naar een consensus-democratie, wat dan ook weer wijzende perspectieven opent voor nieuwe coalities van allerlei aard. Maar daarover gaat het vandaag niet. ■

103

Verband's Derske

2.5. Hoofdpijnen van de discussie

DOOR KEES KLOP

□ **Diskussie met de beide inleiders**

CASIMIER: Ik ben het eens met De Boer's stelling dat er geen christelijke kunst is. Professor Van der Leeuw, theoloog en oud-minister van O.K.en W., voerde het begrip 'stijl' in toen hij schreef over de waardering van kunst. Hij zegt 'als kunst stijlvol is dan grijpt het ook naar hogere waarden en daar dient men in wezen God mee'. Maar als het geen stijlvolle kunst is dan verwert hij het. Dit is dus een esthetische en wellicht ook ethische waardering. Zou dit een handvat kunnen zijn voor subsidiëring? Daar zou ik de inleiders graag over horen.

DE BOER: Wij hebben tijden beleefd waarin we alles onder woorden probeerden te brengen, er een zingeving vraag achter te formuleren. Van de weeromstuit zijn we wellicht in een situatie beland waarin we dat te weinig doen. Misschien is dat ook de achtergrond van de vraag, omdat je toch het gevoel hebt dat je iets van een standaard zou moeten hebben aan de hand waarvan je kunt beoordelen. Ik behoor zelf tot degenen die te vaak ervaren heeft dat we binnen de christen-demokratische partijen in het verleden te veel hebben willen regelen en ons daarbij te vaak hebben vergist. Dat we meenden lijnen en beginselen te kunnen halen uit onze levensovertuiging waar we na verloop van tijd op terug moesten komen. Ik heb daarom thans niet de neiging om dat heel sterk te doen. Ik denk dat je ook met het stijlbegrip van Van der Leeuw niet zo veel verder komt. Onmiddellijk laat zich de vraag stellen: wat is stijlvol? Wie bepaalt dat? Is dat niet erg bepaald door de eigen afkomst en milieu? Met je mogelijkheden om daar inhoud aan te geven? Dat is vaak meer bepaald door financiële omstandigheden dan door dieperliggende oorzaken.

KASSIES: Ik kan me niet zo vinden in de denkbeelden die Van der Leeuw had over wat stijlvol is. Ik vind die gruwelijk. Wat stijlvol is daarover verschillen we per definitie van mening. Van der Leeuw vond bijvoorbeeld de werken met Marcel Proust wel aardige psychologie, maar met kunst had het zijns inziens weinig te maken (zie: 'Wegen en Grenzen', 1932). Daar komen we toch niet ver mee.

MEVROUW SLUYTER: Zou het niet goed zijn het begrip 'cultuur' eerst eens te definiëren?

□ L.J.M. van de Laar, met op de achtergrond Jan Kassies, H. Franken, Hans de Boer en mevrouw C.H. Evenhuis-van Essen
foto: Frank Fahrner

DE BOER: De cultuur, dat is ongeveer alles! Ik herinner mij uit het boekje 'Christus en de cultuur' van Schilder, een uiterst dogmatisch man, dat cultuur niks met kunst te maken had, want 'dat waren de cultuurslampampers van de overkant', die het geloof in Jesus Christus veroordeelden. De ouderling die op huisbezoek ging en daarmee troost bood, dat was cultuur voor Schilder. Ik wil maar aangeven dat de weg van definities ons niet veel verder brengt.

KASSIES: Het begrip 'cultuur' is een kontainerbegrip, dat in de loop van de geschiedenis steeds van inhoud is veranderd. Met name in de loop van de negentiende eeuw is het onder invloed van het Duitse idealisme door de opkomende burgerij voor zichzelf gereserveerd. Het kreeg daardoor iets te maken met de verheven dingen des levens, die met het gewone doen niets uit te staan hebben. De laatste dertig jaar is men mede onder invloed van de antropologie en in het verlengde daarvan met de ervaringen van voormalige koloniale ambtenaren in Oost en West tot andere ideeën gekomen. Men heeft gezien dat de waarde van culturen niet afgemeten kan worden aan onze maatstaven. In het beleid hanteren wij nu in toenemende mate een breder cultuurbegrip. Je kunt dat omschrijven als een geheel van waardenoriëntaties, daaruit voortvloeiende gedragingen en daarmee samenhangende produkten. Voor het praktische beleid betekent dat, dat cultuur een samenhangend geheel is, dat continuïteit kent. Je kunt dus niet zomaar ergens beginnen. Je kunt bijvoorbeeld niet nu de prijzen verlagen en verwachten dat de arbeiders morgen naar het Concertgebouw gaan. Dat doen die arbeiders niet. Die hebben een feilloze intuïtie dat zij daar niet horen. Zoals ook wij een feilloze intuïtie menen te hebben, dat wij bij bepaalde activiteiten ook niet op onze plaats zijn. Je krijgt zo een veel gedifferentieerder kijk op het cultuurbeleid. Dat verheven cultuurbegrip valt niet meer te hanteren.

BOLL: Ik ben het niet eens met de drie criteria van De Boer over wat een kunstenaar is. Je moet meer kijken naar het eindprodukt. Een kunstenaar is hij die een produkt levert dat als kunst herkend wordt.

Ook De Boer's stelling dat er geen christelijke kunst is, maar dat er alleen christelijke kunstenaars zijn. Hij beperkt zich dan tot de intentie waarmee het gebeurt en hij kijkt niet naar de manier waarop die intentie zich uit. Ik denk dat er wel degelijk christelijke kunst is, namelijk kunst die thema's uit de christelijke traditie, of het christelijke heden, of het onchristelijke heden voor zover zich dat daartegen afzet, als onderwerp neemt. Als je met die blik om je heen kijkt, dankan je niet tot de konklusie komen dat de christelijke bijdrage aan de cultuurvorming zich beperkt tot het maken van psalmen. De keuze van thema's wordt bij ons nog altijd sterk beïnvloed door de chris-

telijke traditie, ook bij jongeren die niet uit die hoek afkomstig zijn.

DE BOER: Ik wil wel aannemen dat er kunstenaars zijn die christelijke thema's hanteren, maar ik beschouw christelijke kunst toch meer als iets waarbij geloofsemoties naar voren komen van de kunstenaars zelf. Of je hun produkten nu ook christelijke kunst zou moeten noemen? Ik durf in elk geval niet het omgekeerde te beweren. Dat een bewust niet-christelijk mens die thema's behandelt, dat levert mij wel een extra moeilijkheid. Ik kan mij voorstellen dat iemand een schreeuw om recht - zeer bijbels! - afbeeldt vanuit een kommunistische ideologie. Ik ben wat bang voor de pretentie en houd het bij de intentie die ik als uiterst waardevol beschouw.

MEVROUW SLUYTER: Het Nederlandse volk kan zich overeten aan musea, theaters en orkesten en blijft toch verstoken van culturele kennis en cultureel waardebefef. Dat is steeds meer het geval. Terwijl je dat toch nodig hebt om de musische cultuur op zijn waarde te kunnen schatten. We worden een volk zonder cultureel verleden, zonder historisch besef.

DE BOER: Ik ben het daar wel mee eens. Ik zou het niet betreuren als de lessen maatschappijleer werden omgezet in kunstzinnige vorming. Er is wel een verklaring voor die ontwikkeling. Ik denk dat we na de oorlog het gevoel hadden dat we veel te eng-nationalistisch allerlei zaken bezagen. Het moest allemaal worden opengegooid. De demokratisering van de zestiger jaren heeft er in dit opzicht ook geen goed aan gedaan. Alsof dit niet interessant genoeg is om je mee bezig te houden. Het is ook typisch Nederlands: wij vinden het eigenlijk gek dat men op een basisschool het volkslied zou leren, al is het maar twee coupletten. Er is geen land ter wereld dat ons dat nazegt. Ik denk dat wij daarin zijn doorgesloten.

MEVROUW VAN BERS: Ik mis de kritische functie van de kunst in de inleidingen. Toch is dat juist waar het voor veel mensen moeilijk wordt om met kunst om te gaan.

DE BOER: Ik heb het even aangeduid toen ik zei dat de ervaringswereld van mensen door kunst wordt verbreed en dat men dingen leert zien die men voor die tijd niet zag. Dat is een goede functie van kunst, die mensen wellicht ook op andere vlakken de bereidheid geeft hun blik te verruimen. Voor die functie moeten we aandacht en financiën overhebben. In dat licht moet je ook de betekenis van kunstzinnige vorming op school zien. Dat moet men niet op zichzelf bezien, maar als een vak met bepaalde functies. Ik gaf wellicht een wat al te

sterk voorbeeld door te stellen dat je er niet op kunt blijven zitten. Maar vast staat dat het geen vanzelfsprekende zaak is in het opvoedingspatroon. Het blijft daardoor te geïsoleerd.

KASSIES: Het onderwijs weerspiegelt altijd de staat van de maatschappij. In de zestiger jaren dacht men via het onderwijs de maatschappij te kunnen veranderen. Dat is erg tegengevallen. Ook voor sommige partijgenoten van mij. Er is natuurlijk ook wel het nodige gedaan om dat tegen de gaan.

DE BOER: En daar zijn die partijgenoten nu heel blij mee.

KASSIES: Daar heb ik hen nog niet over gehoord, dat zal ik eens nagaan. Dat is best mogelijk. Zeker komt er, rond de discussie over de middenschool zo nog het een en ander aan de orde. In elk geval weerspiegelt het onderwijs een maatschappij waarin aan de oriëntatie op kunst niet zo veel aandacht wordt besteed. Het is wel meer geworden. Dat hangt ook samen met de hele sociaal-culturele ontwikkeling. Maar zolang de maatschappij die hoofdtekort blijft vertonen, blijven de musische en de expressievakken in het verdomhoekje. Dat geldt te meer wanneer zich crisisverschijnselen voordoen. Dan gaan ouders denken dat hun kind toch vooral een beroep moet leren. Dat merk je overal. Men wordt terughoudend over dit soort vakken. Laten wij bij de kunstzinnige vorming toch vooral denken aan het ontwikkelen van de eigen expressiemogelijkheden van de kinderen. Want ook daar geldt dat cultuur een patroon is. Er zijn scholen waar je voor ons pleidooi voor begrip van de betekenis van kunst en cultuur geen gehoor krijgt. Aan de andere kant krijgt men op die scholen ook te weinig de gelegenheid de eigen cultuur vanuit een eigen levenspatroon te ontwikkelen.

VAN DE LAAR: Naar mijn mening wordt het creatieve aspect van het onderwijs hier teveel toegespitst op de kunstzinnige vorming. Als namelijk de Latijnse leraar bij het vertalen niet de creativiteit van de leerlingen stimuleert en als de tekenleraar ze maar aan laat klungelen zonder enige discipline of vaktechniek, dan krijg je deze tegenstelling. Het is in de scholen nog steeds een terugkerend probleem dat men de traditionele leervakken beschouwt als datgene waar men punten voor krijgt, de rest is een aardigheidje. Dat doet beide soorten vakken onrecht. Als je bij de expressievakken ook vormdiscipline zou eisen en bij de vertalingen creativiteit dan zou die tegenstelling een stuk minder zijn. Het gekke is dat de leerlingen thans slecht Nederlands leren omdat de leraar Nederlands vanwege de literatuur een kunstzinnige aspiratie krijgt toebedeeld. Die doet het dus allemaal wat gemakkelijk en die moet ook het schooltoneel maar leiden. En dat terwijl de Engelse en de Franse literatuur toch ook aardige

schrijvers heeft opgeleverd. Dat wordt echter als vak beschouwd. Ik heb Nederlands geleerd bij het vertalen!

KASSIES: Maar je vergeet dat 60% van de bevolking nu en in 1990 niet verder komt dan iets meer dan basisonderwijs.

VAN DE LAAR: Ook daar geldt dat de ouderwetse veel gesmade lagere school juist bij de kennisoverdracht iets meegaf. Juist uit sociaal oogpunt vind ik het meisje of de jongen met alleen basisonderwijs minder mondig dan de jongen of het meisje van veertig jaar terug.

Forumdiskussie

In het forum hebben zitting: mevrouw H. Evenhuis-van Essen, drs. J. van de Laar, Jan Kassies en Hans de Boer. Voorzitter is de heer Franken.

VAN DE LAAR: Cultuur is precies dat wat de mens onderscheidt van de natuur. Een primitieve landbouwmethode is al cultuur. Het woord wordt er nog voor gebruikt: rijstcultuur. Het wonder mens is dat hij niet staat in de natuur, maar dat hij er iets mee doet. Dat is ook de zinnebeeldige betekenis van het verhaal in Genesis: onderwerpt de aarde en geef de dieren een naam. Dat is cultuur. Daarin zitten wel degelijk patronen die christelijk of islamitisch genoemd kunnen worden, een vrijzinnig protestants of een orthodox protestants cultuurpatroon. Dat hele complex van waarden, normen en gedragingen is ook gemakkelijk herkenbaar, zelfs als iemand al lang niet meer katholiek, protestant of islamiet is. Al na twee zinnen kun je dat horen.

Wat is nu in dit verband kunst? Kunst is cultuur in de tweede macht. Dat is menselijk handelen ten opzichte van de natuur, als het ware als een destillaat. Kunst verhoudt zich tot cultuur zoals cognac staat tot wijn. Kunst is het transcenderen van cultuur. Een beeldhouwwerk hoeft niet mooier te zijn dan een mooi gemaakte kast. Maar een kast blijft een kast. Kunst is meer dan een stuk gesneden hout. Het materiaal verdwijnt naar de achtergrond.

Cultuurpatroon kan gevangen worden in konditiescheppend beleid. Echte kunst is autonoom, kan nooit gevangen worden in beleid. De overheid kan dat niet bevorderen anders dan in een maatschappij met totalitaire trekken.

Christelijke kunst? Er is wel kerkelijke kunst. Ik zal u een voorbeeld geven. Op het aartsbisdommelijk museum heeft een niet onintelligente konservator een schildering aangekocht omdat hij dacht dat het een voorstelling was van Maria ten Hemelopneming. Naderhand ontdekte men aan enkele kleine attributen dat het de apotheose was van een of andere heidense juffrouw. De beeldende kunst is

Mevrouw C.H. Evenhuis-van Essen

foto: Frank Fahrner

slechts in zoverre religieus als men mythen ter beschikking heeft om uit te beelden. Als men dus ontmythologiseert en bijvoorbeeld het verhaal van de uitstorting van de Heilige Geest als een witte duif op de schroothoop van de mythologie werpt, dan kan men de Heilige Geest niet meer uitbeelden. Er zou geen kunstgeschiedenis van de ikonografie zijn als er geen Legenda Aurea waren. Hoe meer de godsdienst ontmythologiseert, hoe minder er sprake kan zijn van religieuze kunst. Daarom heeft de Reformatie ook zo'n geweldige achterstand op het Roomse leven voor wat betreft de beeldende kunst.

Als we spreken over christelijke kunst dan hebben we het eigenlijk over door de religie aangedragen themata, die evengoed door een heiden als door een christen verbeeld kunnen worden.

MEVROUW EVENHUIS-VAN ESSEN: Ik zou graag iets zeggen over de kunstzinnige vorming. Wij als CDA-fractie vinden dat belangrijk genoeg om de kwaliteit daarvan op het niveau van de Rijksoverheid te waarborgen. Wij hebben daarover een motie aan de Kamer voorgelegd. Terstond rolden echter de gemeentebestuurders over ons heen, die dat liever zelf bepalen. Dat geeft goed de spanning aan waarin je dat beleid moet voeren.

□ Prioriteitsstelling

GLAS: Welke criteria kunnen wij aanleggen als CDA-statenleden of -wethouders bij het ja of nee zeggen tegen subsidies voor toneelgroepen, orkesten en noem maar op? Hoe kun je die criteria onderbouwen? Kun je daarbij onderscheid maken tussen gemakkelijke kunst en moeilijke kunst? De sandwich-methode om moderne kunst aan de man te brengen? Of is dat vertrossing?

De Boer zegt: de overheid moet de vraag naar kunst bevorderen. Mijn vraag is; hoe? En welke konkrete aksenten kan ik daar als CDA-politikus bij leggen?

CASIMIER: Wij maken in onze gemeenteraadsfractie wel het onderscheid tussen edukatie en rekreatie. In edukatie, bijvoorbeeld de muziekschool, proberen wij alle kansen te bieden, geen drempels in te bouwen. Bij rekreatie, bijvoorbeeld een konsert, daar willen wij het profijtbeginsel wel toepassen. Voelt u voor dit onderscheid?

HOUBA: Graag zag ik wat meer onderscheid tussen autonome kunst en het aan de man brengen van kunst. Bij de eerste zal de maatschappelijke akseptatie de kunstenaar een zorg zijn, het laatste is op de eerste plaats gericht op de ontplooiing van de individu. Dat zijn heel verschillende beleidsterreinen. Je mag de inhoud van de kunst niet ondergeschikt maken aan de akseptatie. Is er

een relatie tussen beide in de vorm van het piramide-model van Kassies? Wat betekent dit voor het beleid?

MARSELIS: Er is minder geld, maar er moet toch beleid gevoerd worden. Kunnen er prioriteiten gesteld worden? Kun je onderscheid maken als gemeentebestuur tussen: dingen die je per sé moet subsidiëren, dingen waarbij je moet zorgen dat er een infrastructuur is of dingen waar je desnoods het profijtbeginsel op kan toepassen.

KASSIES: Ten onrechte gaan we ervan uit dat alle problemen oplosbaar zijn, maar dat is niet zo. De meeste problemen worden overleefd. Ik zeg dat met het oog op de vraag naar de prioriteiten. Ik kan daar geen algemene uitspraken over doen, daarvoor zijn de verschillen tussen de bestuurslagen en binnen een bestuurslaag bij de gemeenten of de provincies te groot. Dat zag je bij de Rijksbijdrageregeling Sociaal Cultureel Werk.

Als ik wethouder zou zijn dan zou ik op basis van solidariteit en gerechtigheid in ieder geval zorgen voor continuïteit met het verleden. Ik wil niet afbreken wat in ontwikkeling is. Verder zou ik altijd kijken naar de zwaksten. De sterke benen moeten dan maar wat meer over hebben voor bepaalde activiteiten. Als ik nu nog meer prioriteiten noem dan wordt alles prioriteit, daarom volsta ik hiermee.

DE BOER: Ook ik geloof niet dat er sluitende normen zijn te geven. Wel kunnen we ervan uitgaan dat kunst over het algemeen een kwetsbare sector is, omdat het de massa meestal niet aanspreekt. Voor wat betreft de wijze van bezuinigen dienen CDA-politici bij de opstelling van collegeprogramma's in Raden en Staten afspraken te maken. Het slechtst is de kunst af bij een zogenaamd eerlijke bezuiniging: allemaal evenveel. Dat is de gemakkelijkste methode want dan hoeft je niet te kiezen. Dat is onjuist. Veeleer zou men vanuit een politieke keuze tot een toekenning van punten moeten komen.

In het algemeen gaat er in Nederland veel geld zitten in publieke werken. Ik denk dat daardoorheen geprikt moet worden. Ambtenaren zijn niet de eersten om bezuinigingen op te voeren, waarbij zij zelf in het geding zijn. Politici zullen dat dus moeten doen. Voor je het weet zijn we alle voorzieningen aan het afbreken en houden we alleen de ambtenaren over.

Als raadsleden niet meer vragen om onnodige nota's, als je geen dingen meer doet waarvan je van tevoren weet dat het alleen maar een doorschuifkunstje is, dan moet er overhead in de ambtenarensfeer zitten. Via natuurlijk verloop, en dat tikt nog aardig aan, moet je dan meer kunnen verdienen. Dat is beter dan het afbreken van allerlei voorzieningen.

Er zijn zaken die niet kwetsbaar zijn en waar de mensen zelf geld voor over kunnen hebben. Ik noem de sport. Laten we eens proberen als overheid minder te betalen aan zaken waar veel mensen wat voor over hebben. Dat lijkt onrechtvaardig, ik betwijfel of dat zo is. Als je met elkaar vaststelt dat kunst belangrijk is dan kun je daar met elkaar politiek voor opkomen. Populair is dat uiteraard niet, maar dat is bezuinigen überhaupt niet. Dan moet je toch de moed hebben. Je moet ook durven herijken. Als je constateert dat de buurthuizen leeglopen, maar dat daar een hele dure staf op zit, dan moet je die prioriteit durven herijken.

Ik denk dat er een kunstbeleid nodig is, al was het alleen maar omdat er altijd meer wensen zijn dan geld. Dat dwingt tot een politieke keuze om criteria te ontwikkelen en om ons met kwaliteit bezig te houden. Wanneer je moet vaststellen dat voor nieuwe muziekvormen of voor popmuziek bijna geen cent wordt uitgegeven en we ons wel veroorloven om er ontzettend veel symfonische orkesten op na te houden, dan moet je herschikken.

□ Kunstenaarsbeleid

MEVROUW BROERSE: De Boer maakt een duidelijk onderscheid tussen kunstbeleid en kunstenaarsbeleid. Van de BKR zijn bijvoorbeeld fotografen uitgesloten, hoewel ze beeldend kunstenaar zijn. Ik voel best voor een inkomenspolitieke benadering, maar dan praten we over een heel selekt gezelschap. Is het christendemokratisch niet juist om dit voor alle kunstenaars te doen?

DE BOER: We moeten ons natuurlijk wel realiseren, dat we blij mogen zijn als we het huidige budget voor de kunst enigszins kunnen handhaven. Ik zou daarom het volgende willen zeggen. Als je onbelemmerd leerlingen van akademies wilt laten afkomen, dan moet je beslissen wat je wilt: of het kan je niet schelen wat er daarna met hen gebeurt, dat is dan vrije marktpolitiek, of je begint bij het begin en je houdt je bezig met de vraag van een numerus fixus. In het eerste geval ga je door met mensen in de BKR te stoppen, omdat je op voorhand weet dat er voor hen in de toekomst geen emploti zal zijn. Moet je die frustraties niet voorkomen?

Ik denk dat we met elkaar die inkomenspolitieke benadering waar ik het vanmorgen over had, niet kunnen opbrengen voor alle categorieën kunstenaars. Er zal een gedifferentieerd beleid gevoerd moeten worden. Maar ik hoop dat wij volhouden dat zij die echt iets nieuws brengen en die daarom nooit een salaris zullen kunnen halen uit hun kunstproduktie, dat er voor die mensen blijvend aanspraak gemaakt kan worden op overheidsgeld.

KASSIES: Het onderscheid tussen kunst- en kunstenaarsbeleid is maar zeer betrekkelijk. Ik deel het standpunt van De Boer dat je uit zou moeten gaan van een inkomenspolitiekbeleid en niet van een bijstandbeleid zoals nu het geval is.

VAN DE LAAR: BKR is altijd verward met kunstbeleid. Feitelijk is het natuurlijk een bijzondere groepsregeling van sociale zaken. Ik dat verband wil ik ook nog iets zeggen over de kwaliteitseisen. Het verschil tussen de partij van Kassies en de mijne proef ik dikwijls op dit punt. Men is daar erg huiverig voor. Of dat met een overdreven angst voor diskriminatie te maken heeft, ongelijkheid enzovoorts, vererfd uit het verleden, dat weet ik niet. Ik konstateer het feit. Ik heb het ook in de Eerste Kamer meegemaakt met Cammelbeeck. Je kunt daar eindeloos over theoretiseren. Kassies heeft natuurlijk het grootste gelijk van de wereld als hij zegt dat er dingen in de kunstgeschiedenis furore hebben gemaakt, die als pover amateurisme begonnen zijn. De tijdgenoot is onbevoegd, heeft hij dat eens genoemd. En toch zegt mijn gezond verstand als ik iemand hoor: die kan pianospelen en diè kan het niet. En dan kun je me honderd keer vertellen dat hij er plezier aan beleeft, maar hij moet toch niet gesubsidieerd in een zaal gaan zitten spelen, want hij kan het gewoon niet. Dat onderscheid is er wel degelijk. En door die overdreven vrees voor de gebreken van de kwaliteitsbeoordeling zijn er dingen doorgeschoten, in de BKR, in die Proloogkwestie etc. Daardoor zetten anderen de stekels op, die dat dan weer afreageren door repressie. Proloog is een goed voorbeeld. Men heeft de subsidie beëindigd vanwege de kwaliteit, zo heet het officieel. Maar als dat zo is, dan had die al veel eerder beëindigd moeten worden. Want het was amateurwerk. Proloog is feitelijk de nek omgedraaid vanwege de inhoudelijke aspecten, toen het klimaat er rijp voor was. Eerder durfden de politici niet. Zo is het gegaan. En dat is een oneerlijke zaak.

MERTENS: Ik zou nog even willen wijzen op de volstrekt ondergeschoven positie van de vrouw. Die positie is veel sterker in de uitvoerende kunst dan in de scheppende kunst. Ik weet dat er uitzonderingen zijn, ik denk aan de schrijvers, maar onder komponisten en beeldhouwers vind je ze bijna niet.

MEVROUW EVENHUIS: Waarschijnlijk kent u het boek van Virginia Woolf waarin zij schrijft over die kamer voor haarzelf alleen. Daar mankeert het gewoon aan bij de meeste vrouwen: eigen ruimte, waarin zij zichzelf kan uiten in creatieve vormen. Neem de vrouwelijke beeldhouwers, zij hebben geen recht op een eigen ruimte vanwege het kostwinnersprincipe. Er is hier een achterstand bij vrouwen.

□ Reactie uit de zaal, aan het woord: G.J. Martinus
foto: Frank Fahrner

Decentralisatie

VAN DE LAAR: Al achttien jaar geleden heb ik in het KVP-tijdschrift 'Politiek' een artikel geschreven over het beginsel van de subsidieuitverdeling. Daar schijnt nu dan in ernst een aanvang mee genomen te worden. Ik heb dat als staatssecretaris al met de wethouders van de grote steden opgenomen, maar ik had er onvoldoende tijd voor over aan het eind van de kabinetsperiode. Als de meest gereede overheid de verantwoordelijkheid voor bepaalde kunstinstellingen gaat krijgen - want meer is het niet, het is nog geen kunstbeleid - dan juich ik dat van harte toe. De trieste ervaring is echter dat het pas gebeurt als de rijksambtenaren ofwel geen geld meer hebben, ofwel het probleem niet meer aankunnen.

KASSIES: Ik ben er over het algemeen tegen, dat betreft met name de scheppende kunst. Daarvan wordt bij de lagere overheden het belang eigenlijk niet onderkend en vindt de afweging op oneigenlijke wijze plaats. Ik vind decentralisatie helemaal problematisch in een tijd van bezuiniging. Van de Laar heeft gelijk. Er is veel vergeefse energie gestoken in de Kaderwet en in de bestuurlijke reorganisatie. Daarbij manifesteert zich binnen het bestuur een onmacht van onze samenleving die te denken geeft.

DE BOER: Om te beginnen een bekentenis. Ik heb in de Kamer als minister de Kaderwet verdedigd, al was het met twijfel in mijn hart. Dat mijn opvolger hem intrekt, juich ik toe. Die decentralisatie gaat gepaard met een regelzucht, waar we niet los van schijnen te komen. Dat is geen echte decentralisatie. Ik weet niet of het eerlijk is om vanwege de bezuinigingen de decentralisatie van tafel te vegen. Je kunt dat los van elkaar zien. Als je niet decentraliseert, moet er ook bezuinigd worden. Ik denk dat je ook in die situatie over decentralisatie moet nadenken. Overigens is decentralisatie een middel, geen doel op zich. Voor veel zaken in de kunst is decentralisatie rampzalig.

MEVROUW EVENHUIS: Ik twijfel ook of kunst er bij decentralisatie niet aan onderdoor zal gaan. Dat is ook de essentie van onze motie om kunstzinnige vorming en amateuristische kunstbeoefening op rijksniveau te regelen.

VANUIT DE ZAAL: Ik vind toch dat er ongenueanceerd over decentralisatie wordt gesproken. Decentralisatie was een middel om tot een meer planmatig bestuur te komen bij de lagere overheden. Democratisering was de hoofddoelstelling. In die zin heeft decentralisatie winst opgeleverd. Er is beslist meer aan-

dacht gekomen voor sociaal-cultureel beleid. Het is toch wel schandalig dat er in 1974 een Knelpuntennota is verschenen, waarin het partikulier initiatief zoveel slechte punten werden aangewezen en waarbij de suggestie werd gewekt dat men die problemen zou oplossen met de Kaderwetoperatie. En nu laat degene die de operatie moest afronden het afweten, terwijl tegelijk wordt gekonstateerd dat bij het partikulier initiatief al die knelpunten nog wel degelijk bestaan.

□ Verschillen tussen de politieke partijen

DE BOER: De wijze waarop de vragensteller over decentralisatie sprak vind ik een typisch verschilpunt tussen christen-demokraten en socialisten. Ik wil ervoor bewaard blijven in die sfeer over decentralisatie te spreken. Het planmatig opzetten van alles, het doodgooien van het partikulier initiatief, ja, dat is de praktijk. Met woorden kan het heel mooi gezegd worden, maar de praktijk is anders en ik zie daar in de praktijk de PvdA-frakties in den lande achter. Inzake het kunstbeleid echter denk ik dat christen-demokraten en socialisten in de praktijk vaak dezelfde criteria aanleggen. Rechtvaardige samenleving, anderen laten meedelen, het spreidingsbeginsel, vanuit die begrippen komen we vaak bij elkaar uit. Ik zie niet van die grote verschillen.

MEVROUW EVENHUIS: Ik kan me daar vanuit mijn kamerervaring bij aansluiten, al zijn er natuurlijk verschillen vanwege de oppositierol van de PvdA.

KASSIES: Mij interesseert vooral de vraag: hoe komt dat nou, die overeenstemming? Leven wij inderdaad naar een konsensus-democratie toe, of vervagen aan alle kanten zo'n beetje de grenzen?

VAN DE LAAR: In mijn tijd was het zo dat je in de Tweede Kamer en de regering al zo verrekte blij was dat je iemand trof die überhaupt enig gevoel voor kunst had. Aan theoretische vragen kwam je niet toe, want je was al lang blij dat je met elkaar althans een paar dingen door de Kamer en het kabinet kreeg. Ik heb een minister meegeemaakt, toen het over de opera ging, die dacht dat een operakoor net zo iets was als een kerkkoor, wat amateurs bij elkaar. Die wist niet dat dat mensen waren met een konservatoriumopleiding zang. Hij vroeg zich af waarom wij een opera moesten hebben, want we hadden toch die leuke Italiaanse opera. Daar bedoelde hij dat samenraapsel mee, wat zich de Scala noemt, en dat af en toe naar Nederland werd gestuurd. Als je dat meemaakt, dan ben je toch zo blij als een kind als je iemand tegenkomt die er

verstand van heeft, ook al is hij van de Partij van de Arbeid.

WIBIER: Ik ben voor de CDA-Bestuurdersvereniging voorzitter van de werkgroep welzijnsbeleid. Ik wil kollega-staten- en -raadsleden meedelen dat wij in die werkgroep bezig zijn om, aan de hand van de begrotingsartikelen van WVC en met de uitgangspunten van het CDA in ons hoofd, te bezien welke taken overheids-taken moeten zijn en op welk niveau zij zouden moeten worden uitgevoerd. Wij zullen daarover ook in Bestuursforum publiceren. Wellicht biedt dit handvaten waar men plaatselijk en provinciaal wat aan heeft.

Slotwoord voorzitter

FRANKEN: Dames en Heren, de filosoof Karl Jaspers heeft de geschiedenis van de filosofie gekenmerkt door een drieslag van methoden van bezig-zijn. In de eerste plaats heb je de verwondering, hij koppelt dat aan de mystiek. De tweede methode, dat is een sterkere, is die van de twijfel. De mens vraagt zich af: wat ben ik? Hij koppelt dat aan de ontologie. De derde methode is het geschokt zijn, de vraag: hoe ben ik? Hij koppelt dat aan het existentialisme. De drie methoden zijn alledrie inspirerend, alledrie verbreden zij de ervaringshorizon. Vaak gebeurt dat in de wetenschap, maar nog meer gebeurt dat in de kunst. Daarbij is belangrijk dat je leert je te verwonderen, dat je leert te twijfelen en dat je ook vaak met schokervaringen gekonfronteerd wordt, omdat je alleen maar kan zien wat je weet. Vandaar dat we spraken over de musische vorming.

Wanneer dan de overheid betrokken wordt op dat verbreden van de ervaringshorizon met name door kunst, dan doen zich twee vragen voor, die vandaag aan de orde zijn geweest. In de eerste plaats de esthetische beoordeling en in de tweede plaats de ethische beoordeling. De esthetische beoordeling is naar voren gekomen toen wij spraken over kwaliteit, over een al of niet benodigd advies van deskundigen, van vakgenoten, of ook heel direkt het gezond verstand.

Bij de ethische toets kunnen wij als enige richtlijn aanhouden dat hetgeen tot verwondering en twijfel leidt, mag, maar dat wat tot geschokt zijn leidt niet mag. Daar komt dan ook vaak de strafrechter in actie. Het is vaak een probleem om de afbakening tussen die gebieden te ontdekken. De positie van de overheid is hier vanuit de CDA-visie met een mensbeeld geladen door het begrip gerechtigheid en met een maatschappij-opvatting gestoffeerd met de begrippen gespreide verantwoordelijkheid, rentmeesterschap en solidariteit, gedefinieerd als voorwaardenscheppend, garanderend en aanvullend. Garanderend omdat de ontwikkeling van kunst mogelijk moet zijn. Nadrukkelijk is daarbij

het respect voor andersdenkenden naar voren gebracht, dat past bij solidariteit.

Op de vraag naar de kwaliteitstoets constateren wij dat het gezond verstand geholpen door de vakgenoten ons de weg moet wijzen. Voor de zwakke kunstenaar moet CDA-beleid een inkomenspolitiek inhouden, vonden wij. Niet een tijdelijke voorziening. Een numerus fixus voor wat betreft de opleiding is bepleit.

Een zo groot mogelijk aantal mensen moet met kunst in aanraking worden gebracht. Solidariteit. En dat onder handhaving en bevordering van de pluriformiteit als uiting van de geestelijke vrijheid.

Over decentralisatie is het laatste woord in onze kring nog niet gesproken. Ik geloof dat het hier vooral een kwestie van vertrouwen is. Vertrouwen tussen de bestuurders op de diverse niveaus.

Voor wat betreft de prioriteitenstelling speelt heel duidelijk wat men in de sociale wetenschappen het Mattheus-effekt noemt: zij die hebben zullen nog meer krijgen en degenen die weinig hebben het zal ze ontnomen worden. Dat geldt in de wetenschap, dat geldt in de kunst. Ben je een succesvol onderzoeker dan krijg je fondsen, ben je een succesvol kunstenaar dan komen de opdrachten. Maar zit je aan de onderkant dan lukt het niet. Als criterium wordt naar voren gebracht de continuïteit, verbreek geen ontwikkelingslijnen, maar buig ze zonedig voorzichtig om. Denk aan de zwakken.

Kunst kan een bindmiddel zijn.

Ik wil een waarschuwing aan de term 'solidair' verbinden.

Dat woord verschilt maar één letter met 'solitair'. Het kan heel snel in het tegendeel verkeren. U kent misschien die schilder uit 'l'Exile et le royaume' van Camus, die zeer succesvol was en veel vrienden had, toen nauwelijks tot schilderen kwam, zich terugtrok in zijn atelier en op een gegeven moment dood werd gevonden met één doek. Een groot doek, waar één woord op stond. Dat woord was solidair of solitair, dat was niet te ontcijferen.

Om helemaal af te sluiten: we moeten het niet bij deze konferentie laten.

Het was een goed initiatief van de Boekmanstichting en het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA om over het kunst- en cultuurbeleid in de christendemokratie te praten. Dat moet verder ontwikkeld worden. Via de Bestuurdersvereniging is er al een groep actief en het lijkt me van belang dat het Wetenschappelijk Instituut dit punt nader opneemt om een follow-up te geven aan deze dag. ■

2.6. Deelnemerslijst

- T.H. Adams, Rijswijk
Vincent van Alem, Nijmegen
- Mw. E. van Amerongen, Amsterdam (Hervormd Nederland)
- Mw. Y. van Baarle, Den Haag (Sekretaris Raad voor de Kunst)
- R. Bakker, IJmuiden
- Mw. M. Beekhuis, Oosterbeek
- J.W.A. van Beers, Den Bosch
- P. Berghoef, Rotterdam
- Mw. J.H.M. Bennebroek, Munstergeleen
- Mw. E. van Bers-Lips, Uithoorn (Statenlid)
- T.A. Boelens, Leeuwarden
- H.A. de Boer, Haarlemmermeer (Burgemeester)
- J.M. Boll, Amsterdam
- Mw. A. van den Bos, Amsterdam
- Mw. M. Brandsma, Greoterp
- L.K.J. Broersen-Vissers, Haarlem (Fraktievoorzitter)
- G.C. de Bruijn, Amersfoort (Wethouder, Voorzitter BKR-Kommissie)
- F.L. Burger, Hilversum (NCRV)
- Mw. A.M. Buyse, Amsterdam
- O.H. Cazemier, Zwolle
- R.O. de Clercq, Den Haag
- S.T. Cnossen, Nieuw Vennep (Wethouder)
- J.J.J. van Dalen, Leeuwarden
- H. Deinum, Itens
- Jacqueline Dekker-Retel, Amsterdam (Boekmanstichting)
- Hans van Dulken, Amsterdam (Boekmanstichting)
- G.C.M. van Dijck, Hurwenen (NOS)
- A.F.W. Erfte-meijer, Leiden (Katholiek Nieuwsblad)
- Mw. C.H. Evenhuis-van Essen, Den Haag (CDA-Tweede Kamerlid)
- H. Franken, Rotterdam
- A.A.J.M. van Genabeek, Deurne
- J.R. Glasz, Blaricum (Lid Provinciale Staten Noord-Holland)
- Mw. J. Haeck-den Broeder, Oosterbeek

A.J. Heideman, Gelselaar
F.C.A. van der Helm, Voorschoten (Ministerie van WVC)
F.J. van der Heijden, Rotterdam (Rapporteur CDActueel)
J. Hol, Hilversum (NCRV-Teletekst)
J.H.A. Houba, Hengelo (Statenlid Overijssel)
Th. Jansma, Zwolle
C.P. de Jong, Hilversum (Nederlands Dagblad)
H.J. Kaiser, Amsterdam
Jan Kassies, Amsterdam (Instituut voor Theateronderzoek)
D.M. Klein Breteler, Enschede
C.J. Klop, Den Haag (Wetenschappelijk Instituut voor het CDA)
Mw. G.H.M. van den Kolk, Den Haag
L.J.M. van de Laar, Bergen op Zoom
Pieter Ligthart, Amsterdam (Boekmanstichting)
H.J. Luiten, Hoofddorp (Gemeenteraadslid)
L.L. Marcelis, Voorschoten (Wethouder)
G.J. Martinus, Den Haag (Wetenschappelijk Instituut voor het CDA)
T. Meints, Assen (Gemeenteraadslid)
T.W. Mertens, Utrecht (Fraktievoorzitter Statenfractie)
Marjo van der Meulen, Amsterdam (Het Parool)
T.H. Mijer, Voorburg (Ministerie van WVC, Afd. MMA)
A. van Noord, Limmen
W. van 't Oever, Kampen
Mw. K. van 't Oever, Kampen
H. van Oostayen, Roggel (Konsulent CDA)
A.M. Oostlander, Den Haag (Direkteur Wetenschappelijk Instituut voor het CDA)
K.M. Paling, Rijswijk (Ministerie van WVC)
A.P.R. Pieterse-de Geus, Borne
B. Pols, Den Haag (Parlementaire redactie Trouw)
Mw. M.F. van Puijenbroek, Tilburg
J. Rabbers, Leeuwarden
E. Reitsma, Abbekerk (Vrij Nederland)
J. Riezenkamp, Rijswijk (Ministerie van WVC)
Jan Rogier, Amsterdam (Boekmanstichting)
A.G. Roobeek, Amsterdam (Wethouder kunstbeleid)
W. Ros, Voorburg (Kunstakademie Kampen)
H. van Ruller, Amsterdam (Gemeentesekretaris)
Mw. van Sint Jan, Antwerpen
D. van Sliedregt, Kampen (Kunstakademie)
Mw. L. Sluyter, Amsterdam

J. Smiers, Amsterdam (Kunstenbond FNV)
K. van der Steenhoven, Amsterdam (Partijbestuur CDA)
Th. Stokkink, Amsterdam (NOS)
Ad Strijers, Amsterdam
J. Tacken, Heerlen (Gemeenteraadslid)
S. van Tuinen, Hattum
Mw. E. Eijteaal-Cox, Utrecht (Lid Eerste Kamer, rapporteur Bestuursforum)
O. Valkman, Amsterdam (Boekmanstichting)
H. de Vries, Assen (CDA-Assen)
K. de Vries, Delft
A.H. Wibier, Enschede (Raadslid)
Willem Woudenberg, Monnickendam (Federatie van Kunstenaarsverenigingen)
J.A.C.J. van de Wouw, Den Haag (Bestuurslid Wetenschappelijk Instituut voor
het CDA)

■

3

EEN GESPREK MET MINISTER BRINKMAN VAN WVC, 'HET ZOU RAMPZALIG ZIJN ALS DE KUNSTEN ONDERWERP ZOU DEN WORDEN VAN PARTIJPOLITIEKE TWISTEN'

- Op het kongres dat de Boekmanstichting samen met het Wetenschappelijk Bureau voor het CDA organiseerde, werd besloten tot de instelling van een werkgroep die zich moet gaan bezighouden met het thema christen-democratie en kunstbeleid. Welke opdracht zou deze werkgroep naar uw idee moeten krijgen?*

Dat zou een ruime opdracht moeten zijn, want ik denk dat er op mijn ministerie maar weinig onderwerpen zijn waar je vanuit zoveel verschillende invalshoeken de zaak kunt benaderen. Ik denk dat je moet trachten te voorkomen dat één specifieke benadering dominant wordt bij de formulering van de opdracht. Je moet niet kiezen voor een strikt ideologische aanpak.

Een van de dingen die mij als minister voortdurend opvalt, is het feit dat het kunstbeleid in partijpolitieke zin weinig aanleiding geeft tot conflicten. Op zich is dat een goede zaak. Als kunst beschermingswaardig is moet je dat niet partijpolitiek profileren. Kunst is per definitie zwak en heeft geen duidelijke achterban. Het zou rampzalig zijn als de kunsten het onderwerp zouden worden van partijpolitieke twisten. In de meest algemene zin zou de werkgroep de vraag moeten beantwoorden hoe de kunst meer ingang zou kunnen krijgen bij de mensen. Dat lijkt mij een CDA-benadering. Of dat typisch christen-democratisch is, is een andere zaak. Anders geformuleerd: hoe maak je het leerproces dat uitgaat van de kunst toegankelijk voor grote groepen in de bevolking. Dat kan via musea, dat kan via atelierbezoek, dan kan op tal van manieren. Die benadering, dus kunstconsumptie als leerproces, vindt naar mijn idee ook zijn bestuurlijke vertaling. Het heeft konsekwenties voor het museumbeleid, het onderwijsbeleid maar ook naar gebieden als de amateuristische kunstbeoefening. Ook daar zou de werkgroep zich in moeten verdiepen.

Eigenlijk zie ik dus drie aspecten. In de eerste plaats de bescherming; het individuele karakter van de kunst brengt met zich mee dat het bijna per definitie een zwakke sector is. Daarnaast het probleem hoe je meer mensen met kunst kunt leren omgaan, met in het verlengde daarvan de vraag wat daarvan de bestuurlijke en organisatorische konsekwenties zijn. Als derde christen-democratisch uitgangspunt noem ik de spreiding van kunst als iets moois en iets ontspannends. Je wordt dan geconfronteerd

met vragen als spreiding en toegankelijkheid. Dat zijn de elementen die de werkgroep zou moeten bestuderen.

U legt daarbij dus nadrukkelijk het aksent op de spreiding; om het economisch te vertalen aan de kant van de afnemers?

Met die spreiding bedoel ik ook de kunstproductie in de niet-professionele sektor. Dat ligt verankerd in het christen-demokratische besef dat mensen op een actieve wijze met hun vrije tijd moeten omgaan. Vanuit die optiek zeg ik dat we onze opleidingen en activiteiten moeten spreiden, ook regionaal. Dat is dus een heel ruime benadering van de produktiekant. Ook in het niet-professionele circuit moeten de mensen zinvol bezig kunnen zijn. Kijken alleen is niet voldoende. Het is een oud christen-demokratisch uitgangspunt dat je niet alles passief op je af moet laten komen. In oude partijdocumenten zul je ongetwijfeld kunnen terugvinden dat de amateuristische kunstbeoefening altijd in het middelpunt van de belangstelling heeft gestaan.

Jan Kassies zag in zijn reactie op het referaat van oud-minister De Boer geen echte verschillen tussen een christen-demokratisch en een socialistisch kunstbeleid. Deze stelling werd eigenlijk door alle aanwezigen onderschreven. Maar toch klonken er geluiden door dat u zich met uw aksenten op privatisering, het profijtbeginnsel en de sponsoring wel erg nadrukkelijk beweegt in de richting van uw liberale koalitiepartner.

Voor zover ik de verschillende ideologieën kan analyseren, en ik moet zeggen dat ik dat een groot woord vind in dat verband, valt het mij op dat die verschillen niet zo vreselijk groot zijn. Als men een bepaalde bezuinigingsmaatregel uitlegt als het verschieten van politieke kleur, als een overstap naar een andere ideologie, dan vind ik dat persoonlijke veel eer voor de argumenten. Er zijn een aantal budgettaire argumenten gehanteerd bij de sanering van de BKR, maar daar lagen ook motieven aan ten grondslag als rechtvaardigheid en billijkheid. Dat wordt wel eens vergeten. Als je kijkt naar de subsidiefaciliteiten van de orkesten en de beeldende kunstenaars en dat bijvoorbeeld vergelijkt met de geïmproviseerde muziek, dan moet je konkluderen dat ook de eis van rechtvaardigheid een rol heeft gespeeld. En dat is volgens mij iets wat een christen-demokraat eerder zal oppikken dan een liberaal en wellicht ook een socialist. Wat die ideologische verschillen betreft, kijk nu eens bijvoorbeeld naar het bestuur van de Stichting Sponsoring, daar vind je mijn beide voorgangers Gardeniërs en Van der Louw en die blijken zich goed te kunnen vinden in de doelstellingen van die stichting. Ik vind

het dan ook overdreven om te beweren dat ik mij op dit punt tot het liberalisme heb bekeerd. Op het moment dat het woord sponsoring in beeld komt, begint iedereen te roepen dat het een verkeerde zaak is. Waar een minister naar mijn gevoel voor moet staan is kwaliteitsbewaking en doorstroming van talenten. Dit moet de basis zijn voor een christen-democratisch kunstbeleid. Ik ga uit van het credo 'onderzoekt alle dingen en behoudt het goede'.

Een groot aantal lokale en provinciale bestuurders hebben op het kongres gepleit voor criteria om tot beleidsoordelen in het kader van de prioriteitenstelling te komen. Heel konkreet betekende dat: wat subsidiëren we als CDA-bestuurders wel en wat subsidiëren we niet. Kunt u als CDA-minister met konkrete beleidsaanbevelingen komen?

Ik geloof dat de discussie op landelijk niveau niet echt verschilt van de discussies in de regio. Het criterium is toch steeds weer het normen- en waardenpatroon van de persoon in kwestie. Er zijn tal van cultuurelites, wat dat precies is weet ik niet, maar er zijn mensen die zich erop beroepen dat zij daartoe behoren. Die mensen gaan vaak uit van de stelling dat de overheid vooral de avant-garde moet steunen. Het betoog is bekend; de vernieuwing in de kunst zal in eerste instantie op de overheid moeten terugvallen omdat het publiek ontbreekt. Ik denk dat de overheid bij die benadering op verschillende manieren in het gedrang komt. In de eerste plaats heeft de overheid ook een konserverende taak, ze moet het goede bewaken en bewaren. Met deze afweziging mag je niet in konflikt komen. Maar daarentegen is het ook problematisch als de overheid uitsluitend beschouwd wordt als de bewaakster van bepaalde normen en waarden. De avant-garde kunst heeft nu eenmaal van nature iets grensverleggend en kan om die reden strijdig zijn met het dominante waarden- en normenpatroon. Ik denk dat dit element met name op plaatselijk niveau een rol speelt. Daar is het toch vaak tegen de burgemeester of wethouder 'dat stuk kan eigenlijk niet, je moet het maar verbieden'. Ik erken dat er op tal van terreinen van de kunst dingen gaande zijn waarvan ik zeg zover ben ik nog niet en misschien hoop ik wel zover nooit te komen. Maar los van dat feit, een minister heeft rekening te houden met het normen- en waardenpatroon van de meest verschillende groepen.

Dat kan je dan wel jammer vinden als christen-demokraat, maar het kan natuurlijk ook niet zo zijn dat wij om die reden allerlei zaken gaan verbieden. Nog afgezien van allerlei grondwettelijke argumenten, geloof ik dat we reuze voorzichtig moeten zijn dat wij niet aan anderen iets verbieden waarbij we voor ons zelf enige vrijheid claimen. In de kunstensektor is dat spanningsveld op gemeentelijk niveau heel nadrukkelijk aanwezig. Ik denk dat het de christen-democratie op plaatselijk niveau geen kwaad zou doen als

daar eens over nagedacht werd. Het omgekeerde geldt ook; van andersdenkenden mag je verwachten dat ook zij respect opbrengen voor opvattingen uit christen-demokratische kring. Ik zou ook nog op een ander aspekt willen wijzen, op plaatselijk niveau heeft men weleens de neiging om te zeggen, en dat geldt uiteraard niet alleen voor mijn partij, dat kunst elitair is. Iets in de trant van het is niet alleen strijdig met ons normen- en waardenpatroon, maar het is ook uitsluitend bestemd voor bepaalde elites. Ik zou het toejuichen als onze plaatselijke bestuurders zich eens wat meer gingen verdiepen in de motieven van de kunstenaars, als ze eens wat meer daadwerkelijk aandacht toonden.

*U heeft als minister de taakverdeling tussen de rijksoverheid en het bestuur op provinciaal en lokaal niveau aan de orde gesteld. Kort gezegd komt het erop neer dat de rijksoverheid de topkunst en de avant-garde ondersteunt, de lagere overheden staan dan voor de andere sectoren. Bestaat bij die kon-
struktie dan niet het gevaar dat de kunst het in de plaatselijke afweging verliest van bijvoorbeeld de welzijns- of de sportlobby?*

De feitelijke bestuurlijke omstandigheden zijn op dit moment zo dat wanneer je niets aan de koppelsubsidies doet, ook de topkunst het loodje legt. Dat is het zogenaamde domino-effekt. Als een van de subsidiegevende instanties zich terugtrekt dan stort de hele zaak in elkaar. Dat is de realiteit van vandaag en die lijkt mij uiterst ongelukkig. Daar komt bij dat ik nu eenmaal niet over het budget beschik om heel Nederland te subsidiëren. Alleen al om financieel-praktische overwegingen moet ik tot een zekere onderscheiding komen. Topkunst is om in economische termen te spreken een schaars goed. Het behoort tot de verantwoordelijkheid van de minister om te zorgen voor een kwaliteitsgarantie. Via een zekere concurrentie wordt de vernieuwing en de doorstroming gegarandeerd. Als je dat van plaats tot plaats wil garanderen dan treedt er een enorme verspilling en versplintering op. En verder loop je nog de kans dat zelfs de topkunst in allerlei plaatselijke afwegingen het onderspit delft. Ik heb deze keuze dus bewust gemaakt en ik realiseer mij dat mij dit niet door iedereen in dank wordt afgenomen. Ik laat mij daarbij overigens niet leiden door de gedachte dat topkunst alleen dat is wat door het Concertgebouworkest of door Kees van Bohemen wordt gemaakt. Kortom, of je nu Brinkman, Gardeniërs of Van der Louw heet, de minister heeft ervoor te zorgen dat de kwaliteit van de kunst en de doorstroming van talenten gegarandeerd is. En naar mijn stellige overtuiging moet dat op landelijk niveau geschieden.

Dan krijg je dus een goed gesubsidieerde top, een goede opleiding en daartussen een vakuüm, tenminste als je ervan uitgaat dat de weinig rooskleurige financiële positie van gemeenten en provincie de eerste jaren niet zal veranderen.

Maar in de huidige situatie lopen wij het risico dat we helemaal niets meer overhouden. Ik ken het argument, de kunst verliest het vooral op plaatselijk niveau van de andere sectoren, dit omdat de kunst per definitie zwak georganiseerd is. Daar wordt dan vaak nog aan toegevoegd dat het partikulier initiatief de zaak ook niet kan dragen. Kijk, achterover gaan zitten en wachten op de dingen die komen lijkt mij ook niet de juiste instelling. Ik word gekonfronteerd met het gegeven dat mijn budget nu eenmaal beperkt is, en dan kies ik voor een structuur die vorm wordt gegeven vanuit de gemeenten. Dat sluit ook aan bij de praktijk, ik geloof dat we daar niet te somber over moeten doen. In mijn partij is er al jarenlang een moeizame discussie gaande over de verdeling van de verantwoordelijkheden van de rijksoverheid en de lagere overheden. Dat strekt zich uit van bejaardenoorden tot de kunstzinnige vorming. Steeds weer blijkt het moeilijk om die verantwoordelijkheden af te bakenen. Ik denk dat het tijd wordt dat we eens met elkaar een keuze maken. Of we gaan uit van de gedachte 'de minister regelt alles wel' of we zeggen met elkaar dat we ook eens een aantal zaken overlaten. Nu ben ik groot gebracht in een partij waarbij de plaatselijke verantwoordelijkheid verder gaat dan uitsluitend het plaatselijk bestuur. Er zijn tal van partikuliere organisaties die mede vorm geven aan het plaatselijk kunstleven. Denk maar eens aan alle wedstrijden en alle concoursen. Dat is primair het resultaat van het partikulier initiatief, misschien met behulp van wat steunsubsidies. In ieder geval vind ik het uitermate belangrijk dat die initiatieven uit de samenleving komen. Het uitgangspunt dat het kunstleven van staatswege zou moeten worden geregeld, doodt een heleboel van die plaatselijke initiatieven. Ook in mijn partij wordt er iets te makkelijk geroepen 'laat de minister dat maar regelen'.

Toch is nog steeds niet duidelijk waarop u het aksent legt; òf op topkunst òf op amateuristische kunstbeoefening. Of behoren beide sectoren in gelijke mate tot de taak van de overheid?

Ook op rijksniveau wordt er wel degelijk een beleid gevoerd ten aanzien van de amateuristische kunstbeoefening en de kunstzinnige vorming. Als minister heb ik oog voor de spreiding, het is onjuist om te beweren dat het mij uitsluitend om de topkunst gaat. Kijk bijvoorbeeld naar het wereldmuziek-

concourc in Kerkrade, het gaat niet alleen om Haitink. Dat lijkt een mooie grap, maar ik bedoel dat heel serieus. Nu zijn er een heleboel mensen die menen te kunnen zeggen dat de minister het niet heeft begrepen, want hij moet alleen het Holland Festival subsidiëren. Deze minister denkt daar toevallig anders over.

Beply Nooy's Volkstheater wordt ook gesubsidieerd, terwijl dat niet past in de gangbare elitaire kunstopvatting.

Een ander voorbeeld, de B.K.R. Ook daar zit een element van regionale spreiding in. Ondanks alle diskussies hebben we vastgesteld dat moet worden voorkomen dat alleen de Amsterdamse koterie haar kansen krijgt. Ook Maastricht en Groningen brengen behoorlijke beeldende kunstenaars voort.

Een ander aspekt is het feit dat bij het toekennen van subsidie de afweging altijd een rol speelt. Stel nu dat van de kant van de amateuristische kunstbeoefening op basis van cultuurpolitieke overwegingen goed beargumenteerd wordt dat zij niet in de afwegingen moeten worden betrokken. Hoe zit het dan met de andere sectoren op mijn departement: de kindertelefoon, het club- en buurthuiswerk, de bejaardenzorg. Stuk voor stuk hebben deze sectoren goede argumenten om buiten de afwegingen te blijven.

En wat gebeurt er dan? Dan gebeurt er niets. Dan bevechten die maatschappelijke sectoren elkaar, maar dan wordt er niets afgewogen, dan moeten we spreken van ellebogenwerk. Ik ben ervan overtuigd dat je een aantal van die vechtpartijtjes maar plaatselijk moet laten voltrekken, omdat er dan naar mijn gevoel een meer op de omstandigheden afgestemde afweging plaatsvindt.

Rechtvaardigheidsgevoelens komen dan in ieder geval beter tot hun recht.

De beslissing moet je in de achthonderd verschillende gemeenten laten nemen, omdat je dan tenminste nog achthonderd keer van beïnvloeding kunt spreken.

Maar als je naar die afwegingen kijkt, dan blijkt bijvoorbeeld in de diskussie over het profijjtbeginseel dat dit op den duur drempelverhogend zal werken.

Tenminste, dat wordt voorspeld.

Heeft u enig inzicht in de effekten van de verhoging van de toegangsprijzen voor de musea, het theater en de verhoging van de tarieven van de bibliotheken?

Ik heb direkt na de verhoging van de bibliotheektarieven een kommissie ingesteld die de effekten van deze maatregel moet nagaan. Die studie strekt zich over meerdere maanden uit. Overigens heb ik nu al een aantal opmerkelijke gegevens uit de bibliotheekwereld vernomen. Je kunt er nog geen algemene tendens uit afleiden, maar voorzover ik op dit moment kan overzien loopt het bibliotheekbezoek niet terug. In de Kamer werden daar dramatische

voorspellingen over gedaan. Het lijkt erop dat het allemaal nogal meevalt. Ik heb in de verdediging van het voorstel altijd gezegd dat de zaken niet overdreven moeten worden. De mensen zijn zelf ook wel bereid om bij de besteding van hun geld enige afwegingen te maken. Maar nogmaals laten we eerst die evaluatie maar eens afwachten. Ik heb de Kamer gezegd dat, als het bezoek schrikbarend gaat teruglopen, we de maatregel nog eens moeten bekijken.

Er zijn ook andere geluiden. In een rapport van Het Nederlands Bibliotheek- en Lectoriumcentrum wordt geconstateerd dat het bibliotheekbezoek in achterstandswijken wel degelijk terugloopt.

Ik sluit dat niet uit. We zouden moeten nagaan of dat juist in die wijken vaker voorkomt. Maar voor een korrek beeld zou je het totale bestedingspatroon moeten bekijken. Iedereen is vrij in de besteding van zijn geld, laten we dat vaststellen. Maar waar ik in de discussie over de vraag of men nog wel genoeg geld heeft om een boek te lenen behoefte aan heb, is, strikt technisch, te weten waaraan dat geld dan besteed wordt. Wat is het bestedingspatroon van de mensen? Dat klinkt vreselijk cynisch maar ik meen dat wel serieus. Het kan natuurlijk niet zo zijn dat men zegt, ja die bibliotheken dat is een basisvoorziening waar iedereen recht op heeft en dat moet de belastingbetaler maar opbrengen en dan geven wij ons geld wel uit aan de dingen die wij leuk vinden. Zo zit de wereld volgens mij niet in elkaar.

Uw voorganger mevrouw Gardeniers heeft in de Revisordiskussie een paar jaar terug gesteld dat zij weinig voelde voor de privatisering van de kunsten. Dat zou betekenen dat men kiest voor zekerheid, zekerheid voor een aanbod waar altijd publiek voor is. Dat houdt vernieuwing tegen en kan de kwaliteit van het aanbod aantasten. Bent u ook niet bang voor soortgelijke effecten?

Ik heb nooit in de Kamer of elders publiekelijk gezegd we gaan van het een naar het ander; we gaan van een belangrijke mate van overheidssubsidie naar de privatisering. Wat ik gevraagd heb is ondermeer om eens uit te zoeken of op het gebied van de podiumkunsten niet iets meer gelet kan worden op het feit dat een gezelschap het best funktioneert als de zaal vol zit. Dat heeft met goed programmeren te maken. Verder is het zo dat door de jaren heen een heleboel personen en instellingen allerlei vormen van directe of indirecte subsidie hebben verstrekt. Dit dus even afgezien van de subsidie op het entreebiljet of de vergoeding bij het lenen van een boek. Ik denk aan de kollekties voor de plaatselijke harmonie of de aanleg van

een partikuliere kunstverzameling.

Dit gebeurt al generaties lang en staat los van welke politieke kleur of ideologie dan ook. Er zijn tal van grote en kleine mecenasen geweest die heel wat nuttige dingen voor de kunst hebben gedaan. Wat ik in mijn toespraakje heb gezegd is dat we niet moeten doen alsof alleen Brinkman een nuttige functie voor de kunst kan hebben. Die privatisering sluit aan op zaken die al daadwerkelijk aan de hand zijn. Er bestaan al partikuliere fondsen die op allerlei manieren de kunst ondersteunen. Verder heb ik onderstreept dat het een goede zaak zou zijn, als het bedrijfsleven en de kunst met name in het buitenland wat gezamenlijker zouden optreden. Ook dat is niet nieuw. Maar je konstateert dan inderdaad dat de vlam in de pan slaat. Er worden grote ideologische verschillen gekonstrueerd. Ik voel me in ieder geval niet geroepen om een uitgebreide ideologische verantwoording van mijn kunstbeleid te gaan schrijven. Waar ik op uit ben is het oplossen van een aantal praktische problemen en wel om de kunst daadwerkelijk te beschermen. Bijvoorbeeld in de sfeer van de podiumkunsten. En op het terrein van de BKR mag iedereen dan wel zeggen dat we een aantal barbaarse beslissingen hebben genomen, maar men zal moeten erkennen dat daar jarenlang een discussie in de kiem gesmoord is. Het leek er op een gegeven moment wel op of de vraag naar het kwaliteitskriterium niet gesteld mocht worden. Inkomenspolitieke overwegingen overwoekerden de artistieke argumenten.

Het is mijn mening dat je als minister de taak hebt om die discussie te voeren en ook om de beslissingen te nemen. Dat is mijn opdracht.

Lopen we niet de kans dat het bedrijfsleven en de rijksoverheid elkaar voor de voeten gaan lopen met de sponsoring c.q. subsidiëring van de topkunst?

Ik denk dat dat reuze meevalt. Het bedrijfsleven is ook niet per definitie geïnteresseerd in topkunst. Kijk bijvoorbeeld naar de door Albert Heijn gesponsorde concerten van het Amsterdams Philharmonisch Orkest. Dat zijn vaak heel bekende en heel herkenbare werken. Die kommotie over de sponsoring begrijp ik overigens niet. Zolang Haitink niet met Coca Cola op zijn rug dirigeert, is er niets aan de hand. Als de sponsor zich maar niet met de inhoud van het programma bemoeit. Dat lijkt mij voorwaarde, de programmering moet voldoende onafhankelijk blijven. Amerika biedt wat dat betreft tal van goede voorbeelden. Daar worden orkesten en de meest fantastische musea uit partikuliere fondsen betaald en niemand doet daar laatzinnig over. Ik moet daar eerlijkheidshalve wel aan toevoegen dat het Amerikaanse belastingsysteem aanmerkelijk gunstiger is voor de kunst. Vanuit een puur cultuurpolitieke optiek zou het helemaal niet zo gek zijn

als ook in ons land een kunstverzamelaar bepaalde belastingfaciliteiten zou genieten. Denk maar eens aan de stichtingsvorm. Wat maakt het nu uit of het een rijksmuseum is of een museum waar de naam van Orlov of van Heineken aan verbonden is. Als door de sponsoring meer mensen in de musea of concertzalen zouden komen, zou ik dat alleen al om die reden zeer toejuichen.

Verschillende malen heeft u een eigen cultuurnota aangekondigd. Mogen we hieruit opmaken dat u de doelstellingen van de nota Kunst en Kunstbeleid niet meer onderschrijft?

Ik heb nooit gezegd dat die cultuurnota erkoste wat kost komt. Wat ik gezegd heb is dat ik weleens zou willen nagaan of het zin heeft om tot een bundeling van wetten te komen. Ik doe dat dan vooral vanuit mijn praktische gerichtheid; er zijn tal van praktische problemen die op elkaar ingrijpen. Dat moet je netjes op een rijtje zetten, zodat de Kamer dan wat ordelijker kan discussiëren. Daarnaast zijn er zaken in de nota van Van Doorn die geaktualiseerd moeten worden zonder dat je nu vreselijke ideologische verschillen constateert. Ik ken de nota niet meer uit het hoofd. Ik heb hem wel gelezen, die is geschreven in een tijd dat welzijn en cultuur in elkaar overvloeiden. Ik heb de indruk dat we dat maar wat moeten scheiden. Als je maar op een voldoende hoog abstraktieniveau gaat zitten, dan hangt alles met alles samen. Mijn praktische instelling geeft toch wel aanleiding nog eens naar die nota te kijken. In ieder geval zal mijn verhaal, zo dat ooit verschijnt, niet zo sterk ideologisch gekleurd zijn.

Gaat u de geschiedenis in als de minister die als eerste met een concreet voorstel in de richting van een Kunstenwet komt?

Als ik tijd van politiek leven heb, is dat voor mij geen principieel probleem. Ik heb eerst wat praktische vragen op te lossen. Maar men heeft kunnen vaststellen dat ik een Kunstenwet niet principieel afwijs. In ieder geval mag zo'n Kunstenwet niet worden geïnterpreteerd als een dam tegen eventuele bezuinigingen.

Als je dat wilt doen, kan dat door praktisch de begroting vast te stellen op een bepaald niveau. Dat heb ik het afgelopen jaar gedaan. Ik kan niet precies overzien wat voor rampen ons in '95 te wachten staan, maar het zou wat merkwaardig zijn als ik in '85 iets anders zou doen. Ik heb zelf wel eens het idee gehad om de Wet behoud Cultuurbezit, zoals u weet in CDA-kring ook een onderwerp dat zich in een grote belangstelling kan verheugen, uit te bouwen tot een wet waarin de musea, monumenten en kunsten in engere zin hun

plaats zouden kunnen krijgen. Dat zou een magnum opus zijn waar enige tijd
mee gemoeid is. ■

door Hans van Dulken en Pieter Ligthart

---

4. NASCHRIFT BIJ HET PROJEKT 'CHRISTEN-DEMOCRATIE EN KUNSTBELEID'

DOOR KEES KLOP

- Het project 'Christen-democratie en het kunstbeleid' heeft verrassende, merkwaaardige en leerzame gegevens aan het licht gebracht over christelijk geloof, partijvorming op christelijke grondslag en het kunstbeleid. Hoewel het project geen onderzoeksrapport oplevert zoals het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA gewend is te maken, is het binnen het CDA voor het eerst een min of meer stelselmatige poging geweest om de hoofdlijnen van beleid te beschrijven zoals dat in heden en verleden door christen-democraten op dit terrein werd gevoerd. Die poging is de moeite waard geweest.

Verouderd imago van christen-democratische politiek opgeruimd

---

Merkwaardig en verrassend vind ik dat het soms als een achteruitgang in principieel gehalte beschouwd wordt, als christen-democraten géén aan hun levensbeschouwelijke grondslag ontleend oordeel wensen uit te spreken over hetzij de inhoud van kunstuitingen, hetzij over een gehele kunstvorm als zodanig. Kassies vraagt zich af in zijn reactie op het referaat van De Boer, of het CDA genivelleerd is 'omdat die aardige, herkenbare, soms heel stijve AR-mensen toch niet meer zo hun stempeltje drukken op het CDA?' Het lijkt wel of men van christenen betutteling verwacht en als dat niet gebeurt, acht men hen niet principieel meer. Een keuze voor het door de overheid onderkennen en respekteren van levens- en wereldbeschouwelijke verscheidenheid bij bevolkingsgroepen in de samenleving en het hameren op geestelijke vrijheid als hoeksteen van beleid, wordt dan als tolerantie ervaren, mogelijk zelfs als onverschilligheid in plaats van als geweldige winst. Hier duikt een interessante parallel op met een eerder project van de Boekmanstichting over sociaal-democratie en cultuurpolitiek. In de daaraan gewijde publikatie wordt gerefereerd aan discussies die binnen de Partij van de Arbeid hebben plaatsgevonden, en waar het van overheidswege subsidiëren van activiteiten die strijdig met de sociaal-democratie worden gevonden, enigszins misprijzend als 'liberale tolerantie' wordt afgedaan¹⁾. Verklaart deze bij de PvdA kennelijk principieel zwak verankerde keuze voor pluriformiteit als cultuurpolitieke beleidsnorm de skepsis van Kassies terzake van de christen-democratische politieke overtuiging?

Ongetwijfeld speelt mee dat ook christen-demokraten op verschillende overheidsniveaus deze norm niet altijd even principieel in praktijk brengen. Een belangrijk punt is dit evengoed wel, nu er op diverse terreinen beleidsontwikkeling plaatsvindt²⁾, waarbij de pluriformiteitsnorm mijns inziens in het geding is.

CDA-politiek kenmerkt zich niet door principiële kleurloosheid, maar door een principieel hoog ontwikkelde visie op de overheidstaak: wij wensen op basis van geestelijke vrijheid een voorwaardenscheppend beleid dat mensen in staat moet stellen aan het cultuurvormings- en overdrachtsproces deel te nemen, vooral als men daartoe op eigen kracht niet in staat is. Deze keuze vóór pluriformiteit als norm voor het overheidshandelen berust in christen-democratische kring op een herijking van de eigen maatschappijvisie in het licht van het Evangelie. In een boeiend referaat op de studiekonferentie van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA inzake godsdienstbeleving van culturele minderheden toonde Hirsch Ballin aan dat, konform het Tweede Vaticaanse Concilie, de pluriformiteitsgedachte een uitwerking is van het respect dat wij voor andersdenkenden dienen te hebben, omdat ook zij 'beelddrager Gods' zijn³⁾. Daarmee wordt de christelijke overtuiging niet gelijk geschakeld met andere opvattingen, maar wel wordt afgewezen dat de overheid één opvatting voorschrijft. Dat over een dergelijke aanpak politieke consensus bestaat, stemt tot vreugde. Niet zozeer omdat deze op de alledaagse grondslag zou berusten, nl. het gebrek aan kunstkenners in de Kamer, zoals oud-staatssecretaris Van de Laar in de forumdiskussie schetste, maar omdat wij onze handen dicht mogen knijpen met een overheid die er niet op uit is ons te vertellen hoe wij ons cultureel hebben te ontplooien. Het doet toch merkwaardig aan in zulke omstandigheden met nostalgie te horen spreken over de houding die sommige ARP'ers voor de oorlog innamen. Overigens heeft De Boer in het groepsgesprek met oud-politici daarover verhelderende en rake dingen gezegd. Een eerste belangrijke konklusie uit het projekt is derhalve dat dit verouderde imago van de CD-politiek nu heeft afgedaan als wetenschappelijk interessante vraagstelling.

Cultuuruitingen en strafrecht

Deze discussie spitst zich niet alleen toe op de politieke, maar ook op de strafrechterlijke beoordeling van cultuuruitingen. Duidelijk is geworden dat de toetsing aan openbare orde en goede zeden praktisch niets meer voorstelt bij de rechter. Politiek was daarover ook al geen overeenstemming meer

te verkrijgen. Hans de Boer haalde eens het voorbeeld aan van een debatje met Joop Voogd, waarin laatstgenoemde te kennen gaf dat hij zelfs de vertoning van een film gebaseerd op 'Mein Kampf' niet zou willen verbieden, maar wel zelf buiten de bioscoop met een spandoek zou demonstreren. Men kan zich afvragen of de recent in PvdA-kring opduikende wens tot een verbod van de Centruumpartij niet wijst op een koerswijziging. In het aktuele kamerdebat over pornografie zien wij nog eenzelfde liberale toonzetting bij PvdA en VVD, zelfs tegen de weerstanden bij de vrouwenbeweging in. De vrouwen komen op voor een ethisch oordeel van de overheid inzake mensenwaardige behandeling van vrouwen. Het is een interessante vraag of er in een samenleving fundamentele principes zijn, waarover men het eens kan worden als grondslag voor een cultuurbeleid van de overheid en waarbij het strafrecht normerend is voor openbare cultuuruitingen. Is er nog wel sprake van een gemeenschappelijke cultuur wanneer dit niet zo is?

Of is het strafrecht niet het instrument waarmee die cultuur verdedigd zou mogen worden en zijn andere middelen daarvoor beter geschikt?

Het CDA neigt ertoe de overheid hier wel een normerende taak toe te kennen, zoals ook bij het pornografiedebat blijkt⁴⁾. Naar mijn mening ligt hieraan dezelfde norm ten grondslag als aan de bovenomschreven pluriformiteitsgedachte, te weten de mens als beelddrager Gods. Menselijke waardigheid dus, zowel als dragend motief voor een pluriform cultuurbeleid, als voor een strafrechterlijke normering van cultuuruitingen. Beinema wees er al eerder op, dat hoewel de cultuur zich inderdaad minder leent voor strafrechterlijk overheidsingrijpen dan andere terreinen, er toch situaties kunnen zijn waarin de menselijke waardigheid zo flagrant geschonden wordt, dat dergelijk ingrijpen gelegitimeerd is⁵⁾.

Ik ben benieuwd of op dit punt in de toekomst inderdaad politieke consensus afwezig zal blijven. Genoemde voorbeelden uit de PvdA wijzen erop dat er krachten werkzaam zijn, die tot herstel van een publieke moraal in ons land zouden kunnen leiden.

Perspektieven voor christen-democratisch □ kunstbeleid

Ook in andere opzichten heeft dit projekt duidelijkheid gebracht inzake een wetenschappelijke onderbouwing van het christen-democratisch kunstbeleid. Zo is nog eenmaal uitvoerig aan de orde gekomen dat het stijlbegrip van de oud-minister en godsdienstfenomenoloog Prof. G. van der Leeuw ons niet verder helpt en dat de UNESCO-definitie van cultuur maatgevend is voor het cultuurbeleid. Een zekere elitaire bevoogding inzake wat kunst is, welke ook

binnen de voormalige zuilen zeker voorkwam, behoort daarmee tot het verleden.

Tegelijk is duidelijk dat de overheid er goed aan doet zich te laten adviseren bij het kunstbeleid door mensen die binnen deze brede definitie van cultuur kunnen onderscheiden wat wel en wat niet als kunst door de overheid beschermd en bevorderd dient te worden. Enerzijds omdat wel degelijk een kwaliteits-toets in het geding blijft, al was het maar omdat de belastingbetaler daar recht op heeft, maar zeker ook omdat niet alle gebruik van artistieke technieken of communicatiemiddelen per definitie kunst is. Anderzijds om aansluitende bij de richting die Kassies in zijn WRR-studie⁶⁾ wijst en in aanmerking genomen wat De Boer daarover heeft gezegd, beter aansluiting te vinden bij subgroepen in de bevolking die tezamen onze culturele pluriformiteit uitmaken. Ook voor de Raad voor de Kunst zelf is het pluriformiteitskriterium bij haar samenstelling een wezenlijke zaak. Wat dat betreft is het merkwaardig dat bij de nieuwe samenstelling van de Raad eind zeventiger jaren verscheidenheid naar levensbeschouwelijke richting niet is toegepast, hoewel het wel in de wettelijke criteria was opgenomen, omdat men de moeite niet heeft genomen hiernaar te informeren⁷⁾.

Het zou goed zijn als de Raad eens omschreef wat de culturele pluriformiteit in ons land precies inhoudt en op welke wijze het kunstbeleid daarbij aansluiting kan zoeken. Ook voor de cultuurnota, die in ontwikkeling is, is dat een gewenste zaak. Het begrip wordt te verschillend geïnterpreteerd om nog richtinggevend te kunnen zijn.

De Boer schetst in zijn inleiding de grote mate van partikuliere verantwoordelijkheid in de kunstwereld. Uit een oogpunt van gespreide verantwoordelijkheid juicht het CDA dat toe. Tegelijk normeert hij wat daar gebeurt vanuit de begrippen rentmeesterschap en solidariteit.

In christen-demokratische kring is aansluitend op deze begrippen een gedachtenontwikkeling op gang gekomen die getypeerd wordt door de slogan 'van verzorgingsstaat naar verzorgingsmaatschappij'. Onze cultuur wordt daarbij getypeerd door ontzuiling en sekularisatie met als reactie daarop nieuwe waardepatronen die getypeerd worden met de trefwoorden: verstatelijking, een 'kwartaïr' levensgevoel, overheersing van het 'gelddenken' en individualisering⁸⁾. Deze culturele waarden worden gezien als een belangrijke oorzaak van de economische problemen waarin ons land zich bevindt. Men bepleit nieuwe oriëntaties: verdieping van het verantwoordelijkheidsbesef in de arbeid en in de bedrijven, ont-ekonomisering van de welzijnssector, herstel van zorgzame leefverbanden als gezin, kerk, school, buurt,

een minder star gelijkheidsstreven, vergroting van de toegankelijkheid van zingevende oriëntaties in de sfeer van de arbeid en de hulpverlening, de huisvesting en de gezondheidszorg. Konfrontatie van de samenleving met de verantwoordelijkheid die men heeft inzake werkloosheid, on-welzijn, in plaats van verstatelijking van deze vraagstukken.

De vraag is in hoeverre en hoe deze door christen-demokraten gewenste nieuwe culturele oriëntaties door kunnen werken in het cultuurbeleid. In een belangwekkende beschouwing in Bestuursforum van oktober bepleit Houben een gemeentelijk cultuurbeleid waarin prioriteit wordt gegeven aan organisaties en activiteiten die het op elkaar betrokken zijn van mensen bevorderen en aan een versterking van de levens- en wereldbeschouwelijke pluriformiteit in de culturele sektor⁹⁾. Wat kunnen wij ons daarbij voorstellen?

Op welke wijze kan het cultuurbeleid aansluiten bij activiteiten in de richting van arbeidsherverdeling, van vrijwillige ouderenzorg, van gast-ouderprojecten voor kinderopvang, van de bereidheid inkomen in te leveren opdat anderen van de vrijkomende arbeidstijd kunnen profiteren, van stervensbegeleiding in de gezinssituatie?

Men kent wel treffende voorbeelden van kunstuitingen in de sfeer van drugs-hulpverlening¹⁰⁾, een beeld van de barmhartige samaritaan op de binnenplaats van een ziekenhuis, etc. etc. Ook het 21-november-monument op het Museumplein in Amsterdam, het verzoek om een Allende-muurschildering in Purmerend en het homo-monument op de Westermarkt in Amsterdam duiden op nieuwe wereldbeschouwelijk geïnspireerde kunstuitingen.

Welke rol kan een overheid hierbij spelen? Enerzijds, dunkt me, is de instandhouding van een verscheidenheid aan opleidingsinstellingen van belang. Denk aan de christelijke academie in Kampen, die De Boer noemde in het groeps-gesprek. Anderzijds de beeldende kunstenaarsregeling teneinde een potentieel in stand te houden aan artistieke begaafdheid dat van de markt niet volledig kan bestaan. Ook het eigen opdrachtenbeleid kan zich richten naar deze eigentijdse oriëntaties. Ik denk ook aan de 1%-regeling voor non-profit-organisaties als scholen en ziekenhuizen. Ongetwijfeld zijn er meer instrumenten ter beschikking om in deze richting als overheid mogelijkheden te scheppen voor een veelzijdige cultuurontwikkeling. Daarnaast verder onderzoek te doen lijkt mij de belangrijkste vraag die uit het projekt 'Christendemokratie en kunstbeleid' naar voren is gekomen. ■

Noten

- 1) Diskussie over een theoretisch model van socialistische cultuurpolitiek, in: Sociaaldemocratie en cultuurpolitiek, Amsterdam 1982, p. 116 (Boekmanstichting).
- 2) Men denke aan het beleid met betrekking tot de omroep, (66k lokale omroep), de pers(wet), kunstwetgeving en een mogelijke cultuurnota en het WRR-onderzoek naar de basisvorming in het onderwijs.
- 3) E.M.H. Hirsch Ballin, De scheiding van kerk en staat, in: Christen-Democratische Verkenningen, mei, 1983, p. 276.
- 4) Vlg. ook wat De Boer en Van Hulst in het groepsgesprek zeggen over de afschaffing van de filmkeuring.
- 5) M. Beinema, Cultuur-gebruik van de gegeven ruimte, in: 100 jaar ARP, Franeker 1979, p. 175.
- 6) J. Kassies, Notities over en heroriëntatie van het kunstbeleid, Den Haag 1983.
- 7) Persbericht nr. 1999, Ministerie van CRM, Rijswijk, 30 augustus 1979, p. 4.
- 8) Werkloosheid en de crisis in onze samenleving, de samenhang tussen economie, cultuur en politiek, Den Haag 1984 (Wetenschappelijk Instituut voor het CDA).
- 9) Ph. Houben, De mogelijkheden en grenzen van een cultuurbeleid van de overheid, in: Bestuursforum, oktober, 1984.
In ditzelfde nummer staat een uitwerking van de christen-democratische cultuurpolitiek op het gemeentelijke vlak van de hand van A. Wibier, voorzitter van de werkgroep welzijnsbeleid van de CDA-Bestuurdersvereniging.
- 10) Drugs, het einde? Den Haag, 1983, pp. 27, 69, 85 (Wetenschappelijk Instituut voor het CDA).

□ PERSONALIA
VAN DE AUTEURS

Vincent van Alem studeerde politikologie aan de Universiteit van Nijmegen.

Hans de Boer, oud-minister van CRM en oud-voorzitter van de ARP, is burgemeester van Haarlemmermeer.

Hans van Dulken is als socioloog verbonden aan de Boekmanstichting.

Jan Kassies, oud-algemeen secretaris van de Raad voor de Kunst en directeur van de Theaterschool te Amsterdam, is thans directeur van het Instituut voor Theateronderzoek.

Kees Klop, is adjunkt-directeur van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA.

Pieter Ligthart is ekonoom en werkt bij de Boekmanstichting.

Jan Rogier is directeur van de Boekmanstichting.

Ad Strijers studeert politikologie aan de Universiteit van Amsterdam en is redakteur van de Kunstenkrant.

Willem Woudenberg, politikoloog, is als stafmedewerker verbonden aan de Federatie van Kunstenaarsverenigingen.

GEANNOTEEERDE LITERATUURLIJST

DOOR TINEKE PRONK EN INEKE VAN HAMERSVELD

- Onderstaande lijst bevat een keuze uit artikelen die tussen 1945-heden zijn verschenen in aan de ARP/CHU/KVP en het CDA gelieerde bladen, aangevuld met enkele rapporten en boeken, een enkele maal van ouder datum dan 1945 zoals de beschouwingen over calvinisme en kunst van Abraham Kuyper die rond de eeuwwisseling zijn gepubliceerd.

In de lijst zijn alleen bijdragen opgenomen die in hun algemeenheid ingaan op (problemen inzake) het christelijke kunst- en cultuurbeleid in Nederland, commentaar leveren op uitspraken over cultuur in ontwerp- en beginselprogramma's of het cultuurbegrip op een theoretisch-filosofische wijze aan de orde stellen. De publikaties zijn, per partij, chronologisch gerangschikt.

Artikelen die het buitenlands cultureel beleid of het specifieke beleid binnen een bepaalde kunstdiscipline betreffen, zijn buiten beschouwing gelaten. Zij worden echter wèl opgenomen in Keuzelijst 3, een ca. 200 geannoteerde titels omvattende literatuurlijst van de Boekmanstichting over aspecten van christen-democratische kunst- en cultuurbeleid.

Naast de in deze lijst genoemde literatuur bevat Keuzelijst 3 publikaties over thema's die binnen de genoemde partijen een belangrijke rol hebben gespeeld of spelen. Een aantal willekeurige voorbeelden ter illustratie: de taak van de overheid inzake subsidiëring van kunsten, musea en monumenten, het hanteren van ethische en/of esthetische normen bij de beoordeling van kunst, filmkeuring, lektuurvoorziening, cultuurspreiding, kunstbe-schouwing, kunstbeleid als onderdeel van sociaal-cultureel beleid, het cultuur-begrip en de Bijbel als bron van inspiratie voor de kunstenaar.

ARP

Kuyper, A.

Het calvinisme en de kunst; rede bij de overdracht van het rectoraat der Vrije universiteit op 20 oktober 1888.

Amsterdam, Wormser, 1888, 87 blz., lit.opgn.

De betekenis van het calvinisme voor de kunst dient niet zo zeer in de kunst te worden gezocht, als wel in de geestesrichting zelf van het calvinisme, voorzover deze de onderstellingen en verschijnselen beheerst, waardoor wezen en werking der kunst, en de aard van 'het schoon' dat haar sfeer is, bepaald wordt. In dit verband wordt een korte schets gegeven van de esthetische achtergrond van de Bijbel, terwijl tevens wordt ingegaan in welke verhouding deze schriftuurlijke premissen voor de esthetiek tot haar jongste wijsgerige ontwikkeling staan. Gekonkludeerd wordt, dat Calvijns formeel beginsel hem niet

bond aan een wereldbeschouwing, die akosmisch de kunst uitsloot, en integendeel een ontologie en kosmologie te zijner dienste stelde, waarin het rijk van het Schone eer van Godswege had. Vervolgens ondervraagt de auteur materieel de karak-
tertrekken van het Calvinisme, om na te gaan in hoeverre deze de ontwikkeling van het kunstleven in de hand werkten of inwerkten op zijn verloop. Hij stelt samenvattend dat het calvinisme o.a. de kunst aan zichzelf hergaf, voor de kunst een tot dusver ongekende wereld in het gewone burgerleven ontsloot en voor de schoonheid in het schijnbaar nietige het oog van de kunstenaar opende. Ten slotte volgt een aparte bespreking van de dichtkunst, waarbij het vraagstuk van de calvinistische stijl wordt behandeld.

Kuyper, A.

Het calvinisme; zes Stone-lezingen, in oktober 1898 te Princeton (N.-J.) gehouden. Amsterdam, Hóveker & Wormser, 1898. 197 blz., lit. opgn.

Tekst van zes lezingen, t.w.: het calvinisme in de historie, het calvinisme en de religie, de staatkunde, de wetenschap, de kunst, en de toekomst. M.b.t. kunst wordt, in een poging de betekenis van het calvinisme voor de kunst te beoorde-
len, ingegaan op de vragen: 1. waarom het calvinisme geen eigen kunststijl mocht ontwikkelen; 2. wat uit zijn beginsel voor het wezen der kunst voort-
vloeit; en 3. wat het feitelijk voor de bloei der kunsten gedaan heeft. Ondanks het ontbreken van een calvinistische kunststijl is het bestaansrecht van een christelijke kunst niet ontkend: het christelijke of calvinistische der kunst ligt in de geest die uit haar werk spreekt, en niet in een eigen stijl.

Kuyper, A.

De gemeene gratie in wetenschap en kunst.

Amsterdam, Hóveker en Wormser, 1905. 87 blz. (In: Kuyper, A. De gemeene gratie. Dl. 3).

Het onderwerp kunst vraagt een afzonderlijke bespreking, zo stelt de auteur, temeer omdat de waardering ervan op godsdienstig gebied zeer uiteenloopt en met name voor gereformeerden schijnbaar is uitgelopen op veroordeling en uitbanning. Hij schetst vervolgens de relatie tussen religie en kunst (waarbij o.a. wordt gesteld 'dat het huwelijk tussen de kunst en de religie in de aard zelf van alle afgoderij ligt') en poogt antwoord te geven op de volgende vragen: Wettigt het verloop van de geschiedenis der kunst de konklusie dat de kunst veroordeeld is, en van de zijde der geestelijk gestemde christenen gezien kan worden als een te bestrijden kwaad?; indien men aan kunst een zelfstandig bestaan kan toekennen, welke opvatting dient men dan van het schone en in verband hiermee van de kunst te hebben?; bestaat het schone al dan niet ook in het geestelijke?; wat is de betekenis van de kunst voor het Koninkrijk der hemelen?

Tuinen, S. van.

Actieve cultuurpolitiek?

AR-staatkunde 18 (1948) 6, 161-168

Referaat, op 24 september 1947 gehouden voor de Vereniging van AR-burgemeesters, wethouders en gemeentesecretarissen 'Groen van Prinsterer'. Het AR-standpunt over cultuurpolitiek wordt geformuleerd aan de hand van de PvdA-opvattingen over actieve cultuurpolitiek; christenen hebben een cultuurtaak, maar verkeren in een cultuurkrisis. Actieve cultuurpolitiek ligt in de lijn van totalitaire staatsopvattingen. Het begrip actieve cultuurpolitiek bij de PvdA betekent: 1) cultuur in engere zin zoals kunsten, musea, stedenbouw, sport, onderwijs, (jeugd)vorming, gezinsleven, sociaal werk e.d.; 2) 'kunst is zaak van het gehele volk en, daar aan de Overheid de zorg voor het welzijn is opgedragen, is kunst Regeringszaak bij uitnemendheid' (Van der Leeuw); 3) de post kunst moet gelijk aan andere posten, zoals bv. defensie, worden gesubsidieerd: geen snellere en onevenredig grote bezuinigingen op culturele zaken. Van Tuinen: 'geen overheid kan regeren in deze zondige wereld zonder behoorlijke zwaarmedmacht' (defensie); 4) cultuurspreiding, een sterk sociale politiek'. Van Tuinen: het sociale en het staatkundige dreigen bij een dergelijke politiek verstrengeld te raken. Samengevat betekent actieve cultuurpolitiek dat de overheid moet

stimuleren, koördineren, subsidiëren, conserveren en controleren. Volgens Van Tuinen loopt daarbij de 'soevereiniteit in eigen kring gevaar', d.w.z. handhaving van de onderling sterk verschillende structuurprincipes in bv. kerk, staat, gezin of bedrijf.

Tuinen, S. van.

Actieve cultuurpolitiek? (vervolg)

AR-staatkunde 18 (1948) 7, 193-205

De AR-houding tegenover actieve cultuurpolitiek moet worden bepaald door opvattingen over de (beperkte) taak van de overheid. Deze wordt begrensd door soevereiniteit in eigen kring en afweging van algemene (rechts)belangen. Gemeenten hebben binnen die grenzen een actieve taak inzake de behartiging van gemeentelijke cultuur en cultuur in de gemeente. Actieve cultuurpolitiek behelst het scheppen van voorwaarden voor en controleren van cultuur. Het gaat hierbij o.a. om leeszaalwerk, dansen, zondagsrust, schouwburgen, goede zeden, sportterreinen, onderwijs. De gemeentelijke overheid heeft niet het recht een geleide politiek voor cultuur te voeren, m.a.w.: geen toneelsubsidies, geen coördinatie van jeugdvorming, geen gemeentelijke bioskopen. De bemoeienis met cultuur moet echter geïntensiveerd worden naarmate de cultuur in een gemeente zich meer tot gemeentelijke cultuur ontwikkelt. De bevordering van burgerzin is hiervoor essentieel. Instrumenten zijn goede perscontacten, uitreiking van medailles en prijzen, oprichting van (oorlogs-)monumenten en oudheidskamers, bescherming natuurschoon e.d. In AR-kring miskent men te zeer de waarde van cultuur, betoogt Van Tuinen. De beschaving is bankroet, door ontkerstening is er sprake van een cultuurfiasko. Actieve cultuurpolitiek is hiervoor geen oplossing; christelijke cultuur kan men niemand opdringen.

Buitendijk, W.J.C.

Calvinisme en kunst in de huidige tijd.

Ontmoeting 3 (1948/1949), 365-377

Tekst van een lezing gehouden op de Pinkster-konferentie te Woudschoten, 15 mei 1948. Wie een calvinistische kunstleer wil opbouwen, zal in de prolegomena daarvan drie karakteristieke elementen van het typisch gereformeerde geloofsleven moeten opnemen: de leer van God als soeverein heerser over Hemel en Aarde; de mens als individu en uitverkorene van God en de mens als lid van de gemeenschap, ('in de kring van het genadeverbond'). Voor een calvinistische kunstleer betekent dit, dat de kunstenaar vóór alles God in zijn/haar kunst eert, met zijn artistieke gaven ter ere van God tot het uiterste woekert en de stem tracht te zijn van de lijdende, strijdende en belijdende verbonds-gemeente. Vanwaar dan die schraalheid en dorheid van de calvinistische kunst? Volgens Buitendijk ligt de oorzaak in botsende denkschema's van het calvinisme: enerzijds de eis Christus op alle cultuurterreinen te eren, anderzijds zodanige eisen aan die cultuur (nuchterheid en zakelijkheid, geen droom, illusie, speelsheid) dat de kunst erbuiten valt. Door deze ascetische, anti-romantische houding is men blijven stilstaan vóór de jaren Tachtig en heeft de aansluiting met de moderne opstandig geachte kunst gemist. Calvinistische avantgarde is niet ondenkbaar als de Reformatie de levenshouding van de kunstenaar bepaalt en deze zich als kind van de tijd aansluit bij (recente) ontwikkeling in de kunst. Schrijver acht 'het leven in al zijn openbaringen object voor de kunst'. Goede voorlichting aan het publiek is daarbij van belang. Wat betreft het vormaspect van kunst: het calvinisme heeft geen eigen stijl voortgebracht, de voorkeur voor de classicistische stijl is ongemotiveerd: stijlvormen ontwikkelen zich langs eigen esthetische lijnen, los van hun heidense of zondige oorsprong en kunnen gevuld worden met een nieuwe inhoud. 'Er is geen kunststijl in zichzelf zondig'.

Buitendijk, W.J.C.

Universiteit en kunst; referaat gehouden op de bijeenkomst van de civitas der Vrije universiteit te Oosterbeek, 16 september 1949.

(Kampen), (Kok), 1949. 19 blz.

Overdr.uit:Bezinning 4(1949),(dec)342-358

De auteur gaat in op de plaats van de kunst in het geheel van de protestants-christelijke samenleving en konstateert,dat er theoretisch voor de kunst in alle cultuurstudies van calvinistische huize een plaats is ingeruimd.Echter: de betrekkelijk geringe belangstelling die er buiten calvinistische kring is voor alles wat met kunst samenhangt is groot in vergelijking met de belangstelling binnen die kring.In dit verband wordt gesproken,niet alleen van cultuurvijandschap,maar vooral van cultuurvervreemding en wanbegrip.Uitgaand van een onlosmakelijke vervlechting van kunst en maatschappij,wordt gekonkludeerd tot een nauwe relatie tussen kunst en wetenschap,de geleerde en de student,kortom:de universiteit.Voor een moderne literator,die wat betekenen wil,is een universitaire(of daarmee vergelijkbare)opleiding onmisbaar,zo wordt gesteld. Dat dit in calvinistische kring zelden of nooit het geval is,is een symptoom van de al genoemde culturele achterstand.De schrijver zet uiteen hoe de Vrije universiteit een bijdrage zou kunnen leveren aan het inhalen van die achterstand.

Waterink,J.

Het vraagstuk'cultuur'.

Bezinning 5(1950)9(sept)241-252

De cultuur is in een impasse geraakt;culturele vorming is niet langer inzicht in de totaliteit van het menselijk kennen en de mogelijkheid tot cultuurbeleving,maar duidt op specialisatie.Spreken over het wezen van de cultuur,de wetenschap en de kunst impliceert echter-opnieuw-beschouwing van alle aspecten van het leven.Cultuur is tweeledig:aktiviteit en resultaat van die aktiviteit.Het doel van alle cultuur,wetenschap en kunst is de mens te laten ervaren en genieten(middel-doel)en in het werk de Schepper te verheerlijken (eind-doel).Wordt het middel-doel niet bereikt,dan kan ook het eind-doel niet worden bereikt.Cultuurprodukten kunnen op zichzelf niet zondig zijn,alhoewel bepaalde produkten tot zonde kunnen verleiden,als er iets dat'gerechtigheid'mist in tot uitdrukking wordt gebracht.Alleen de mens kan gerechtigheid hebben of missen en zondigen.Wanneer een kunstenaar iets anders in zijn werk legt dan'naar aard en wezen in de schepping aanwezig is',wordt het on-cultuur. Alles wat beantwoordt aan de waarheidsnormen en uitdrukking geeft aan de kosmische werkelijkheid,is cultuur;alles wat echte cultuur is,valt samen met christelijke cultuur.Wie daaron over een afzonderlijke christelijke cultuur,wetenschap en kunst spreekt,kapituleert voor het humanisme en paganisme.

Waterink,J.

Het vraagstuk'cultuur'II.

Bezinning 5(1950)10(oct)273-280

De term christelijke wetenschap of kunst is overwegend te gebruiken als historisch gegeven.De eerste kunstuitingen van de christenen van het Nieuwe testament worden christelijke kunst genoemd als tegenstelling tot andere kontemporaine kunstuitingen.In het bijvoeglijk naamwoord'christelijk'wordt een nieuw,tot dusver vreemd,aspect van het leven tot uitdrukking gebracht.Christelijke wetenschap heeft slechts betrekking op een deel van de formele houding van wetenschappers:formele erkenning van de Schrift behoeft,als gevolg van de verschillende interpretaties van de Schrift,niet per definitie tot juiste wetenschappelijke resultaten te leiden.Voor christelijke kunst en cultuur geldt hetzelfde.Er is veel kunst die niet(de gedachte van)het Evangelie verbeeldt,noch uitgesproken pervers(slecht)is.Het objekt van een kunstwerk bepaalt niet het(christelijke)karakter ervan:het kan technisch een slecht kunstwerk zijn of op zondige wijze een religieus onderwerp uitbeelden.De vraag of de kunstenaar christen is,bepaalt evenmin of het om een'waar kunstproduct'gaat.Voorop staat wat de kunstenaar wil uitdrukken en welke vormen hij daarvoor kiest.Deze worden bepaald door religieuze,sociale,lokale en individuele factoren.

Waterink, J.

Het vraagstuk 'cultuur' (slot).

Bezinning 5(1950)12(dec)361-368

Laatste deel van een serie beschouwingen over christelijke cultuur, ditmaal toegespitst op culturele opvoeding. In de christelijke culturele opvoeding dreigen twee ernstige gevaren, zo meent de auteur: 1) het dualisme; 2) dat men op het zgn. niet christelijke terrein geen normen heeft. In dit verband wordt speciale aandacht geschonken aan de vraag in hoeverre de culturele opvoeding kan gedogen, dat alles en allerlei aan kinderen wordt meegegeven als zgn. cultuurbezit, dat in wezen de toets der cultuurkritiek niet kan doorstaan. In het algemeen gesteld: de antithese in het leven dient gehandhaafd te worden, en deze antithese komt uit op elk gebied waar de mens normatief gaat handelen, d.w.z. overal waar de mens richting wil geven aan het leven en dus ook overal waar de mens aan de werkelijkheid iets wil veranderen.

Spier, J.M.

Calvinistische cultuurbeschouwing.

Bezinning 6(1951)9(sept)232-239

Vervolg op de artikelenserie 'Het vraagstuk cultuur' van prof. dr. J. Waterink (Bezinning, 1950), dat ten doel had de meningen over het probleem van de cultuurbeschouwing en cultuurwaardering in calvinistische kring uit te lokken, opdat er een 'communis opinio' zou groeien. De auteur is het niet eens met de opvatting van prof. Waterink, dat verkeerde wetenschap, kunst of cultuur geen cultuur zouden zijn; dat men het kan aanduiden als 'on-cultuur'. Bovendien is hij het oneens met de stelling, dat alle cultuur-objekten op zichzelf niet zondig zouden zijn; dat zij-zolang zij niet door mensen gebruikt worden-religieus neutraal zouden zijn. Er zijn naar zijn mening twee culturen, die diametraal tegenover elkaar staan, gescheiden door de religieuze antithese. Er is geen cultuurtotaliteit, die alles wat cultuur is in zich besluit. Wat betreft cultuurprodukten die religieus-neutraal zouden zijn: deze redering gaat wel op bij gebruiksvorwerpen e.d., maar geldt niet voor cultuurgoederen als een slechte film, een onredelijk boek etc. Die zijn namelijk in zichzelf reeds slecht; en moeten als zodanig beschouwd of (ten goede) gebruikt worden.

Ooms, J.W.

Kunst en overheid.

AR-staatkunde 21(1951)12, 396-401

De overheid is geroepen de kunsten materiële steun te verlenen voor zover dit noodzakelijk is en voor zover die kunst bijdraagt tot het vervullen van de roeping die de mens heeft. Aanmoediging van de overheid, in welke vorm dan ook, moet achterwege blijven indien door de kunstbeoefenaars morele en zedelijke normen worden aangetast.

Kooij, T.P. van der.

Maatschappij en cultuur.

AR-staatkunde 21(1951), 303-313

De populaire opvatting van cultuur als een 'proces van gestadig voortgaande geestelijke ontwikkeling van een persoon, van een volk of van de mensheid als geheel' impliceert dat wetenschap, kunst en samenleving de speciale terreinen van cultuur zijn. Van der Kooij acht deze opvatting onjuist, hij sluit sektoren uit. Of een prestatie cultureel relevant is hangt niet af van de soort, maar van de kwaliteit ervan. De schrijver signaleert cultuurpessimisme, en verklaart dit uit de ontwikkeling van het kapitalistische stelsel dat het economische proces als autonoom beschouwt en gebaseerd is op een ongebonden winstprincipe en een maximale winstrentabiliteit. De tweede oorzaak is het rationalisme dat net als het kapitalisme wortelt in het verlaten van christelijke normen. Een proces van atomisering en massificering van het individu is het gevolg: verzakelijking, verlies van gemeenschappelijk normbesef en niet langer vertrouwen in het gezag. Kunstenaars, profeten en geleerden kunnen idealen van

schoonheid, goedheid, waarheid en gerechtigheid nieuw leven inblazen. Omdat de mens in de cultuur zijn/haar idealen formuleert, is de culturele beslissing allereerst een keuze voor normen en wordt daardoor een beslissing van religieuze aard. Alleen de normen, die God in zijn woord geopenbaard heeft, geven vastheid en harmonie aan de ontwikkeling der cultuur en bevrijden de mens van zijn gevoelens van onzekerheid, onveiligheid en minderwaardigheid. De economische orde ligt in de culturele orde besloten.

Waterink, J.

Begrips- en normen-bepaling in de cultuurtheorie.

Bezinning 7(1952)5(mei)117-127

Reaktie op het artikel van Ds. J. M. Spier, 'Calvinistische cultuurbeschouwing' in Bezinning 6(1951)9(sept). De centrale stelling van Spier is, dat er twee culturen zijn, die diametraal tegenover elkaar staan, gescheiden door een antithese. Hij konkludeert hieruit, dat de functie die een ding heeft in een zekere cultuur bepalend is voor de vraag of het op zichzelf verwerpelijk is of niet. Dit laatste aanvaardt de auteur van dit artikel niet; hij toont dit aan de hand van een aantal bijbelse en praktische voorbeelden aan. Tevens gaat hij in op de vragen of (in dit geval) een boek als zodanig zondig kan zijn en of een liederlijk boek (naar zijn inhoud) nu echte cultuur kan zijn. Op beide vragen antwoordt Spier bevestigend. Waterink poogt aan te tonen, dat deze stellingname niet houdbaar is: in de cultuurbeschouwing is het ethische oordeel niet los te maken van het esthetische. Vervolgens schetst hij de grondslag van de calvinistische visie op het esthetische probleem.

Waterink, J.

Nog eens over cultuur.

Bezinning 7(1952)6(jun)141-147

Algemene beschrijving van de cultuurbeschouwing van de schrijver, als vervolg op zijn artikel Begrips- en normen-bepaling in de cultuurtheorie (Bezinning 7(1952)5(mei)), een reaktie op 'Calvinistische cultuurbeschouwing van Ds. J. M. Spier in Bezinning 6(1951)9(sept)'. Spiers stelling, dat dwalende wetenschap toch echte wetenschap is (hoewel niet wáár) heeft als bezwaar dat het waarheids-element in de wetenschap wordt losgelaten. Er is dan sprake van namaak-wetenschap: de methode van de wetenschap is gebruikt, maar het resultaat is geen wetenschap. De vraag of iets cultuur is, en of iets wetenschap is, is afhankelijk zowel van de formele als van de materiële structuur. Cultuur is aktiviteit en resultaat van aktiviteit. De aktiviteit is gericht op het tot expressie brengen van de gave van God in een zodanige vorm, dat mensen die tot eer van God kunnen beleven en genieten. Cultuurprodukten, die dus geen scheppingsgegeven tot uitdrukking brengen, maar die alleen maar expressie zijn van zondige neigingen van mensen, zijn geen cultuur maar on-cultuur.

Diemer, E.

Overheid en cultuur; kunst gedijt alleen in een vrije geestesontwikkeling.

Nederlandse gedachten 13(1957)16(20 apr)6-7

Bijdrage aan een serie artikelen over het nieuwe beginsel-programma van de ARP, waarin o.a. gesteld wordt, dat 'de cultuur opkomt uit een geestelijke wortel'. Kunst is in de volle zin van het woord levensbeschouwing, het is een daad van de mens en van de menselijke persoonlijkheid. In het beginselprogramma staat dan ook voorop, dat het element van de vrijheid hier zò belangrijk is, dat de cultuur alleen kan gedijen in een vrije geestesontwikkeling. Voor de overheid betekent dit de plicht van een zekere ingetogenheid en reserve: de staat kan de cultuur niet beheersen. Wel is aanmoediging en steun noodzakelijk. Aan de orde komen in dit verband ook cultuurpolitiek en cultuurspreiding: geen aktieve cultuurpolitiek, geen cultuurpolitiek, wèl een politiek, óók met betrekking tot de cultuur. De calvinist, zo wordt besloten, gaat steeds meer inzien dat onthouding niet altijd de hoogste wijsheid is, en dat hij/zij hier juist een eigen levensstijl kan indragen.

Tuijl, Th. van.

Wat volgt er uit het christelijk-zijn van cultuur?
Bezinning 12(1957)5, 285-297.

Vervolg op de polemiek Waterink-Spier over het probleem 'christelijke cultuur', met het doel aan te tonen dat beide meningen tot een synthese zijn te brengen. Na kort in te gaan op de vraag wat nu het christelijke is van christelijke cultuur, wordt zowel de opvatting van prof. dr. J. Waterink als die van J. M. Spier geschetst. Vervolgens wordt de mogelijke synthese van beide standpunten aangegeven. Uitgaande van het hypothetisch standpunt dat christelijke cultuur mogelijk is, komt de auteur tot 3 konklusies, die hij ieder voorziet van een toelichting: 1. Er bestaat slechts één cultuur en er bestaan (twee) soorten culturen; 2. Zoals de christelijke cultuur betrokken is op God in Christus (de goedheid, schoonheid, waarheid), wijst de niet-christelijke cultuur altijd heen naar een of andere afgod; en daar een afgod een gehypotaseerde macht of beginsel der schepping, m.a.w. een schepsel, is, openbaart hij nog iets van God de Schepper en is daarom betrekkelijk goed, schoon en waar; 3. Slechts de (voltooid) christelijke cultuur, wetenschap en kunst zijn volkomen objektief bepaald, d.w.z. hebben de te bewerken stof vervormd volgens normen aan die stof zelf ontleend, alle niet-christelijke cultuur, wetenschap en kunst zijn altijd op een of andere wijze subjektief gekleurd, hebben de gegeven stof ook bearbeid volgens beginselen vreemd aan haar wezen.

Tuinen, S. van.

Cultuur en politiek; een oriëntatie.

Kampen, Kok, 1958. 10 blz., lit. opg. (In: Bene meritis; bundel opstellen uit dankbaarheids opgedragen aan doctor Johannes Schouten, ere-voorzitter van de ARP, ter gelegenheid van zijn vijf en zeventigste verjaardag, blz. 85-94).

Naar aanleiding van een citaat aangaande het onderwerp cultuur en politiek uit de maidenspeech van Jan Schouten (bij de behandeling van de begroting van O, K en W. in 1919), wordt dit vraagstuk opnieuw behandeld: wat verstaat men onder cultuur en kunst en wat dient de omvang en het karakter te zijn van de overheidstaak in deze? De schrijver constateert een verschuiving binnen de antirevolutionairen en ook de christelijk-historischen in de richting van het voeren van kunstpolitiek: een opmerkelijke verandering sinds Jan Schoutens maidenspeech in 1919.

Tuinen, S. van.

Kunstpolitiek in gewest en gemeente.

AR-staatkunde 28(1958), (mei) 132-147

Vervolg op Cultuur en politiek (In: Bene meritis, blz. 85-94). Van oudsher benadrukt de AR het belang van regionalisme, kleine gemeenschappen (en van decentralisatie, een oud ARP-adagium). De aard, traditie en structuur van de kunsten en kunstbeoefening is ongelijk. Hieruit vloeit een ongelijksortige behandeling in de kunstpolitiek voort. Gewest en gemeente kunnen op velerlei wijzen kunstpolitiek voeren, direkt of indirekt: aankopen, prijzen, opdrachten, prijsvragen, opleidingen, bouw en soms exploitatie van zalen, tentoonstellingen, beurzen, subsidies. Het culturele leven in gewest en gemeente wordt bedreigd: door kennismaking met 'hoge kunst' wordt de amateuristische kunstbeoefening minder gewaardeerd en beoefend. Om deze te bewaren en te ontwikkelen, moet zij door beroepskunstenaars (zelden woonachtig op het platteland), voorlichting op artistiek gebied en vorming van de smaak gemoderniseerd worden. Om te voorkomen dat de protestantse levensstijl en signatuur van ons volksleven steeds zwakker wordt, moet de ARP zich met kunst bezighouden: kunst zal n.l. het volkskarakter sterker gaan bepalen dan voorheen. Er zijn drie arbeidsterreinen: de kunstbegeleiding van eigen activiteiten, het bewaren van historisch bezit, het beoefenen van kunst door particulieren. Het is wenselijk dat de gemeenten een cultuurfonds voor incidentele kunstmanifestaties instellen, gecontroleerd door de kolleges van Gedeputeerde staten en B&W, eventueel terzijde gestaan door een advieskommissie. Gewestelijke en particuliere fondsen zijn evenzeer belangrijk. AR-kunstbevordering door de instelling van culturele afdelingen op griffie en

gemeentesekretarie, gewestelijke en gemeentelijke diensten wordt afgewezen: kunst en kunstenaar moeten hun vrijheid tegenover iedereen en alles bewaren. De burgerij moet zelf verantwoordelijk zijn in eigen stichtingen, commissies, fondsen e.d. Konsumptie dient o.a. via het kunstonderwijs, dat gespreid moet worden, te worden gestimuleerd. Voor cultuurspreiding (funktioneel, regionaal-territoriaal, religieus, sociaal) is een goede financiële politiek van belang, met name door gewesten en gemeenten. De rijksoverheid heeft een beperkte aanvullende taak. De instelling van cultuurraden in gewest en gemeente kan wenselijk zijn.

Diepenhorst, I.A.

Overheid en cultuur.

Kampen, Kok, 1958. 19 blz., lit. opgn. (In: Diepenhorst, I.A. Christelijke politiek, blz. 242-260)

Na een omschrijving van het cultuurbegrip, zich toespitsend op de Nederlandse cultuur, en na het aangeven van een relatie tussen cultuur/culturele werkzaamheid en de Bijbel, konkludeert de schrijver, dat het scheppen en bevorderen van cultuur tot de belangrijkste taken behoort, die de mens is opgelegd. Er ontstaan problemen als men vraagt naar de bemoeienis van de overheid met cultuur. Intensievere betrokkenheid heeft het gevaar dat de overheid de cultuur wenst te beheersen en dat daarbij zij haar eigen normen hanteert. Echter: sterke cultuuronthouding van staatswege kan ernstige gevolgen hebben; de overheid kan niet dan tot grote schade van de nationale gemeenschap en van zichzelf a-cultureel zijn. Echter: op welke wijze zal zij nader het culturele leven behartigen? Houvast biedt hier de wetenschap van de verbondenheid aan de wet van God. Verscheidenheid in opvatting wordt het beste gegarandeerd, als zich in verschillende cultuurkringen lichamen vormen, zonodig door toedoen van de overheid, die adviseren en die bij de staat de hun ter harte gaande belangen voordragen. Zij kunnen dit met groter deskundigheid doen dan de overheid zelf. Wanneer bij de beslissing of de staat bepaalde culturele activiteiten zal vergemakkelijken of mogelijk maken, enerzijds aan de normen der behoorlijkheid, anderzijds aan de eisen om te ontwikkelen wat hulp nodig heeft en tenslotte ook aan de plicht zich niet aan geestelijk imperialisme schuldig te maken, wordt recht gedaan, behoeft het in concreto te voeren beleid niet zo lastig bepaalbaar meer te zijn.

Rookmaaker, H.R.

Kunst en amusement.

Kampen, Kok, 1962. 177 blz., afbn., schema's.

Richtlijnen voor de beoordeling van werkelijke kunst en van waar amusement, aan de hand van analyses van verschillende kunst- en amusementsuitingen van allerlei genre. Daar toe wordt ingegaan op de betekenis van kunst en amusement in het mensenleven (normen in de keuze van amusement, de betekenis van kunst in het leven, het kunstwerk in zijn relatie tot de werkelijkheid etc.), de relatie tussen kunst en levens- en wereldbeschouwing, normen voor kunst en amusement (waarheid, waardigheid, rechtvaardigheid, reinheid, welluidende, deugd of dat wat lof verdient), en normen in de omgang met kunst (de wijze waarop concreet geoordeeld kan worden, de onmogelijkheid van het geven van voorschriften, de reden van het zich bezighouden met kunst en amusement etc.).

Tuinen, S. van.

Overheid en cultuur (artikel 12).

Aalten, De Graafschap, 1964. 11 blz. (In: Anti-revolutionair bestek; toelichting op het beginsel- en algemeen staatkundig program van de Anti-revolutionaire partij, blz. 169-179).

Toelichting op artikel 12: Overheid en cultuur, uit het Beginsel- en algemeen staatkundig program (1961). Opname van dit artikel was een belangrijke nieuwe ontwikkeling: tot dan toe bestond er slechts een artikel over onderwijs. Het artikel, voorbereid in enkele delen van zijn formulering door de leidraden voor een gemeente- en provincieprogram, vat de ontwikkeling over de cultuur-

politiek in antirevolutionaire kring samen. De auteur tracht een verklaring te zoeken voor het feit dat er in het verleden zo goed als geen uitspraken over cultuurpolitiek werden gedaan, en bespreekt vervolgens, o.a. aan de hand van een aantal citaten, de verschillende onderdelen van het artikel. Daarin wordt o.a. gesteld dat het beleid der overheid behoort te zijn gegrond op de erkenning dat alle cultuur uit een geestelijke wortel opkomt en slechts in vrije geestesontwikkeling kan gedijen. De overheid dient derhalve niet leidend op te treden, maar te volstaan met het scheppen van ruimte voor de ontplooiing van het culturele leven en het aanmoedigen en steunen daarvan. Tevens dient zij, ook op cultureel gebied, alles te weren wat strijdt met de openbare orde en goede zeden.

Rookmaker, H.R.

De kunstenaar een profeet? Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Faculteit der Letteren aan de Vrije universiteit van Amsterdam op vrijdag 28 mei 1965.

Kampen, Kok, 1965. 31 blz., lit. opgn.

De ideeën over kunst in protestants-christelijke kring. De spreker meent, dat er niet veel is geschreven en nog minder creatief is geprotesteerd op dit gebied. Het gaat dan ook om de vraag wat men heeft gedacht over kunst: heeft men de kunst een hoge plaats toegekend? Schrijver meent dat de kunstenaar als profeet zeker in onze eeuw een zeer levende gedachte is. Geheel nieuw is daarbij de idee dat de kunstenaar zijn tijd uitdrukt, interpreteert, een profeet is in die zin, dat hij, met zijn kunstenaarsziel, eerder dan anderen aanvoelt wat het eigenlijke en wezenlijke is, en zo ook kan aangeven welke kant het in de toekomst op zal gaan. Tevens is hij daarbij de niet-kunstenaars vóór, en daarom begrijpen wij de nieuwste kunst niet. Hoewel het kunstwerk zinvol is als zodanig, is het toch niet autonoom, omdat het zijn zin niet in zichzelf kan vinden. Het is er, omdat het behoort tot het geschapene, en daarin een eigen zinnvolle plaats heeft toegewezen gekregen. Zijn genormeerdheid wijst heen naar de Normgever, en is daarom niet los van het tweede gebod: de liefde tot de naaste.

Rijnsdorp, C.

Cultuurproblemen? De cultuur is zelf het probleem!

AR-staatkunde 40(1970), 405-412

Als politikus wordt men hedentendage gekonfronteerd met een aantal cultuurproblemen: sociologisch gezien met massifikatie, verstedelijking en een overheersende rol van de techniek; theologisch gezien met ontkerstening en sekularisatie; cultuurhistorisch gezien met het verlies van de Europese hegemonie: de Westerse elitecultuur, die teruggaat op de Renaissance en de Romantiek, brokkelt af; en er is sprake van een diepgaand generatieconflict, huidige jongeren zijn sterk anarchistisch ingesteld. Er is sprake van een overgangperiode. De Tweede Wereldoorlog heeft een geestelijke verschuiving, met als gevolg een breuk in de continuïteit, teweeggebracht. In de kunsten heeft deze ontwikkeling een verschuiving van het schone (veelal met een religieus accent) naar het waarachtige, eerlijke teweeggebracht. De menselijke vervreemding van zichzelf en zijn/haar maatschappelijke idealen vormt een belangrijk na-oorlogs thema. Door permanente veranderingen in de cultuur kan de overheid moeilijk uitgaan van een vaststaand cultuurmodel. De ARP heeft bij de bepaling van een eigen standpunt bovendien het probleem van huis uit een 19e eeuwse stempel te dragen: een ingebouwd puritanisme en trekken van piëtisme, de opesing van cultuur ter ere van God en een christelijk aanspreekbaar Nederland. De ARP dient zich te baseren op de protestants-christelijke religie. Christen-zijn kan op 2 manieren: traditioneel (door zich te konformereren aan de traditionele christelijke beschaving) of kritisch (door radikaal terug te gaan op het evangelie).

Rijnsdorp, C.

Christendom en kunst.

Informatie 6(1975), (jan)4-5,7-13

Een achttal stellingen rond het thema 'christendom en kunst', gevolgd door de tekst van een lezing over de Nederlandse christelijkheid, die met het 19e eeuwse verleden in de maag zit en een artikel over de positieve opstelling van Abraham Kuyper ten aanzien van de cultuur. Het christendom kan nooit spreken van een houding tegenover de cultuur, maar alleen van een houding in de cultuur. Het 19e eeuwse christendom is momenteel aan het wankelen gebracht: de aandacht voor God, hemel, engelen, hiernamaals is onweerhoudbaar verschoven naar de mens, de aarde, de maatschappelijke structuren, kortom naar het hiernumaals. De maatschappij-kritische kant is bovengekomen, en de mens heeft de mens ontdekt en wel de mens zoals hij leeft in zijn/haar maatschappelijk contact. In plaats van een neo-calvinisme is er een neo-marxisme aktueel geworden. De auteur merkt voorts nog op, dat het Christelijk cultureel studiecentrum iets goed wil maken van het verzuim van de Vrije universiteit, die in de jaren dertig, of uiterlijk in de jaren vijftig, een christelijke kunstakademie had moeten stichten.

Waals, A. van der.

De ARP en de uitgangspunten van haar beleid inzake de sociaal-culturele politiek.

AR-staatkunde 45 (1975), 193-197

Bij de herziening van het Beginsel- en algemeen staatkundig program van de ARP in 1961 werd (voor het eerst) een cultuurparagraaf opgenomen. Na een overwegend afwijzende houding voor de oorlog t.a.v. de overheidstaak op sociaal-cultureel gebied, stelde de ARP na de oorlog dat de overheid een taak had, zij het op beperkte schaal en dat de eigen plaats en identiteit niet mochten worden aangetast. De gemeentelijke overheid werd een ruimere taak toegewezen: het scheppen van voorwaarden en de subsidiëring van cultuurvormen. Dit uitgangspunt wordt overgenomen in de eerder genoemde cultuurparagraaf met verwijzing naar het blijvend belang van het partikulier initiatief en onder erkenning van de regionale en plaatselijke culturen. Aansluitend op het algemene beleid dat voor het eerst het welzijn van mensen tot voorwerp van overheidszorg maakt, stelt de ARP de begrippen vrijheid en verantwoordelijkheid centraal, maar maant tegelijkertijd aan tot voorzichtigheid. Het streven naar een actievere rol van de overheid heeft de ontzuiling van het maatschappelijk leven versterkt. Schrijver benadrukt het belang van eigen standpuntbepalingen binnen de partij: 'de sociaal-culturele belangstelling (en initiatieven) mag niet overgelaten worden aan de progressieve partijen!'

Beinema, M.

Cultuurgebruik van de gegeven ruimte.

Franeker, Wever, 1979. 11 blz. (In: 100 jaar partij: bezinning en perspectief; een Anti-revolutionaire bijdrage aan christen-democratische politiek; uitg. in opdracht van de Anti-revolutionaire partij t.g.v. haar honderdjarig bestaan; (samengest. onder eindred.: C.B. Bremmer en A. Vermeer), blz. 169-179).

CHU

Krol, L.

Proeve van een cultureel program voor de Christelijk-historische unie. Koningin en vaderland 32 (1947) 24 (13 jun) 3

Schets van de overwegingen, behorend bij het program, en het Cultureel program zelf. De cultuur is van het hoogste belang, en vraagt de aandacht van de leden van de CHU. De partij laat zich in dezen leiden 'door de wijsheid die uit Christus is, overeenkomstig de geest van de Heilige Schrift'. Stellingen o.a.: Er bestaat geen aparte christelijke cultuur, maar dit belet niet, dat de christenen alle cultuur toetsen, of ze ook strijdt met hun christelijke gevoelens; de cultuur van het verleden vraagt de voortdurende aandacht; kerk en staat hebben beide een roeping ten opzichte van de cultuur, d.w.z. zij

kunnen de cultuur stimuleren, zoveel mogelijk bevorderen. Zij financieren de cultuur voorzover deze voor kerk of staat werkt op behoorlijke wijze; een gezonde cultuur behoort niet te leunen op de beurs der gemeenschap. Alle cultuur sceppe haar eigen vormen van organisatie of vrijheid, in zo groot mogelijke onafhankelijkheid van de overheden, ook in gevallen van subsidiëring; een gezonde cultuur kent geen aparte moraal voor de cultuurdragers. De Goddelijke wetten gelden ook voor de kunstenaars.

Krol, L.

Naar een cultuurprogramma. Dl. 1-6.

Koningin en vaderland 32(1947) 36, 38, 39, 40, 41, 42 (12 sept, 26 sept, 3 okt, 10 okt, 17 okt, 24 okt) 2, 2, 1, 2, 1, 2

Om de vraag te kunnen beantwoorden of het gewenst is voor een politieke partij, in casu te CHU, er een eigen cultuurprogramma op na te houden, wordt uitvoerig stilgestaan bij het begrip cultuur. Het vraagstuk van de cultuur is 'een kwestie van denken, voelen, willen, een zaak van vrijheid en gebondenheid, een zoeken naar God en raadsel, een drijven op experiment, bespiegeling, weten en intuïtie, een perspectief van cosmos en geest...'. 'De cultuur is een zijn, ergens op aarde (...) ergens in de tijd. Dat zijn is de mens, voortgekomen uit de natuur, heersende in de natuur'. Door de technologische, materialistische en op Noord-Amerika georiënteerde ontwikkeling van de cultuur, is deze aan het wankelen gebracht: 'de cultuurvragen zijn veel en actueel!' Een apart cultuurprogramma is daarom zeker nuttig, ondanks de bezwaren die men daartegen kan aanvoeren. Het zal echter grotendeels een program van afweer moeten zijn. Een specifiek christelijke cultuur bestaat niet: er is geen enige ware, zuivere cultuur. 'Ons christen-zijn is enkel een gericht zijn. De normen vinden wij in de bijbel'. De staat kan kunst hooguit bevorderen, een programma kan cultuur hooguit lichtelijk beïnvloeden, nooit bepalen. De cultuur redt zichzelf wel in laatste instantie.

Ravenzwaay, G. van.

Cultuur in de praktijk. Dl. 1-2.

Koningin en vaderland 32(1947) 49, 50 (12 dec, 19 dec) 3, 3

Gekonstateerd wordt, dat de praktijk der cultuurbeoefening, veel meer dan ooit het geval is geweest, in het brandpunt der sociale strijd staat. Het betrekken van kunst in het politieke leven is zeker niet te betreuren: cultuur is niet buiten de politiek te plaatsen. Met name de Tweede Wereldoorlog bracht op dit punt duidelijkheid. 'Loonvraagstukken' zullen, zo meent de auteur, van voorname betekenis blijken in de politieke propaganda van de komende verkiezingen. Hoewel deze financiële aspecten van belang zijn, is het culturele in de praktische toepassing van verstrekkender betekenis. In dit verband wordt kort ingegaan op het muziekonderwijs op school, de situatie rond de orkesten, het radio-probleem, en de (school)film. Schrijver pleit tenslotte voor gelding van onze cultuur voor het hele land: dat impliceert een flinke reorganisatie, waarbij 'overheidscultuur' door de schakeringen in het Nederlandse volk op de achtergrond zal raken, 'want dan immers is een centraal gedicteerde eenheidscultuur belachelijk'. 'Cultuur in de praktijk' dient derhalve op het CHU-programma te worden geplaatst.

Krol, L.

Overheid en cultuur. Dl. 1-5.

Koningin en vaderland 33(1948) 34, 35, 38, 40, 44 (27 aug, 3 sept, 24 sept, 8 okt, 5 nov) 3, 2, 3, 2, 3.

Terreinverkenning inzake de stand en de perspectieven van de cultuur door of buiten de bemoeiingen van de overheid. De zorg van de overheid geldt in de eerste plaats een gezonde, zuivere, economische bedrijvigheid, dus is een eerste taak der overheid het bewerkstelligen van rechtvaardige, milde sociale verhoudingen. Zij vormen nl. de grondslagen van de cultuur. Hoewel afzijdigheid van de overheid m.b.t. de kunsten zeker niet wenselijk is, is het tegendeel,

kunst/cultuur tot bijna volledige staatstaak maken, eveneens onbevredigend. Er dient een middenweg te worden gevonden, een afweging van alle belangen. De overheid mag zich in deze evenwel niet laten leiden door de 'eigen' cultuur.

A.

Vergadering van de Afdeling Gelderland der Vereniging van Chr. historische leden van gemeentebesturen in Gelderland; kamerlid v.d. Wetering over 'De C.H. gemeentebestuurders en de cultuur'.
Koningin en vaderland 39(1954)29(16 jul)6-7
Aktieve cultuurpolitiek heeft volgens Tweede kamerlid F.H. van de Wetering te maken met de verhouding tussen rijksoverheid en gemeenten. De artikelen 22 en 23 van het gemeenteprogram spreken van 'aanmoediging van de volksontwikkeling en de beoefening van wetenschap en kunst, ter vermeerdering van de volkskracht' en bescherming van 'de natuur en het landelijk schoon'. Heeft de CHU zich niet onttrokken aan de cultuur en zich daardoor invloed op kunstuitingen ontzegd? Moet cultuur niet worden gezien als een stuk van Gods schepping, als een manifestatie van de christelijke samenleving? De taak van CH-gemeentebestuurders ligt vooral op het gebied van onderwijs, recreatie, wetenschap en kunst. Aktieve cultuurpolitiek moet gebaseerd zijn op geloofsovertuiging en levensbeschouwing. Neutraliteit op dit gebied is uitgesloten. Om tegemoet te komen aan problemen rond de vrijetijdsbesteding moeten gemeenten d.m.v. subsidies muziek, amateurtoneel, lektuurvoorziening enz. bevorderen. Het partikulier initiatief in deze dient ook te worden geprikkeld om niet alle kosten ten laste van de gemeentekas te laten komen. 'Men moet niet steunen op overheidsbemoeiing; politieke cultuur moet worden voorkomen'.

Hulst, J.W. van.

Problemen bij O.K. en W.; overheid-kunst-norm.
Binding 9(1964)9(jun)1-2

De overheid is de mæcenas voor kunstenaars geworden: zonder subsidie zouden orkesten worden afgedankt, schouwburgen gesloten en zouden vele kunstenaars van opdrachten verstoken blijven. De vraag is echter welke normen de overheid moet hanteren: naast een esthetische norm is ook een ethische norm in het geding. 'De overheid zal mede moeten waken voor het zedelijk welzijn van ons volk, zeer speciaal met het oog op de jeugd'. 'Een overheid die kunstenaars gaat subsidiëren, wier kunst uitgesproken blasfemisch, pornografisch of liederlijk is, breekt met de linkerhand af wat zij met de rechterhand opbouwt'. 'En als kunst misbruikt wordt om homoseksualiteit als "normaal" aan te bevelen en te verontschuldigen, dan past het geen overheid(...), om deze kunst met gemeenschapsgelden te steunen'.

Kortkuys, P.

Vindt de christen-kunstenaar gehoor?

Christelijk historisch tijdschrift 10(1965)6(sept)19-28

Poging te verklaren waarom op het gebied van de kunsten de protestants-christelijke, of ruimer, de christelijke kunstenaar zo weinig meespeelt. Een belangrijke oorzaak is de gerichtheid van veel christenen in theologisch, dogmatisch en mystiek opzicht op 'hemelse dingen': de signatuur van 'een naar binnen gegroeid religieus systeem'. 'Men zag-en ziet dikwijls nog-alles wat niet in zijn godsdienstig schema past, als verwerpelijk; bovendien is de puriteinse geest bevreesd voor uiterlijkheid en sier'. '...Waar blijkt in onze huidige christelijke samenleving, dat het volk, zijn kring van geloofsgenoten-van welke kerk ook-zijn kunstenaars begrijpt, waardeert, aanmoedigt en hun het geestelijk klimaat verschaft dat zij behoeven?' Waar een kunstenaar roept in een woestijn van onverschilligheid, wanbegrip en wantrouwen, kan hij nauwelijks ademen. Het ontbreken van een klankbodem is een van de oorzaken dat in Nederland zo weinig kunst uit christelijke kring is voortgekomen. Er komen nieuwe kansen, maar alleen wanneer 'een totale wezenlijke verandering van heel onze geijkte ingewortelde christelijk-burgerlijke levensstijl' plaatsvindt, mag men hoop koesteren.

KVP

- Verhoeven, B., en J. Beerends.

De katholieken in de Nederlandsche cultuur.
Bussum, Brand, 1946. 64 blz.

1. Grenzen en verhoudingen, door B. Verhoeven. Bij het zoeken naar een oriëntatie voor de cultuurhouding en de cultuurpolitiek komt het vraagstuk naar voren van de relatie en de rangorde van katholieke en nationale cultuur, m.a.w. cultureel isolement of doorbraak van het isolement. De keuze wordt bepaald door het cultuurbeginsel, de geaktiveerde levensbeschouwing. De auteur gaat in dit verband in op de begrippen 'Katholieke cultuur' en 'nationale cultuur', het isolement der katholieken en de al dan niet wenselijke doorbraak, en mogelijkheden voor een aandeel der katholieken in de nationale cultuur (-politiek) (bv. door instelling van een eigen kunstakademie en door beïnvloeding van het repertoire van het toneel d.m.v. marktpolitiek). 2. Een Katholiek nationaal centrum, door J. Beerends. Uitgaand van de gedachte, dat men voor de taak staat een hernieuwde levensstijl voor te bereiden, gaat de auteur na welke instanties geëigend zijn om in de toekomst op vruchtbare wijze aan deze vernieuwing van de (katholieke) cultuur bij te dragen. Een nationale katholieke cultuurbeweging waarin de onderscheiden culturele instanties vertegenwoordigd zijn, zal hier een belangrijke taak kunnen vervullen.

- Nationale cultuurpolitiek, De, der K.V.P.

Den Haag, 1948. 16 blz. (Katholieke volkspartij).

Brochure, uitgegeven ter gelegenheid van het gelijknamige KVP-congres in 1948.

Uitgaand van een eng cultuurbegrip, dat die gebieden omvat die betrekking hebben op de kunsten en hun verschijningsvormen in het maatschappelijk leven, en bijzonder die cultuurvormen die met vrijetijdbesteding worden verbonden, worden de volgende onderwerpen kort ter sprake gebracht: Is er een nationale cultuur?; de noodzaak van cultuurpolitiek; het levensbeginsel soevereïn; bevordering der solidariteit; het subsidiaire optreden der overheid; cultuurpolitiek in de richting van het solidarisme; verruiming der cultuurpolitiek buiten de grenzen; de bemiddelende taak der katholieken in de cultuur; cultuur en maatschappij; tegen de totale fabrieksmens; de roeping van en de zorg voor de provincie; 'vrijetijd-besteding' een levenskwesitie. Deze bespreking wordt gevolgd door een 7-tal stellingen t.a.v. het soevereiniteitsbeginsel; het solidariteits- en het subsidiariteitsbeginsel, de cultuurpolitiek in internationaal perspectief, de herleving van de belangstelling voor de gewestelijke, streek- en lokale cultuur etc.

- Nationale cultuurpolitiek; drie zware woorden voor een belangrijke zaak.

De Opmars, 7-1-1949.

Artikel, naar aanleiding van het KVP-partijkongres van 1948, waar onder andere de 'nationale cultuurpolitiek' aan de orde werd gesteld. Schrijver meent dat de katholieken op de eerste plaats hun eigen katholieke volksbeschaving haar plaats moeten geven in de Nederlandse nationale beschaving; het dient wel binnen eigen kring gekultiveerd te worden, maar het mag niet binnen eigen kring bewaard blijven. Schrijver stelt dat, als de volksvertegenwoordiging ook in cultureel opzicht het Nederlandse volk zal vertegenwoordigen, zij zich ervan bewust moet zijn dat de staat ook ten aanzien van de cultuur een taak heeft, nl. om te coördineren, te beschermen, en te weren. De auteur pleit tenslotte voor het dienstbaar maken van de katholieke cultuur aan het algemeen belang, voor het eren der kunstenaars, voor inspanning om zich cultureel te verrijken en voor het beschouwen van de 'grote kunst' en de volkskunst als het heerlijkst bezit.

□ P.

Overheidsbemoeiing en cultuur; studieconferentie op 'Drakenburgh'.
De Opmars, 8-4-1949.

Verslag van een studiekonferentie over actieve cultuurpolitiek, gehouden op initiatief van het Centrum voor staatkundige vorming in samenwerking met de KVP en het Gemeenschapsoord Drakenburgh op 25 en 26 maart 1949. De heer Feber meende, dat in het huidige streven de cultuur op een haar waardig niveau te plaatsen (waarmee KVP en Centrum zich zo verdienstelijk maken) een potentieel gevaar aanwezig blijft, nl.: een overheidscultuur. De overheidstaak zal dan ook in dezen slechts mogen bestaan in het scheppen van mogelijkheden voor iedere Nederlander. De directeur der afdeling kunsten van het Ministerie van O, K en W., de heer Vroom, gaf een uiteenzetting van de aard en omvang der departementale bemoeiingen met het culturele leven; oud-minister van cultuur, de heer Gielen, betoogde dat de verantwoordelijkheid voor de besteding der beschikbare gelden dient te berusten bij uit het volk opgekomen organisaties in samenwerking met de georganiseerde kunstenaars. Tevens sprak hij van het 'vervloekte perfektionisme' van zeer hoge kwaliteitseisen: een hoge cultuurstand is noodzakelijk, maar dergelijke maatstaven mogen ter subsidiëring niet over de gehele lijn worden aangehouden.

□ Congres, Het, kunst en christendom; Guido Gezelle herdenking.

Speciaal no. Katholiek bouwblad 16 (1949) 3 (12 nov)

Kongres en herdenking werden van 14-16 oktober 1949 gehouden en zijn georganiseerd door de Algemene Katholieke kunstenaarsvereniging met behulp van het Provinciaal genootschap van kunsten en wetenschappen in Noord-Brabant in samenwerking met het Brabants kamerkoor. In de bijdrage van H.M. Buskens 'Is het congres kunst en christendom geslaagd?', betuigt auteur zijn spijt dat er geen communis opinio over de verhouding kunst en christendom is bereikt; over de vraag hoe het christelijk leven een stempel kan/moet drukken op de kunstwerken van katholieke kunstenaars. Dit was mede het gevolg van spraakverwarring (sakrale, religieuze, kerkelijke kunst enz.) en uiteenlopende meningen over de vraag of het christendom eigen vormgevende principes heeft of behoort te hebben. Pater S. Tesser in 'Christendom en kunst' betoogt dat kunst en godsdienst beide ontstaan uit het contact van onze geest met de werkelijkheid; aan beide ligt een contemplatieve geesteshouding ten grondslag. 'Christelijke kunst is zulk een kunst die zowel uit de esthetische contemplatie inspiratie ontvangt als uit het contemplatieve moment dat in het Christelijk geloof aanwezig is gevoerd wordt'. M.J. Granpré Molière vraagt zich in 'Christendom en bouwkunst' af welke de bronnen van kunst zijn en wat het doel ervan is. Maatgevend voor de kunst is de godsdienstigheid. Helaas heeft de kerk 'geen waardig tehuis meer in de beschaving; en de beschaving, die langzamerhand alle waardigheid aflegt, gaat te gronde onder de dictatuur van economie en techniek'. Godsdienst en kunst kunnen elkaar niet lang ontberen; een beschaving zonder godsdienst loopt uit op ontbinding. Architectuur is met alle vezels gebonden aan de maatschappelijke structuur, maar ook aan de eredienst. In de 'Rede van den heer Henk Andriessen' wordt gezegd dat de kunstenaar geen religieuze muziek kan maken. 'Er is maar één muzikaliteit, waaruit gecomponeerd wordt. Musiceren is een uitdrukken van het hart van de musicus'. In het verslag van de lezing 'Amsterdam en beeldende kunst' door J. Collette wordt de vraag gesteld wat de kunstenaar wel en niet veroorloofd is: 'een goed kunstwerk kan worden uitgebracht door een niet-deugdzame mens; een goed kunstenaar behoeft nog geen goed mens te zijn. Abstrakte kunst is niet (altijd) verenigbaar met een christelijke levensbeschouwing: het voorstellingsloze (abstrakte) behoort niet tot de beeldende kunst, maar is ornament. Spreker heelt veel 'quasi-moderne, quasi-diepzinnige misleiding, waarbij een zekere baldadigheid, een negatieve verzetseest tot uiting komt'. Symboliek is niet speciaal christelijk maar kan door het gebruik van christelijke tekens christelijk worden. A. Wijffels tenslotte, voorzitter van de A.K.K.V. bepleit in 'Waarom een katholieke kunstenaarsvereniging' dat geloofsgenoten elkaars steun nodig hebben om aan hun roeping trouw te blijven, nl. 'het gestalte geven

aan het ingeschapen en geopenbaarde woord van God en om zich te verweren tegen het autonome humanisme dat cultuur en christendom uiteenrukt en 'de mens vervreemdt van zijn universele levensroeping'.

Ponsioen, J.

Cultuurpolitiek, haar wezen en haar methoden.

Katholiek staatkundig maandschrift 4(1950)8(okt)292-301

Cultuurpolitiek is één totale politiek, gevoerd door overheid en maatschappelijke geleidingen gezamenlijk en in nauwe samenwerking. Er is verschil in competentie, maar die mag nooit tot afschuiven van verantwoordelijkheid leiden, noch mag men omwille van de competentie het doel missen. Het doel moet compleet gesteld worden: geen der woorden kan worden uitgesloten, óók niet het christendom. Het terrein is uitgestrekt: economische mogelijkheden, architectonische voorwaarden, vrije-tijdsbesteding, aktivering van jeugdverenigingen met sterk culturele inslag etc. Als de volkomen menselijke cultuur ons hoogste aards bezit is, dan kan en mag een cultuurpolitiek geen dilettantenwerk blijven, en dan kan en mag de cultuur niet slechts een sluitstuk op de begroting zijn.

Cultuurpolitiek; beginselen en richtlijnen.

's-Gravenhage, 1950. 12 blz. (Centrum voor staatkundige vorming).

Rapport van de Commissie-Feber met stellingen over (de inhoud van) het begrip cultuur en vaststelling van de verantwoordelijkheden voor de cultuur. Er is alle reden om van een nationale Nederlandse cultuur te spreken: 'als een zekere gelijkheid in aanleg, capaciteiten en verworvenheden in alle Nederlanders' en als 'totaal der cultuurscheppingen die voortbrengselen zijn van de Nederlandse geest'. Door sociologische en technologische veranderingen in de samenleving is 'een nieuwe' adaptatie van overgeleverde cultuur-waarden aan de steeds meer ontwakende volksklasse dringend noodzakelijk. Veranderingen brengen ook verlies van waarden mee, zoals het terugdringen van het christendom uit het openbare leven, afstomping in het arbeidsproces, massavorming, ontbinding van het gezinsleven, gebrek aan regelmatige opvoeding van de jeugd. Winstpunten zijn o.m. de opleving van regionale culturen, verlangen naar ontwikkeling bij de arbeiders, verhoogde culturele aktiviteiten van de arbeidersorganisaties, erkenning van de ontreddering van het gezin en het inzicht dat schoonheid 'een levenswaarde' is. Voor de (handhaving van de) cultuur zijn zowel de Kerk (godsdienstig-zedelijke normen), burgers als de overheid verantwoordelijk. Culturele vorming van jeugd is een taak van de ouder; 'onder erkenning van de rechten en de taak der kerk'; 'deproletarisatie, in het bijzonder die der arbeiders', is bij uitstek een taak voor de overheid.

Duinkerken, A. van.

Het katholieke geloof en de cultuurphilosophie.

K.C.T. Streven 4(1950/51), 230-237

Ingegaan wordt o.a. op de vraag of het geheel der geloofsovertuiging als objekt binnen de cultuurbeschuwing moet worden getrokken of als norm daarbuiten en daarboven moet worden gesteld. De vereenzelviging van christelijke cultuurfilosofie met moraal-theologische cultuurkritiek kan de schijn voeren, wereldverschijnselen aan geloofsbeginnselen te toetsen, maar nooit de zekerheid geven hierbij onfeilbaar te zijn, zo stelt de auteur. Meestal verliest zulke kritiek zich in een onzielkundig schematisme, waarvan de onvoldoende direkt opvalt aan de geoeffende waarnemer. Dat het begrip 'cultuur' altijd, aan zedelijk normbesef ondergeschikt blijft, is even gemakkelijk bewijsbaar als het in de praktijk moeilijk zal zijn, cultuurverschijnselen moreel te waarderen. Hun aard van levensopenbaring geeft hun veel innerlijke tweespalt mee. De eindvraag is, welk theologisch leerstuk men aanhangt betreffende de natuurlijke begaafdheden van het menselijk wezen, hun oorsprong, hun besmetting door de erfzonde, hun overgebleven doelmatigheid en hun ultieme bestemming.

- Jong, Th. de
De maatschappelijke positie van de kunstenaar.
Roeping 31(1955)6(okt)328-338
Korte schets van de ontwikkeling en positie van de kunstenaar en zijn/haar verhouding tot en plaats in de maatschappij. De vraag die de schrijver zich aan het begin van het artikel stelt, nl. of niet met te grote vanzelfsprekendheid wordt aangenomen dat de staat de plicht heeft de kunstenaar te ondersteunen, beantwoordt hij tenslotte bevestigend. De kunstenaar moet echter geen rechten doen gelden op een bijzondere positie. De welwillendheid van de staat is een gevaar. De kunst heeft een eigen verhouding tot het partikulier initiatief, die noch de staat, noch een of andere organisatie kan overnemen.
- Verhoeven, B.
Het kulturele leven.
Katholiek staatkundig maandschrift 10(1956)3/4(mei/jun)142-148
Beknopte historische schets van het overheidsbeleid na de Tweede wereldoorlog, o.a. met betrekking tot cultuurspreiding en massa-kommunikatiemiddelen. Binnen de KVP heeft men zich nadrukkelijk met het grote belang van de cultuurspreiding en met de amateuristische kunstbeoefening beziggehouden, zowel binnen de partij zelf, als binnen de Kamers. Geheel in overeenstemming met deze gedachten heeft het overheidsbeleid zich ontwikkeld: de mate van subsidiëring der kunsten nam aanzienlijk toe, er werd een Rijkscommissie met betrekking tot esthetische vorming en met betrekking tot lektuurvoorziening ingesteld, de gewestelijke spreiding werd bevorderd, het Nationaal overleg en het Nederlands cultureel contact werden regelmatig gehoord en gesteund etc.
- Verhoeven, B.
Fundering van cultuurpolitiek I.
Katholiek staatkundig maandschrift 12(1958)1(mrt)18-29
Aan de hand van een historische schets van de ontwikkeling van de cultuurpolitiek sinds Thorbecke, wordt getracht enige wetmatigheden te ontdekken in de ontwikkelingsgang van de cultuurzorg in Nederland, enkele beginselen van algemene cultuurpolitiek. De daadwerkelijke belangstelling van overheidswege voor het cultuurleven is een positief goed, mits deze gebonden blijft binnen de grenzen van de bevoegdheid der overheid. Nergens geldt zózeer als op het terrein van de cultuur, dat de overheid ten uiterste de partikuliere vrijheid dient te eerbiedigen en de partikuliere bedrijvigheid voorrang te verlenen. Primair behoort de overheid toe konservering van cultuurschatten en het scheppen van mogelijkheden voor het opleiden van kunstenaars. Het subsidiariteitsbeginsel geldt overigens ook hier: het steunen, aanmoedigen en in-staatstellen van partikulieren in en tot hun eigen taak. Dit beginsel geldt ook in die zin, dat het Rijk zoveel mogelijk de lagere gemeenschappen, provincies en gemeenten hun eigen plaats laat en geeft in de cultuurzorg.
- Verhoeven, B.
Fundering van cultuurpolitiek II.
Katholiek staatkundig maandschrift 12(1958)2(apr)72-78
Vervolg op het gelijknamige artikel in het Katholiek staatkundig maandschrift van 12(1958)1(mrt). In dit deel wordt getracht dieper door te dringen tot de geestelijke en religieuze (katholieke) fundering van cultuurpolitiek. Waar het op aan komt: een totale visie op de geestelijke waarden, die tezamen de katholieke staatkunde uitmaken. Tot op heden, zo wordt door de auteur gesteld, missen de katholieken een grote, samenvattende cultuurverantwoording. Een aantal van haar cultuurwaarden heeft de KVP tot politieke bestemming willen (en kunnen) brengen, o.a. doordat de partij reeds gedurende een drietal regeringsperiodes het Departement van cultuur heeft vormgegeven en beheerd.
- Vroom, N. R. A.
Inertie bij de Nederlandse katholieken op aesthetisch gebied.
St. Adelbert, (1958)9(nov)133-138

Rede,gehouden ter gelegenheid van de Landdag van de Vereniging Adelbert, in 1958 gehouden te Nijmegen.Het betoog is m.n.gericht op de inertie op organisatorisch,cultuur-politiek terrein.Hierbij dient'inertie'te worden opgevat als de afwezigheid van de wil om in een bepaalde toestand verandering te brengen.De auteur meent,dat de huidige cultuurpolitiek in verkeerde banen is geleid en in verkeerde handen is gelegd.Op organisatorisch terrein onderscheiden de katholieken zich nauwelijks van hen,die onder een ander geestesmerk hun aandeel aan deze ongezonde cultuurpolitiek leveren.De op zo breed mogelijke basis samengestelde commissies en besturen die cultuurpolitiek bedrijven en pogen te bevorderen,produceren een beleid,dat de middelmatige som is van verschillende tegen elkaar ingaande meningen.De slechte resultaten van deze werkwijze worden,zo meent de spreker,dagelijks manifest.

Laar,L.J.M.van de.

Enkele opmerkingen over overheid en kunst.

Politiek 21(1967)3(mrt)66-74

Het doel van het overheids-mecenaat is het kunstleven in zijn geheel voor de maatschappij te behouden.Aleen de overheid is daartoe in staat,ook wanneer de partikuliere behoefte duidelijk aanwezig is.Hoeveel de overheid daarvoor geven wil,is een kwestie van afwegen van belangen.Ekonomisch gezien is kunst een produktiesektor;de opvatting van subsidiëring als uitgave'waar niets tegenover staat',stamt uit de ekonomie van het privé-huishoudboekje en is ook ten aanzien van de kunst in deze tijd van makro-ekonomie onhoudbaar.De overheid zal er direkt of indirekt wel voor moeten waken,dat aan strenge kwaliteitseisen wordt voldaan.

Verhoeven,B.

Cultuur en overheid;een bundel cultuurpolitieke geschriften van Bernard Verhoeven;samengest.door F.Asselbergs;voorw.van J.M.L.Th.Cals.

Amsterdam,Nijgh&Van Ditmar,1970.157 blz.(Stichting De Gelderse bloem).

Geschriften van en over Verhoeven,de cultuurpolitiek betreffend.Onderwerpen: kunst als regeringszaak,fundering van cultuurpolitiek,katholieken in het cultuurleven van Noord en Zuid,de polariteit in de cultuur,het vraagstuk van het Nederlandse toneelwezen,de monumentenwet,veertig jaar Algemeen katholiek kunstenaarsverbond etc.

Denken over cultuurpolitiek;met bijdr.van G.H.Veringa,P.Beugels,J.van Riemsdijk e.a.

Speciaal no.van:Politiek,(1971),(apr)1-36

Themanummer over cultuurpolitiek,mede tot stand gekomen op aanwijzing van de werkgroep van de KVP,i.v.m.vormgeving en stimulering van de nog vrij prille meningsvorming over dit steeds sterker wordende facet van de politiek,en i.v.m.het feit dat de aktuele ontwikkelingen in de cultuur om politieke antwoorden vragen.De bundel biedt een oriëntatie op een gewenste cultuurpolitiek,geschreven door betrokkenen bij de voorbereiding van cultuurpolitiek.

Bijdragen:Waar is ons plan voor een systematisch cultuurbeleid?(P.Beugels); Kunstbeleid;mogelijk of onmogelijk?(J.van Riemsdijk);De kunst in een moeilijke situatie(J.Leering);Cultuurbeleid in stad en regio(B.Sies);Cultuurpolitiek in de kleine gemeente(H.B.M.W.Gielen);Functie van het jeugdwerk in het cultuurpatroon(P.van Engelen);Cultuur en ruimtelijke ordening(J.D.van der Harten);Het conflict culturele ontwikkeling economische groei(P.Gommers).

Couwenberg,S.W.

Subsidie-en cultuurbeleid-zwakke stee in het Nederlands bestuur.

Politiek perspectief 1(1972)1(jan/feb)43-47

De regering Biesheuvel is zonder enige visie begonnen met een herwaardering van het subsidiebeleid,louter en alleen omdat er bezuinigd moet worden.Subsidies zijn in de welvaartsstaat een van de belangrijkste beleidsinstrumenten geworden,hèt belangrijkste instrument zelfs bij een departement als CRM.De wijze waarop dit bestuursinstrument wordt gehanteerd dient op politieke en

zakelijke doelmatigheid periodiek te worden geëvalueerd, niet alleen bij bezuinigingen. Gelet op het kenprogramma 1971-1975 zijn de bezuinigingen bij CRM nogal pijnlijk, juist ook omdat de laatste jaren iets begon te dagen van een streven naar een consistente cultuurpolitiek, mede als gevolg van diverse kunstenaarsacties die verzet inhielden tegen de traditionele vereenzelving van cultuurpolitiek met kunstbeleid. De uitwerking van de totale cultuurpolitiek die de kunstenaars eisten, was een taak van de politieke partijen. Ook de christen-democratische partijen zijn aan een fundamentele beleidsvormende discussie niet toegekomen. In het kernprogramma werd o.a. gestipuleerd, dat het kunstbeleid, in samenspraak met kunstenaars en burgerij, omgezet moet worden in een systematisch cultuurbeleid t.b.v. 'de sociale en culturele bewustwording van zoveel mogelijk mensen en waarin voorts een herstructurering van het subsidiebeleid werd geëist, gericht op harmonisering'. De idee van permanente educatie trad de laatste jaren als integrerende doelstelling van cultuurpolitiek meer en meer naar voren, met name onder Minister Klompé. In plaats van het beleid hierop voort te bouwen, is het CRM-beleid nu aan de bezuinigingsdrang ondergeschikt gemaakt.

Beugels, P.J.

De verlaging van het cultuurbeleid, of de bewustwording in de KVP. Politiek perspectief 1 (1972) 4 (jul/aug) 46-60

Pleidooi voor een 'vitaal cultuurbeleid', om 'stelling te nemen tegen de vijanden van de cultuur in en om het kabinet-Biesheuvel' die de economische ontwikkeling gebruiken als alibi om fors te bezuinigen. 'De cultuur verschrompelt tot een onrendabel consumptie-artikel dat hoogstens in zijn historisch bepaalde markt moet worden geprijsd, maar vooral niet het voedsel mag zijn van verreichende vernieuwingsprocessen. De greep naar een instrument uit de welvaartstheorie als het profijtbeginsel vind ik het kwalijkste bewijs van een behoudende, materialistische opvatting van cultuur, zegt Beugels. Hij verwijt de Tweede kamer fractie van de KVP een verwerpelijke houding bij de behandeling van de CRM-begroting 1972 'door mee te doen aan de overhoedse plundering van de kunstbegroting, het verloochenen van het eigen programma en het afvalven van de eigen minister'. Het rapport 'Verlaging van de verhoging', verschenen onder auspiciën van het Centrum voor staatkundige vorming, lijkt binnen en buiten de KVP leidraad te zijn geworden van toepassing van het profijtbeginsel. De anti-kunst mentaliteit die eruit spreekt, dient, gezien de politieke uitwerking (uitvoering voorgestelde bezuinigingen) van het rapport aan de kaak te worden gesteld. 'Onze democratie is immers op geen stukken na voltooid; de kunst is een van die stukken. Een politiek die zich richt op een democratisering van de democratie en daarin kunst als middel gebruik, noem ik cultuurpolitiek. Wie hier ongevoelig voor is, blijft kunst brandmerken als produkt van een kunstenaar (...) als koopwaar'. De horizontale en vertikale spreiding, 'geschraagd door een onsamenhangend, vrij willekeurig gebouwd subsidiebeleid, dat wortelt in het hardnekkige misverstand dat kunst goed is voor elk', is mislukt. Beleidsrelevant onderzoek is nauwelijks verricht of te weinig gefundeerd om veranderingen op te baseren. Klompé stelde al dat een cultuurbeleid kans van slagen heeft als het in het totale regeringsbeleid wordt geïntegreerd en de overheid financieel een culturele infrastructuur ondersteunt. Helaas, konstateert Beugels, 'is er geen deugdelijk beleidsinstrumentarium voor de cultuur, (...) geen wetgeving, geen infrastructuur, geen analyse, geen planning; kortom de "blijvende basis" waarover Klompé het had, is nergens'. Van Riemsdijk, in zijn nota 'Waarom speelt de ekonomie in de beleidsvorming een grotere rol dan de cultuur' en de Federatie van Kunstenaarsverenigingen in zijn nota 'Met verbeelding' pleiten respectievelijk voor de ontwikkeling van een cultureel model tegenover het economische model en voor een samenhangend cultuurbeleid 'dat richting geeft aan en rechtvaardiging is van het totale beleid', de laatste zonder inhoudelijke en politieke keuzes te maken. Daardoor kunnen bepaalde politici al te gemakkelijk hun gang gaan.

- Haan, R.M.de.
Over onwil en onmacht.
Politiek perspectief 1(1972)5(sept/okt)32-36
Reaktie op het artikel 'De verlaging van het cultuurbeleid of de bewustwording in de KVP' door Paul Beugels, door de redakteur van het in dit artikel besproken rapport 'De verlaging van de verhoging'. Talloze beweringen van Beugels over dit rapport berusten volgens De Haan op fantasie of zijn met elkaar in tegenspraak. De analyse van de uitgaven voor kunst wordt door De Haan verdedigd, evenals de gedachte dat ekonomen zich met cultuurpolitiek bezig houden. Het stimuleren van de ontwikkeling waarbij één zwakke groep (de kunstensektor) tegen de werking van het profijtbeginnsel moet worden beschermd, is zeker geen 'democratisering van de democratie', maar 'pure misleiding' en bevoogding, vindt hij. De anti-kunstmentaliteit die volgens Beugels uit het rapport zou spreken, hangt samen met Beugels' onbegrip 'dat waardering voor kunst en deelname aan het culturele leven samengaat met een zekere tegenzin om de daaraan verbonden kosten af te schuiven op medeburgers met andere voorkeuren'.
- Beugels, P.
Repliek.
Politiek perspectief 1(1972)5(sept/okt)36-38
Reaktie op het artikel 'Over onwil en onmacht' van De Haan, waarin deze reageert op een eerder artikel van Beugels 'De verlaging van het cultuurbeleid, of de bewustwording in de KVP'. Centraal in dit artikel stond het rapport 'De verlaging van de verhoging' met De Haan als redakteur. Beugels acht de in dit rapport uitgevoerde analyse van de kunstsubsidies eenzijdig en dubieus, omdat het een cijferanalyse en geen beleidsanalyse is. Hij verzet zich tegen de materialistische gedachtengang dat de verhouding tussen kosten en opbrengsten zo scheefgegroeid is dat of de prijzen verhoogd moeten worden of subsidiëring moet worden stopgezet. Uitgaand van de maatschappelijke relevantie van kunst kiest hij voor een kwalitatieve norm waaraan kunstbeleid wordt getoetst. De schaarse bronnen waarop het hoofdstuk 'Kunst' in voornoemd rapport stoelt, laat Beugels aan de wetenschappelijkheid ervan twijfelen, temeer daar tussen 1969-72 ruim 50 onderzoeken op het gebied van kunst en cultuur zijn verricht en er bij het maken en behandelen van de CRM-begroting 1972 ondoordacht gebruik van is gemaakt. Beugels maakt bewust de politieke keus te veronderstellen dat de economie de cultuur niet eenzijdig beïnvloedt en er ondergeschikt aan is.

CDA

- Diem, P.
Christen-democratische doctrine en hedendaagse cultuur.
Politiek perspectief, (1973), (sept/okt)46-56
Konfrontatie van de actuele stand van de ontwikkeling der christen-democratische theorie met enige aspecten van de culturele werkelijkheid uit de jaren zeventig, met het doel vast te stellen welke wederzijdse invloeden er bestaan en hoe de christen-democratische doktrine haar cultuurpolitieke vormingskracht kan vergroten. Daartoe worden eerst de begrippen 'hedendaagse cultuur' en 'christen-democratische doktrine' nader omschreven, en aangegeven op welke punten het zich ontwikkelende christen-democratische programma zich onderscheidt van de traditionele denkbelden waardoor de partijen nog worden geleid. Vervolgens worden de aspecten van een moderne christen-democratische cultuurpolitiek (vorming en opleiding, kunst en wetenschap, recht en moraal) uitvoerig toegelicht. Samenvattend kan worden gesteld, dat de cultuurpolitiek een bewijs moet leveren van openheid voor het onkonventionele en van belangstelling voor de maatschappelijke functie van de kunstenaar.

- Mertens, T.W.
Kunststukje; 11 op hun juistheid betwistbare stellingen als bijdrage om te komen tot 'n provinciaal cultuurbeleid.
Z.pl., 1980.2 blz. (CDA).
Stellingen over (de inhoud van de begrippen) kunst, cultuur, cultuurbeleid, kunstenaars, de rol van de overheid, monumenten. In het postskriptum wordt gesteld, dat het onontkoombaar lijkt, dat de kwartaire sektor op enigerlei wijze een bijdrage zal moeten blijven leveren aan het absorberen van het arbeidsaanbod, ook al zal de financiële ruimte gering zijn. De mens leeft niet bij brood alleen. Ondersteuning van (sociaal-) cultureel werk dient bij het maken van keuze in de kwartaire sektor niet uit het oog te worden verloren.
- Klop, C.J.
De christen democratie en het kunst-en cultuurbeleid.
Bestuursforum 7 (1983) 11 (nov) 311-313
Toelichting op de CDA-programartikelen inzake kunst-en cultuurbeleid, alsmede een kort overzicht van de beleidsvoornemens van minister Brinkman inzake de decentralisatie van het kunstbeleid. Uit de programartikelen blijkt, dat de christen-democratie onderkent, dat het cultuurvormingsproces niet primair van overheidswege wordt geleid, maar dat de bevolking zelf daaraan te pas moet komen. Actieve deelname van brede lagen van de bevolking aan de cultuuroverdracht, vanuit een verscheidenheid aan levensovertuigingen, is de aangewezen motor voor culturele vernieuwing. Het verkiezingsprogram legt een zwaar accent op kunstzinnige vorming, actieve kunstbeoefening door brede lagen van de bevolking en toegankelijkheid van het cultuurbezit in musea en monumenten.
- Klop, C.J.
Het verwarmde zwembad en het concertgebouw; een gesprek over christen-democratie en kunst.
Bestuursforum 7 (1983) 11 (nov) 307-310
Delen van een gesprek tussen een aantal oud-bewindslieden en (voormalige) kamerleden van ARP, CHU en KVP, gehouden op 6 juli 1983 bij de Boekmanstichting te Amsterdam. Onderwerp van gesprek was de vraag of er door de jaren heen een typisch eigen benadering van het kunst-en cultuurbeleid bij deze christen-democratische partijen te onderkennen is geweest en welke betekenis deze heeft voor het CDA. Specifieke onderwerpen: christelijke kunst en cultuur, de beoordeling van kunst, de gemeente als schouwburgexploitant, professionele en amateuristische kunstbeoefening, en bezuinigingen en decentralisatie.
- Klop, C.J.
Is er een christen-democratisch kunstbeleid? Weergave van een gesprek met oud-politici van ARP, CHU en KVP.
Christen democratische verkenningen, (1983) 11 (nov) 565-575
Deelnemers aan het onderzoek van de Boekmanstichting over politieke stromingen/partijen en kunstbeleid, stelden de vraag 'Is er een verband tussen het christelijke geloof, de politieke opvattingen van ARP, CHU en KVP na de oorlog en het kunstbeleid?' in een gesprek met oud-bewindslieden en -kamerleden van deze partijen. Aan het gesprek dat onder leiding stond van drs. C.J. Klop (Wetenschappelijk instituut van het CDA) namen deel, voor de CHU: prof. dr. J.W. van Hulst, oud-Eerste kamerlid en mr. Y. Scholten, oud-staatssecretaris van O.K. en W.; voor de ARP: H.A. de Boer, oud-minister van CRM en prof. mr. I.A. Diepenhorst, oud-Eerste kamerlid; voor de KVP: mr. A.M.I.H. Baeten, oud-Tweede kamerlid en drs. L.J.M. van de Laar, oud-staatssecretaris van O.K. en W. en voor het CDA: drs. M. Beinema. Gespreksthema's waren o.a. het belang van een konfessionele overtuiging in de politieke besluitvorming over kunst (beleid) en esthetische en ethische criteria voor de beoordeling van kunst.
- Weiler, A.G.
Cultuur in de marge; over de verhouding van economie en samenleving, politiek,

cultuur en godsdienst in de post-industriële maatschappij. Christen democratische verkenningen, (1983) 11 (nov) 556-564

Geen enkele sektor van de samenleving is buiten de greep van de economische logika, van het marktsysteem gebleven: alles is in koopwaar omgezet, en heeft een ruilwaarde-karakter opgedrongen gekregen. Dat is zo voor de arbeid, het wonen, het onderwijs, de hulpverlening, de kunst enz. 'Geraakt door de economie zijn al deze gebieden ontsnapt aan buiten-economische controle door kerken, stands- en vakorganisaties, sociale groepen, zelfs politieke partijen of regeringen.' 'In de moderne post-industriële samenleving zijn de ideeën, de moraliteit, de religie, de cultuur in enge zin, de kunst, de literatuur, het theater, in de rol van de kritiserende buitenstaanders gedrongen, buiten het hart van het economische systeem geplaatst, en zodoende met de status van de bovenbouw begiftigd'. Culturele symbolen hebben hierdoor hun sociaal-structurende macht verloren en zijn externe referentiepunten geworden. De godsdienst heeft een met de culturele velden vergelijkbare plaats ingenomen.

Sekundaire literatuur

ARP

- Ridderbos, S. J.
De cultuurbeschouwing van A. Kuyper.
Z. pl., z. u. 1947.
Aanzet tot een historische bezinning over het cultuurprobleem, aan de hand van de theologische cultuurbeschouwingen van Abraham Kuyper. Daartoe wordt eerst in een historische oriëntatie de achtergrond geschetst waartegen de betekenis van Kuypers cultuurbeschouwing beter kan worden gezien, waarna wordt ingegaan op de grondslagen, de uitzichten en de verwerking der cultuur. In dit laatste gedeelte wordt Kuypers' ethiek van de cultuur behandeld. Vervolgens wordt een overzicht gegeven van de kritiek die door Dooyeweerd, Aalders, Haitjema, Van Ruler, De Graaf en Schilder is uitgebracht op centrale delen van Kuypers cultuurbeschouwing.
Tot slot geeft de auteur een eigen oordeel over de historische betekenis van Kuypers cultuurbeschouwing en maakt hij enkele kritische kanttekeningen. Zijn voornaamste bezwaar is, dat zij het werk van Christus niet altijd ten volle tot zijn recht doet komen: Christus' priesterlijke en koninklijke functie nemen niet een zodanige centrale plaats in, als in een christelijke cultuurbeschouwing noodzakelijk is.
- Strijers, A., en W. Woudenberg.
De ARP en het kunst- en cultuurbeleid.
Christen democratische verkenningen, (1983) 11 (nov) 576-583
Historisch overzicht, met nadruk op de periode na de Tweede wereldoorlog, van de calvinistische/ARP-visie op kunst- en cultuurbeleid. Het calvinistische kunstconcept wordt voor het eerst geformuleerd door Abraham Kuyper. Vorm en inhoud van een kunstwerk moeten in dienst staan van de Goddelijke openbaring. Met name de inhoud wordt met behulp van door religie en moraal voorgeschreven normen beoordeeld. Dit ethisch normatieve concept blijft tot ver na de Tweede wereldoorlog gehandhaafd in de kunstbeschouwing. Vooral in de jaren zestig breekt echter het besef door dat men een achterstand in de waardering voor kunst en cultuur heeft opgelopen. 'De kunst krijgt een functie toebedeeld in het overdrachtsproces van christelijke waarden en normen'. De tolerantie t.a.v. inhoud en vorm van een kunstwerk wordt groter. Geleidelijk verschuift het accent van dienstbaarheid van de kunst aan een hoger doel, naar dienstbaarheid aan een rechtvaardige maatschappij. Tot de taken van de overheid rekent men in de eerste plaats het conserveren van cultuur en het ondersteunen van initiatieven op cultureel gebied; 'belang-

rijke richtlijn daarbij is de handhaving van de openbare orde en de goede zeden'. De staatstaak blijft men zien als 'beperkt, terughoudend en niet-neutraal'.

Dit artikel is een bewerking van de volgende doktoraalskripties, geschreven voor de Subfakulteit der Algemene Politieke en Sociale Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Politiek Gedrag van Maatschappelijke Kollektiviteiten:

Woudenberg, W.

De dreiging van een staatsmoloch; de ARP en de cultuurpolitiek 1945-1955. Amsterdam, z.u., 1983.75 blz., lit.opg.

Strijers, A.

Kunst als boodschap; de AR en het kunstbeleid 1945-1975. Amsterdam, z.u., 1983.150 blz., lit.opg.

CHU

Woudenberg, W.

De CHU en het kunst-en cultuurbeleid.

Christen democratische verkenningen, (1983) 11(nov) 584-589

'De CHU onderscheidt zich van de KVP en ARP door een andere opvatting over de verhouding staat-maatschappij. Dit komt tot uiting doordat zij voorstander lijkt van een actief overheidsbeleid, ook ten aanzien van de cultuur. De rol van het particulier initiatief komt daarbij vaak op de tweede plaats'. De CHU baseert zich in haar beleid in de eerste plaats op haar protestants-christelijke beginselen volgens welke de overheid 'een door God gewilde en gegeven macht' is. Het oordeel van de christelijke kerk speelt om die reden een belangrijke rol. Waken voor de openbare zedelijkheid staat hoog in het vaandel, maar wordt sterk afhankelijk van tijdgebonden normen en zeden geïnterpreteerd. De CHU vertoont een 'liberale instelling' t.a.v. het kunstbeleid. Auteur beschrijft deze aan de hand van CH-publicaties en uitspraken in de periode na de Tweede wereldoorlog.

KVP

Alem, V. van.

De KVP en het kunst-en cultuurbeleid.

Christen democratische verkenningen, (1983) 11(nov) 590-597

Schets van de ontwikkeling van de katholieke/KVP-visie op kunst-en cultuurbeleid vanaf het midden van de 19e eeuw tot 1973. Wordt aanvankelijk gedacht aan een eigen katholiek stijlconcept, waarin de relatie tussen godsdienst en kunst wordt hersteld (Alberdingk Thijm), in de twintiger jaren vraagt de Beweging der Jongeren persoonlijke inspiratie van de gelovige kunstenaar. In de periode na de Tweede wereldoorlog wordt door de KVP - die na het intermezzo van Van der Leeuw, vanaf 1945 bijna permanent een eigen minister op O.K. en W. heeft gehad - de overheid een taak toegedacht ten aanzien van kunst en cultuur. Haar taak wordt, naarmate de jaren verstrijken, meer en meer gezien als daadwerkelijk coördinerend en stimulerend. De amateuristische kunstbeoefening blijft, evenals vóór de oorlog in de eerste plaats het domein van de eigen zuil. Door middel van publicaties werkt de KVP in de jaren na de oorlog aan een eigen cultuurprogramma. Cultuurspreiding vormt een belangrijk middel om kunst onder het volk te brengen.

Dit artikel is een bewerking van de volgende doktoraalskriptie, geschreven voor het Politicologisch Instituut van de Katholieke Universiteit Nijmegen, Vakgroep Nationale Politieke Systemen.

Alem, V.

KVP en kunst-en cultuurbeleid.

Nijmegen, z.u., 1983.60 blz., lit.opg.